

თბილისის ივ. ჯავახიშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
საერთაშორისო ურთიერთობების კათედრა

ვახტანგ კობალაძე

საერთაშორისო ურთიერთობის თეორიული საკითხები
ქართულ აზროვნებაში
(V-XIII საუკუნეები)

პოლიტიკურ მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად
წარმოდგენილი

დისერტაცია

სპეციალობა 23.00.01 –

პოლიტიკური მეცნიერების თეორია და ისტორია

სამეცნიერო ხელმძღვანელები:

პოლიტიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, დოცენტი ზურაბ დავითაშვილი;

ისტორიულ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი ნოდარ ასათიანი

თბილისი 2003

სარჩევი

შესავალი;

თავი I

საერთაშორისო ურთიერთობის თეორია -- ცნება, ისტორია, თანამედროვე თეორიები;

§ 1. საერთაშორისო ურთიერთობის, როგორც მეცნიერების ჩამოყალიბება;

§ 2. საერთაშორისო ურთიერთობის თეორიის ჩამოყალიბების საფუძვლები მსოფლიო აზროვნებაში;

§ 3. საერთაშორისო ურთიერთობების თანამედროვე თეორიები;

თავი II

საერთაშორისო ურთიერთობის სუბიექტების საკითხი;

§ 1. სუვერენული სახელმწიფოები – საერთაშორისო ურთიერთობების თანასწორუფლებიანი სუბიექტები;

§ 2. იერარქიულობა საერთაშორისო სისტემაში;

თავი III

ომი და მშვიდობა, საგარეო პოლიტიკური სტრატეგია;

§ 1. ომი, ძალა, ძლიერება;

§ 2. რაციონალიზმი, პრაგმატიზმი;

§ 3. მოკავშირეობის საკითხი;

§ 4. მშვიდობა;

თავი IV

ეროვნული ინტერესები, ეროვნული უსაფრთხოება, პატარა

ქვეყანა საერთაშორისო ურთიერთობაში;

§ 1. ეროვნული ინტერესები, ეროვნული უსაფრთხოება;

§ 2. პატარა ქვეყანა საერთაშორისო ურთიერთობაში;

თავი V

პოლიტიკა, საერთაშორისო ურთიერთობა და ზნეობრივ-რელიგიური საკითხები;

§ 1. რელიგიურ-ზნეობრივი პოლიტიკა;

§ 2. რაციონალური რელიგიურობა;

§ 3. მონარქია, დამოკიდებულება სხვა ქრისტიან ერებთან;

თავი VI

ქართლის უფლისწულ მირდატ არჩილის ძისა და დავით IV აღმაშენებლის შეხედულებანი;

§ 1. ქართლის უფლისწულ მირდატ არჩილის ძის სიტყვა;

§ 2. დავით IV აღმაშენებელი;

დასკვნა.

ბიბლიოგრაფია.

შენიშვნები და განმარტებები.

შესავალი

საერთაშორისო ურთიერთობის თემატიკისადმი ინტერესი საქართველოს სამეცნიერო და საგანმანათლებლო წრეებში უკანასკნელ წლებში დიდად გაიზარდა. საერთაშორისო ურთიერთობები, ან მასთან დაკავშირებული სხვადასხვა დისციპლინა არაერთ უმაღლეს სასწავლებელში ისწავლება, გამოდის ნაშრომები, რომლებიც საქართველოს საგარეო ურთიერთობის ისტორიას ეძღვნება. თბილისის ივ. ჯავახიშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტში “ქართული სახელმწიფო და სახალხო დიპლომატიის ისტორიის სამეცნიერო კვლევითი ცენტრი” ფუნქციონირებს.

ეს პროცესი სრულიად ბუნებრივია იმ პოლიტიკური ძვრების ფონზე, რომლებიც ამ ბოლო ხანებში ჩვენს ქვეყანაში მოხდა. საქართველოს, რომელიც ახლიდან აშენებს დამოუკიდებელ სახელმწიფოს, უექველად სჭირდება თავისი წარსული გამოცდილების გათვალისწინება და საერთაშორისო ურთიერთობის სრულუფლებიანი მონაწილის ადგილის დამკვიდრება.

საერთაშორისო ურთიერთობების შესწავლას ნებისმიერი დამოუკიდებელი ქვეყნისათვის დიდი მნიშვნელობა აქვს. განსაკუთრებით კი ისეთი პატარა სახელმწიფოსათვის, როგორც საქართველო წარმოადგენს, რომელიც გარეშე ძალებზე დიდადაა დამოკიდებული და მისი, როგორც პატარა ქვეყნის საგარეო

პოლიტიკის მთავარ ამოცანას საკუთარი სუვერენიტეტისა და ტერიტორიული მთლიანობის შენარჩუნება წარმოადგენს, ანუ მისთვის სასიცოცხლო ინტერესები ყოველთვის ყურადღების ცენტრში დგას.

ამავე დროს, საერთაშორისო ურთიერთობის შესწავლა თანამედროვე პირობებში წარმოუდგენელია ისეთი სამეცნიერო დისციპლინის გარეშე, როგორსაც საერთაშორისო ურთიერთობის თეორია წარმოადგენს.

V-XIII საუკუნეების ქართული აზროვნება მრავალი მეცნიერის, ისტორიკოსის, იურისტისა, თუ ფილოლოგის მიერ არის შესწავლილი. ამ მხრივ, განსაკუთრებული აღნიშვნის ღირსია ივანე ჯავახიშვილის, სიმონ ჯანაშიას, ნიკო ბერძენიშვილის, სვიმონ ყაუხჩიშვილის, სიმონ ყუბანიეშვილის, კორნელი კეკელიძის, პავლე ინგოროყვას, ივანე სურგულაძის, აკაკი ბაქრაძის, მარიამ ლორთქიფანიძის, ნოდარ ლომოურის, სარგის ცაიშვილის, ისიდორე დოლიძის, ვახტანგ აბაშმაძის, ლოვარდ ტუხაშვილის, გიორგი მელიქიშვილის, შოთა მესხიას, როინ მეტრეველის, დავით მუსხელიშვილის, შოთა ბადრიძის, ლაურა გრიგოლაშვილის, ზურაბ პაპასქირის, ალექსანდრე აბდალაძის, ზურაბ ავალიშვილის, ნოდარ აფხაზავას, ვახტანგ გოილაძის, დიმიტრი ლეთოდიანის, ბადრი ლომინაძის, მალხაზ მაცაბერიძის, გიორგი მჭედლიშვილის, ჯემალ სტეფნაძის, ნოდარ შენგელიას, გოჩა ჯაფარიძისა და სხვების დამსახურება (ნაშრომების ჩამონათვალი იხილეთ ბიბლიოგრაფიაში).

მართალია, ესა თუ ის მკვლევარი ქართულ აზროვნებაში საერთაშორისო ურთიერთობის სხვადასხვა თეორიულ საკითხს შეეხო, მაგრამ სპეციალური შრომა ამ სფეროში არ გვქონია. არადა საერთაშორისო ურთიერთობის თეორიის, როგორც მეცნიერების განვითარება საქართველოში, წარმოდგენილია ამ დისციპლინის ადგილობრივი ისტორიული ფესვებისაგან მოწყვეტით. ისევე, როგორც მსოფლიო მასშტაბით საერთაშორისო ურთიერთობის თეორიის ისტორიის კვლევა, ამ სფეროში რომელიმე ერის წვლილის მხედველობაში მიუღებლად, არასრულყოფილ წარმოდგენას მოგვცემდა შესასწავლი საგნის შესახებ.

ქართულ აზროვნებაში საერთაშორისო ურთიერთობის თეორიული საკითხების კვლევას თვითმყოფადობის შენარჩუნების თვალსაზრისითაც დიდი მნიშვნელობა აქვს. ნებისმიერი ერი პირველ ყოვლისა, საკუთარ ფესვებს უნდა დაეყრდნოს, წინააღმდეგ შემთხვევაში მას, როგორც ერს გადაგვარება უწერია. ამ ფესვებზე დაყრდნობა აზროვნების ყველა სფეროშია აუცილებელი და მათ შორის, რა თქმა უნდა, საერთაშორისო ურთიერთობის სფეროშიც. ეს, ერთი მხრივ, აზროვნების განვითარების ბუნებრივ ჯაჭვს წარმოადგენს; მეორე მხრივ კი, ქართული აზროვნების ძველი ნიმუშების გაცნობა ხელს შეუწყობს ეროვნული თვითშეგნების დაცვა-ამაღლებას.

ამ საკითხის კვლევის პრაქტიკულ მნიშვნელობას ისიც შეადგენს, რომ თანამედროვე საქართველოს საგარეო პოლიტიკის შემუშავებისათვის, იმ ფუნდამენტური ხასიათის დაბრკოლებების

გადალახვისათვის, რომელიც ქართული სახელმწიფოებრიობის წინაშე უძველესი დროიდანვე იდგა, ბუნებრივია, მეტად მკვირფასია ქართველი მოაზროვნეების პოზიციების გათვალისწინება. მით უფრო, რომ ეს ის პიროვნებები არიან, რომლებმაც, სულ ცოტა, თავიანთი ეპოქის საგარეო პოლიტიკის ძირითადი თავისებურებები ასახეს, ან კიდევ, მეტიც, წვლილი შეიტანეს მათი თანამედროვე პერიოდის საგარეო პოლიტიკის შემუშავებაში. ამდენად, ქართველი ერის ფიზიკური არსებობა, თუ მისი თვითშეგნება დღევანდელ დღემდე მოიტანეს.

წინამდებარე ნაშრომი ქართულ აზროვნებაში საერთაშორისო ურთიერთობის თეორიული საკითხების შესწავლის პირველ მცდელობას წარმოადგენს. მასში განხილულია ქართული აზროვნების ნიმუშები V საუკუნიდან XIII ს.-ის I ნახევრის ჩათვლით (მონღოლთა შემოსევამდე).

ნაშრომი შეძლებისდაგვარად იყენებს იმ მეცნიერთა განსაკუთრებით საყურადღებო შეხედულებებს, რომლებიც მეტ-ნაკლებად ეხებიან ქართულ აზროვნებაში საერთაშორისო ურთიერთობის თეორიულ საკითხებს. ამავე დროს, გამოთქმულია ჩვენი აზრი ამ შეხედულებებთან დაკავშირებით.

ნაშრომი მიზნად ისახავს მიაკვლიოს საერთაშორისო ურთიერთობის ყველა თეორიულ საკითხს, რომელიც აღნიშნული პერიოდის ქართულ აზროვნებაში წარმოჩნდა და ეს ყველაფერი მკითხველამდე მიიტანოს. თუმცა, არ ვკმაყოფილდებით მხოლოდ ფაქტების კონსტატაციით. ნაშრომში ამა, თუ იმ საკითხზე, თუ მოაზროვნეზე მსჯელობისას, შეძლებისდაგვარად შეფასებებიც არის

მოცემული, როგორც თანამედროვე მეცნიერების თვალთახედვიდან, ინტერესებიდან გამომდინარე, ისე განხილული პერიოდის თავისებურებების გათვალისწინებით.

საგანგებო ყურადღება ეთმობა ისეთ საკითხებს, რომელთა აქტუალობა დღევანდელ პირობებშიც დიდია როგორც საქართველოს, ისე მთლიანად მსოფლიოს წინაშე.

ნაშრომის მიზანია, აგრეთვე, წარმოაჩინოს განხილული პერიოდის ქართულ აზროვნებაში საერთაშორისო ურთიერთობის თეორიული საკითხების განვითარება, თუ ცვლილება და გაარკვიოს ამის მიზეზები; ამავე დროს, შეადაროს ისინი თანამედროვე თეორეტიკოსთა თვალსაზრისებსაც.

ნაშრომი ექვსი თავისაგან შედგება. I თავი - საერთაშორისო ურთიერთობის თეორია - მიზნად ისახავს მკითხველს მოკლედ გააცნოს საერთაშორისო ურთიერთობის თეორიის ცნება, საერთაშორისო ურთიერთობის, როგორც მეცნიერული დისციპლინის ჩამოყალიბების ისტორია, თანამედროვე საერთაშორისო ურთიერთობების თეორიები, მათ წინაშე მდგომი ძირითადი პრობლემები, წარმოაჩინოს თანამედროვე მეცნიერებაში ყველა იმ საკითხისადმი მიდგომა, რომელსაც შესწავლილი პერიოდის ქართული აზროვნება ეხება. ჩვენი ამოცანაა გაადვილდეს თანამედროვე თეორიების შედარება ქართულ აზროვნებაში საერთაშორისო ურთიერთობის თეორიულ საკითხებთან, თვალნათლივ წარმოჩინდეს მსგავსებანი და განსხვავებანი, რათა შესაძლებელი გახდეს მსჯელობა, ამ მხრივ ქართული აზროვნების ღირსებისა და მნიშვნელობის შესახებ.

აღსანიშნავია, რომ საერთაშორისო ურთიერთობების ძირითადი თეორიების შესახებ სხვადასხვა შეხედულებები არსებობს, რომლებიც მოცემულია ნაშრომში, მაგრამ არცერთია მთლიანად გაზიარებული და ამ თეორიების განსხვავებული კლასიფიკაციაა მოცემული.

II-V თავები საერთაშორისო ურთიერთობის სხვადასხვა საკითხს ეძღვნება, რომელთა განხილვასაც ქართული აზროვნება განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობს. ესენია, საერთაშორისო ურთიერთობის სუბიექტების საკითხი; ომი და მშვიდობა; საგარეო პოლიტიკური სტრატეგია; ეროვნული ინტერესები; ეროვნული უსაფრთხოება; პატარა ქვეყანა საერთაშორისო ურთიერთობაში; პოლიტიკა, საერთაშორისო ურთიერთობა და ზნეობრივ-რელიგიური საკითხები.

VI თავში ცალკეა გამოყოფილი ქართლის უფლისწულ მირდატ არჩილის ძისა (V ს.) და დავით IV აღმაშენებლის შეხედულებანი. კერძოდ, განხილულია მირდატის სიტყვა, რომელიც საერთაშორისო ურთიერთობების თეორიული საკითხების მთელ რიგს ეხება, რომლებიც, ამავე დროს, მის სიტყვაში მეტად ურთიერთდაკავშირებულია. ამის გამო, სიტყვის ცალკე პარაგრაფში განხილვა უფრო მიზანშეწონილად ჩავთვალეთ.

დავით აღმაშენებლის შეხედულებებს რაც შეეხება, ძირითადად, ქართულ ისტორიოგრაფიაში გაბატონებულ მოსაზრებებზე ვმსჯელობთ. ამიტომ, ამ შემთხვევაშიც, საკითხის ცალკე პარაგრაფად გამოყოფა ვარჩიეთ.

მართალია, შინაარსობრივი თვალსაზრისით, თავები ქვეთავებად არის დაყოფილი, მაგრამ, მთელ რიგ შემთხვევებში, თხზულებებიდან ისეთი ნაწილების ამოკრება, რომლებიც მხოლოდ ერთ რომელიმე საკითხს ეხებოდა შეუძლებელი აღმოჩნდა. ამასთანავე, ჩვენს მიერ განხილული საერთაშორისო ურთიერთობების თეორიული საკითხებიც მეტად ურთიერთდამოკიდებულია. ასე რომ, ნაშრომში ერთი აზრის გარკვეული განმეორებების შემთხვევები მაინც გვხვდება. ნაშრომის საკითხების მიხედვით დაყოფაც იმას არ გამორიცხავს, რომ ამა თუ იმ პარაგრაფში მოტანილი ფაქტები, თუ მსჯელობა თავისულად შეიძლება სხვა საკითხებსაც მიესადაგოს.

ნაშრომის პირველ თავში გამოყენებულია ა. რონდელის "საერთაშორისო ურთიერთობები", ზურაბ დავითაშვილის საერთაშორისო ურთიერთობები, როგორც მეცნიერება, ამერიკელი მეცნიერების პოლ ვიოტისა და მარკ კაუპის "საერთაშორისო ურთიერთობების თეორია", თ. ქნუთსენის "საერთაშორისო ურთიერთობების თეორიის ისტორია", დ. ს. ფაფფის ნაშრომი "თანამედროვე საერთაშორისო ურთიერთობები", რუსი მკვლევარის კ. ა. ციგანკოვის წიგნი "საერთაშორისო ურთიერთობები", პოლონელი სწავლულის ი. კუკულკას ნაშრომი "საერთაშორისო ურთიერთობების თეორიის პრობლემები".

სხვა თავებს რაც შეეხება, ქართულ მეცნიერულ შრომათაგან საერთაშორისო ურთიერთობის თეორიულ საკითხებს ყველაზე მეტად ვახტანგ აბაშმაძის "ქართული ინტელექტუალური ფენომენები" და ივანე სურგულაძის "საქართველოს პოლიტიკურ

მოდღვრებათა ისტორიიდან" აშუქებენ, რომლებიც ჩვენს ნაშრომშია გამოყენებული. გარდა ამისა, ვისარგებლეთ მალხაზ მაცაბერიძის ლექციების კურსით "ქართული პოლიტიკური აზრის განვითარების ძირითადი ეტაპები" (V-XVIII სს.), ივანე ჯავახიშვილის თხზულებებით, კორნელი კეკელიძის "ქართული ლიტერატურის ისტორიით", პავლე ინგოროყვას "გიორგი მერჩულეთი", აკაკი ბაქრაძის "დავიწყებული იდეით", გონელი არახამიას გამოკვლევით სუმბატ დავითის ძის თხზულებისა "ცხოვრებაჲ და უწყებაჲ ბაგრატონიანთა" და სხვა.

ძირითადი მუშაობა უშუალოდ წყაროებზე მიმდინარეობდა.

ნაშრომი იყენებს V-XIII საუკუნეების ქართულ ისტორიულ, ლიტერატურულ თხზულებებს, ქართული სამართლის, ნუმისმატიკურ და ეპიგრაფიკულ ძეგლებს; VI ს.-ის ეგრისელთა აზროვნება ბიზანტიელი ისტორიკოსების პროკოპი კესარიელისა და აგათია სქოლასტიკოსის ცნობების მიხედვით არის განხილული. წყაროთა ჩამონათვალი ბიბლიოგრაფიაშია მოცემული.

აღსანიშნავია, რომ კვლევის დასაწყისში, ჩვენთვის საინტერესო კუთხით, შესწავლილ იქნა V საუკუნეზე ადრინდელი წყაროებიც, მაგრამ შესაბამისი მასალის სიმწირის გამო ნაშრომი V საუკუნის აზროვნების ნიმუშების განხილვით დავიწყეთ.

საკმაოდ მწირია V-VIII საუკუნეების დროინდელი საქართველოს ისტორიის წერილობითი ქართული წყაროებიც. ამის გამო, გამოვიკვლიეთ აღნიშნული ეპოქის როგორც ქართული, ისე უცხოური (ძველადმოსავლური, ანტიკური, ბერძნულ-რომაული,

სომხური, ბიზანტიური და არაბული) წყაროები, რომლებიც საქართველოზე გვაწვდიან ცნობებს. მაგრამ მათშიც ჩვენთვის საინტერესო საკითხებზე ან ფრიად მწირი ცნობებია, ან კი ისინი სანდო არ არის. თუმცა მომდევნო VIII ს.-ის შემდგომი დროის ქართული წყაროები განვლილი პერიოდების შესახებ ბევრ ცნობას გვაწვდიან და, ამ დროს, ძველი წყაროებით სარგებლობენ, მაგრამ, ვითვალისწინებთ იმას, რომ მათი თანამედროვე ეპოქა ამ წყაროებზე თავის გავლენას მოახდენდა..

თავი 1.

საერთაშორისო ურთიერთობის თეორია

§ 1. საერთაშორისო ურთიერთობის, როგორც მეცნიერების ჩამოყალიბება

საერთაშორისო ურთიერთობების თეორია, როგორც სთენლი ჰოფმანი აღნიშნავს, "ერთდროულად ძალიან ძველიცაა და ძალიან ახალიც"¹. ძველია, რადგან ადამიანები მეტ-ნაკლებად მუდამ ინტერესდებოდნენ საერთაშორისო ურთიერთობის სხვადასხვა აქტუალური საკითხით, მაგრამ ახალია, რადგან საბოლოოდ ჩამოყალიბებული სახე საერთაშორისო ურთიერთობამ, როგორც დამოუკიდებელმა სამეცნიერო დისციპლინამ, მხოლოდ XX ს-ში მიიღო². ამავე საუკუნეს ეკუთვნის საერთაშორისო ურთიერთობის განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი და გავლენიანი თეორიების შექმნა.

მაინც რას წარმოადგენს საერთაშორისო ურთიერთობა, როგორც მეცნიერება, ანუ, "საერთაშორისო ურთიერთობათმცოდნეობა"³? ამ ცნების საყოველთაოდ აღიარებული დეფინიცია არ არსებობს. ბრიტანელი მკვლევარის კ. რეინოლდსის აზრით, საერთაშორისო ურთიერთობები შეიძლება ე.წ. მიკრო და მაკრო დონეებად დაიყოს. პირველი შეისწავლის საერთაშორისო ასპარეზზე მოქმედი ინდივიდების, ჯგუფების, სახელმწიფოებისა და ორგანიზაციების ქმედებებს, მეორე კი –

მათ შორის არსებული ნებისმიერი სახის ურთიერთქმედებასა და მათ ურთიერთმიმართებას დინამიკაში.⁴

“საერთაშორისო ურთიერთობების კვლევის ზღვრული ობიექტი საზოგადოებრივი ურთიერთობებია, რომელიც საერთაშორისო ასპექტში განიხილება. აქედან გამომდინარე, საერთაშორისო ურთიერთობების საგანი არის საერთაშორისო ასპექტში განხილული საზოგადოებრივი ურთიერთობები”.⁵ შესაბამისად, საერთაშორისო ურთიერთობათმცოდნეობა არის მეცნიერება, “რომელიც შეისწავლის საზოგადოებრივ ურთიერთობებს საერთაშორისო ასპექტში და ადგენს მის კანონზომიერებებსა და თავისებურებებს”.⁶

საერთაშორისო ურთიერთობები საკმაოდ მრავალდისციპლინარული მეცნიერებაა. საგნის შესწავლა მოითხოვს ისტორიის, პოლიტიკის, ეკონომიკის, გეოგრაფიის, საერთაშორისო სამართლის, რელიგიის და სხვა საკითხებში გარკვეულ ცოდნას. რატომ წარმოიშობა ომი? როგორ შეიძლება სტაბილურობის მიღწევა? რატომ არსებობს უზარმაზარი სოციალურ-ეკონომიკური უთანასწორობა მსოფლიოს სხვადასხვა რეგიონს შორის? საერთაშორისო ურთიერთობების თეორია ცდილობს სწორედ ამ და სხვა მსგავს კითხვებს უპასუხოს. საერთაშორისო ურთიერთობები შეისწავლის საკითხთა ფართო წრეს, დაწყებულს, ვთქვათ პოლიტიკურ და ეკონომიკურ ძალთა ბალანსიდან, დამთავრებულს ლიდერების იდეოლოგიური და პერცეფციული განწყობილებებით.⁷ იგი ცდილობს ახსნა მოუძებნოს საერთაშორისო მოვლენებს, ჩასწვდეს საერთაშორისო

ურთიერთობის სუბიექტების ურთიერთქმედების ხასიათს; ამ ურთიერთქმედების მაგალითებზე დაყრდნობით, შეიმუშავოს რაღაც ძირითადი პრინციპები, კანონები თუ დებულებები, რომელთა მეშვეობითაც შესაძლებელი იქნება წარსულის ახსნა და მომავლის წინასწარმეტყველება.⁸

საერთაშორისო ურთიერთობის, როგორც მეცნიერების ჩამოყალიბებას ბიძგი პირველმა მსოფლიო ომმა მისცა, რომლის საზარელმა შედეგებმა განამტკიცა აზრი იმის თაობაზე, რომ საგარეო პოლიტიკა მაქსიმალურად საჯარო უნდა გახდეს. ყურადღების ცენტრში მოექცა ომისა და მშვიდობის საკითხები და ყოველივე ამან საერთაშორისო პრობლემების სერიოზული კვლევის საჭიროება განაპირობა.⁹ სწორედ ამ პერიოდს ემთხვევა დიდ ბრიტანეთში ავტორთა ჯგუფის მიერ გამოცემული “საერთაშორისო ურთიერთობათა შესწავლის შესავალი” (1916 წ.) და უელსის საუნივერსიტეტო კოლეჯში (ქ. აბერსვიტი, დიდი ბრიტანეთი) საერთაშორისო ურთიერთობათა პირველი კათედრის გახსნა.

**§ 2. საერთაშორისო ურთიერთობების თეორიის
ჩამოყალიბების
საფუძვლები მსოფლიო აზროვნებაში**

მეოცე საუკუნის მოაზროვნეები პირველები არ იყვნენ ვინც საერთაშორისო ურთიერთობების ასპარეზზე მიმდინარე მოვლენების მეცნიერული შესწავლა და გააზრება სცადეს. ჯერ კიდევ **თუკიდიდე** (471-400 ძ.წ., ათენი) თავის “ისტორიაში” აღწერს და იყენებს ისეთ ცნებებს, როგორებიცაა ძალთა ბალანსი, მოკავშირეობა, დიპლომატია, სახელმწიფო სტრატეგია, გამალებული შეიარაღება, ძლიერებისა და სისუსტის აღქმა და სხვა. იგი განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობს ომის წარმოშობის მიზეზების კვლევას. პელოპონესის ომის (V ს. ძვ. წ.) მაგალითზე იგი დაასკვნის, რომ ამ ომის დაწყება განაპირობა შიშმა ერთი სახელმწიფოს მხრიდან მეორის ძლიერების განუხრელი ზრდის გამო. თუმცა ასეთ შიშს, როგორც ომების წარმოშობის მიზეზს, იგი არა იმდენად ადამიანის ბუნებას უკავშირებს, რამდენადაც სახელმწიფოთაშორისო ურთიერთობის ხასიათს. კერძოდ კი იმას, რომ მსოფლიოში არ არსებობს ზესახელმწიფოებრივი ინსტიტუტი, რომელიც თანაბარ წესებს გაავრცელებდა საერთაშორისო ურთიერთობაში მონაწილე ყველა სუბიექტის მიმართ. ამის შედეგად არსებულ ქაოსში კი გაბატონებულია ძალა, რომელიც განაპირობებს კიდევ სახელმწიფოთა ქცევასა და ბედს.¹⁰

საერთაშორისო ურთიერთობების მეცნიერების ისტორიაში მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია ნიკოლო მაკიაველის (1469-1527, ფლორენციის რესპუბლიკა, იტალია). იგიც წერდა ძალაზე, ძალთა ბალანსზე, ალიანსებისა და კონტრალიანსების ფორმირებაზე, სახელმწიფოთაშორისი კონფლიქტების წარმოქმნის მიზეზებზე. თუმცა მისი ყურადღება უპირველეს ყოვლისა მიპყრობილი იყო სახელმწიფო უსაფრთხოების საკითხების, სახელმწიფოს გადარჩენის მიმართ, რომელიც მისთვის სახელმწიფოს მმართველთან იგივედებოდა. მაკიაველის ყველაზე ცნობილი თხზულება “მთავარი” წარმოადგენს პრაქტიკულ სახელმძღვანელოს იმის შესახებ, თუ როგორ უნდა მოიპოვო, შეინარჩუნო და განავრცო ძალაუფლება. საბოლოო მიზნისთვის, რომელსაც სახელმწიფო უსაფრთხოება წარმოადგენს, მაკიაველის დასაშვებად მიაჩნდა ნებისმიერი საშუალების გამოყენება. მმართველნი კეთილნი (ამ სიტყვის ტრადიციული გაგებით) უნდა იყვნენ, თუკი მათ ეს შეუძლიათ, მაგრამ უნდა შეეძლოთ ბოროტებასაც მიმართონ, თუ ეს საჭიროა სახელმწიფო უსაფრთხოების უზრუნველსაყოფად. ამ შემთხვევაში, მაკიაველი ეფუძნება არსებულ საზოგადოებრივ, თუ საერთაშორისო ურთიერთობებს, და არა იმას რაც უმჯობესია რომ არსებობდეს.¹¹

თომას ჰობსი (1588-1679, ინგლისი) თავის “ლევიათანში” საერთაშორისო ურთიერთობების მთავარ მახასიათებლად მის ანარქიულობას ასახელებს. იგი საერთაშორისო ურთიერთობებს ხატავს, როგორც ყველა სახელმწიფოს ომს ყველას წინააღმდეგ,

სიტუაციას, რომლიც ბატონობს ეჭვი, უნდობლობა და კონფლიქტი.

ჰუგო გროციუსის (1583-1645, ჰოლანდია) თხზულებები გამსჭვალულია იმის დასაბუთებით, რომ საერთაშორისო ურთიერთობებში გაბატონებული ანარქიის დაძლევისათვის აუცილებელია კანონებისა და წესების ანუ საერთაშორისო სამართლის შემუშავება, რომლის მიმართაც მორჩილებას სახელმწიფოები ივალდებულებენ. ასეთ შემთხვევაში, გროციუსის აზრით, ცენტრალური ძალაუფლების არარსებობის მიუხედავად, შესაძლებელია საერთაშორისო ასპარეზზე გარკვეული წესრიგის დამყარება.¹²

კარლ ფონ კლაუზევიცის (1780-1831, პრუსია) გამონათქვამი “ომი არის პოლიტიკური საქმიანობის სხვა საშუალებებით გაგრძელება” საყოველთაოდ ცნობილი გახდა. ომი, ეროვნული უსაფრთხოების საკითხები მისი ყურადღების უმთავრეს ობიექტს წარმოადგენდა. მისი აზრით, სახელმწიფოს ძლიერების სამხედრო ელემენტი მნიშვნელოვანია, მაგრამ ყოველთვის პოლიტიკურ ელემენტზეა დამოკიდებული. განსაკუთრებით საინტერესოა ასევე კლაუზევიცის მიერ დახატული ის გაურკვევლობა, რომელიც თან ახლავს ომის პირობებში სახელმწიფო გადაწყვეტილებების მიღების პროცესს და დასახული გეგმების განხორციელების დროს ამ უკანასკნელთა დაბრკოლებებად ან წინააღმდეგობებად გადაქცევის პრობლემა. კლაუზევიცი პოლიტიკური რეალიზმის სკოლის ერთ-ერთ მამამთავრად ითვლება.¹³

§ 3. საერთაშორისო ურთიერთობების თანამედროვე თეორიები

თანამედროვე პირობებში, როცა საერთაშორისო ურთიერთობის უამრავი თეორია არსებობს, ძალზე ძნელია მათ შორის ყველაზე მნიშვნელოვანთა გამოყოფა, მათი კლასიფიკაცია. ამ საკითხისადმი მეცნიერთა მიდგომა განსხვავებულია. მაგალითად, პოლონელი მეცნიერი ი. კუკულკა "არამარქსისტულ ზოგად მიდგომებს" შორის, რომელთაც "საერთაშორისო ურთიერთობების ზოგადი თეორიების პრეტენზიები აქვთ", შემდეგ თეორიებს გამოჰყოფს: 1. ჰ. მორგენტაუს პოლიტიკური რეალიზმი; 2. რ. არონის ომისა და მშვიდობის თეორია; 3. ე. რაითის ფაქტორების თეორია; 4. ჯ. ლისკას საერთაშორისო ეკვილიბრიუმის (წონასწორობისა) და 5. ი. გალთუნგის კავშირების თეორიები¹⁴.

ამერიკელი მეცნიერის დ. ს. ფაფფის მიხედვით, უმნიშვნელოვანესი თეორიებია: 1. დიპლომატიის ისტორია; 2. სტრატეგიული და გეოპოლიტიკური ანალიზი; 3. მარქსიზმ-ლენინიზმი; 4. პოლიტიკური იდეალიზმი; 5. ნაციონალ-სოციალიზმი (ან ფაშიზმი); 6. პოლიტიკური რეალიზმი; 7. ბიჰევიორიზმი; 8. საგარეო პოლიტიკური ანალიზი.¹⁵

რუსი მეცნიერი პ. ციგანკოვი თანამედროვე საერთაშორისო ურთიერთობის თეორიებს შორის უმნიშვნელოვანესად მიიჩნევს: 1. პოლიტიკურ იდეალიზმს; 2. პოლიტიკურ რეალიზმს; 3. მოდერნიზმს; 4. ტრანსნაციონალიზმს; 5. ნეომარქსიზმს¹⁶.

ჩვენი აზრით, ყველაზე მართებული შემდეგი კლასიფიკაციაა:

1. მარქსიზმ - ლენინიზმი და ნეომარქსიზმი;
2. პოლიტიკური იდეალიზმი;
3. კომპლექსური ურთიერთდამოკიდებულებისა და ტრანსნაციონალიზმის თეორიები;
4. პოლიტიკური რეალიზმი და ნეორეალიზმი. განვიხილოთ თითოეული მათგანი.

როგორც ცნობილია, კ. მარქსმა თავისი შეხედულებები ჯერ კიდევ XIX ს.-ში ჩამოაყალიბა. მან ძირითადი ყურადღება ეკონომიკასა და ეკონომიკურ კლასებს მიაპყრო. მარქსის აზრით, მსოფლიო ისტორია კაპიტალიზმით იწყება, რადგან კაპიტალისტური წარმოების წესის საფუძველს მსხვილი მრეწველობა წარმოადგენს, რომელიც ერთიან მსოფლიო ბაზარს ქმნის, კავშირგაბმულობისა და ტრანსპორტის განვითარებას განაპირობებს. ბურჟუაზია მსოფლიო ბაზრის ექსპლუატაციის მეშვეობით, ყველა ქვეყნის წარმოებასა და მოხმარებას კოსმოპოლიტურს ხდის და გაბატონებული კლასი ხდება არა მარტო ცალკეულ კაპიტალისტურ სახელმწიფოში, არამედ მთელ მსოფლიოშიც. საერთაშორისო ურთიერთობა ეკონომიკური თვალსაზრისით ექსპლუატატორულ, ხოლო პოლიტიკური თვალსაზრისით ბატონობა-მორჩილების ხასიათს იძენს. ეს კი მიზეზი ხდება კლასობრივი ბრძოლისა და რევოლუციისა. აქედან გამომდინარე, ეროვნული სუვერენიტეტი, სახელმწიფო ინტერესები მეორადია. ობიექტური კანონები მსოფლიო საზოგადოებას ქმნიან, რომელშიც კაპიტალისტური ეკონომიკა ბატონობს, ხოლო მისი მამოძრავებელი ძალა კლასთა შორის ბრძოლა და პროლეტარიატის მსოფლიო-ისტორიული მისიაა.

მარქსის მოძღვრება გააგრძელა და გააღრმავა ვ. ლენინმა თავის ნაშრომში "იმპერიალიზმი-კაპიტალიზმის განვითარების უმაღლესი საფეხური" (1912). ლენინის მიხედვით, კაპიტალიზმი, რომელიც განვითარების სახელმწიფო-მონოპოლისტურ სტადიაში შევიდა, იმპერიალიზმად გარდაიქმნა. იმპერიალისტური სახელმწიფოების მიერ მსოფლიოს პოლიტიკური განაწილების შემდეგ, წინა პლანზე მონოპოლიების მიერ მისი ეკონომიკური განაწილება გამოდის. მონოპოლიის წინაშე ნაკლებად განვითარებულ ქვეყნებში (სადაც მოგების შედარებით მაღალი პროცენტია) კაპიტალის ექსპორტისა და ბაზრების საკითხი სულ უფრო მწვავედება. კონკურენტულ ბრძოლაში ისინი ერთმანეთს ეჯახებიან, რაც მსოფლიო პოლიტიკურ კრიზისებს, ომებსა და რევოლუციებს იწვევს.

თანამედროვე მეცნიერთაგან მარქსიზმ-ლენინიზმის მიმდევრებად შეიძლება ჩაითვალოს პ. ბარანი, პ. სუიზი, ს. ამინი და სხვები. მაგრამ აღსანიშნავია, რომ მათი შეხედულებები საკმაოდ არაერთგვაროვანია, თუმცა ბევრი რამ საერთოც გააჩნიათ. ამიტომაც საერთაშორისო ურთიერთობის თეორიის ამ მიმდინარეობას ნეომარქსიზმი მხოლოდ პირობითად შეიძლება ვუწოდოთ.

ძირითადი განსხვავება კლასიკურ მარქსიზმსა და ნეომარქსიზმს შორის ისაა, რომ კლასიკური მარქსიზმი საერთაშორისო ურთიერთობებს განიხილავს, როგორც საზოგადოებრივ ურთიერთობებს საერთაშორისო არენაზე და მის განმსაზღვრელ ფაქტორად კლასთა ბრძოლას ასახელებს.

ნეომარქსიზმს კი საერთაშორისო ურთიერთობების შინაარსად მიაჩნია დაპირისპირება ბირთვისა და პერიფერიას შორის, ანუ მდიდარ “ჩრდილოეთსა” და ღარიბ “სამხრეთს” შორის.

ნეომარქსიზმის შეხედულებით, ეკონომიკურად ნაკლებგანვითარებული ქვეყნები ინდუსტრიულ სახელმწიფოებზე არიან დამოკიდებული, რომლებიც მათ ძარცვასა და ექსპლუატაციას აწარმოებენ. საერთაშორისო ურთიერთობის სივრცე ნეომარქსისტებს გლობალური იმპერიის სახით წარმოუდგენიათ, რომლის პერიფერიაც ცენტრის მიერ ჩაგვრას დეკოლონიზაციის შემდეგაც განიცდის, რაც ეკონომიკური გაცვლის უთანასწორობასა და არათანაბარ განვითარებაში ვლინდება¹⁷.

პოლიტიკური იდეალიზმის სახელწოდებით ცნობილი თეორია I მსოფლიო ომით შეძრწუნების, შიშის ტალღაზე წარმოიშვა და ყურადღებას ძირითადად საერთაშორისო, განსაკუთრებით გლობალური ხასიათის კონფლიქტის თავიდან აცილების გზების ძიებას უთმობს.

იდეალისტური თვალთახედვით, ადამიანები უმთავრესად კეთილნი არიან და, საკუთარ კეთილდღეობასთან ერთად, სხვებზეც ფიქრობენ. ამიტომ ომი, კონფლიქტი, მხოლოდ სარეთაშორისო სისტემის ცუდი სტრუქტურისა და დაუხვეწავი ინსტიტუტების მიზეზია. მშვიდობა ყველა სახელმწიფოს საერთო ინტერესი და სურვილია. "ომი არ არის ადამიანის ბუნების გარდაუვალი შედეგი, ის ამ ბუნების გარკვეულ პირობებში გამოვლენაა"-წერდა I მსოფლიო ომის შემდგომი ხანის გავლენიანი ინგლისელი ავტორი გ.ლ. დიქინსონი, ხოლო

ამერიკელი გ. მარი აცხადებდა: "ომის აპოლოგეტები არ არიან მართლები, როცა ომს ადამიანის ბუნების ელემენტად თვლიან. ომი სახელმწიფოს მოქმედების ფორმაა...პოლიტიკური პროგრამის ნაწილია". ბრიტანელი ისტორიკოსი არნოლდ თოინბი კი ომს კაცობრიობის "მომაკვდინებელ სენს" უწოდებდა¹⁸.

იდეალისტების აზრით, ომებისა და შეიარაღებული კონფლიქტების შეწყვეტა შესაძლებელი და აუცილებელია. ამისათვის საერთაშორისო ურთიერთობის სამართლებრივი რეგულირება, დემოკრატიზაცია, მასზე ზნეობისა და სამართლიანობის ნორმების გავრცელებაა საჭირო. დემოკრატიული სახელმწიფოების მსოფლიო თანამეგობრობას, საზოგადოებრივი აზრის მხარდაჭერისა და ზეწოლის პირობებში შეუძლია მის წევრებს შორის წარმოქმნილი კონფლიქტები მშვიდობიანი გზებით დაარეგულიროს, კერძოდ, საერთაშორისო სამართლებრივი რეგულირების მეთოდებით, საერთაშორისო ორგანიზაციების რაოდენობისა და როლის გაზრდით, რაც ურთიერთხელსაყრელ თანამშრომლობას შეუწყობს ხელს. იდეალისტებს დიდი იმედი ჰქონდათ, რომ საჯაროობა და საზოგადოების ფართო ფენებში მშვიდობის იდეის გავრცელება პოლიტიკურ პრაქტიკაში გარდატეხას შეიტანდა.

იდეალიზმის ერთ-ერთი ყველაზე პრიორიტეტული თემაა საყოველთაო განიარაღებისა და ომზე, როგორც საგარეო პოლიტიკის ინსტრუმენტზე უარის თქმის პირობებში კოლექტიური უსაფრთხოების სისტემის შექმნა. იდეალისტებისათვის მსოფლიოში არსებული საერთაშორისო

ანარქია და სუვერენული სახელმწიფოების სისტემა ყველა უბედურების მიზეზი და ამიტომაც მიუღებელი იყო¹⁹.

3. ციგანკოვი ტრანსნაციონალიზმის სახელწოდებით სხვადასხვა თეორიულ მიმდინარეობებს მოიხსენიებს, რომელთა შორის, მოკლედ რომ ვთქვათ, საერთო ის არის, რომ, მათი თვალთახედვით, თანამედროვე პირობებში სახელმწიფოთაშორისი, ანუ ინტერნაციონალური ურთიერთობები, ტრანსნაციონალურად გარდაიქმნება²⁰. იგივე შეხედულებები ა. რონდელს კომპლექსური ურთიერთდამოკიდებულების თეორიის სახელწოდებით აქვს თავმოყრილი²¹. ამიტომაც, შესაძლებლად ჩავთვალებთ ეს ორი განსხვავებული სახელწოდება გაგვეერთიანებინა.

კომპლექსური ურთიერთდამოკიდებულების თეორიის, ასე ვთქვათ, მანიფესტი, რ. ქიოჰეინისა და ჯ. ნაის წიგნი "ძალაუფლება და ურთიერთდამოკიდებულება" (1989წ), რომელიც შემდეგი სიტყვებით იწყება: "ჩვენ ურთიერთდამოკიდებულების ეპოქაში ვცხოვრობთ. ეს ბუნდოვანი წინადადება არასაკმარისად გაცნობიერებულ, მაგრამ ფართოდ გავრცელებულ შეგრძნებას გამოხატავს, რომ მსოფლიო პოლიტიკის არსი იცვლება"²². ამ თეორიის მიმდევართა აზრით, საერთაშორისო ურთიერთობათა მონაწილე სახელმწიფოები და სხვა მოქმედი პირები ერთმანეთზე დიდ გავლენას ახდენენ და ურთიერთდამოკიდებულნი არიან, როგორც პოლიტიკურად და ეკონომიკურად, ასევე კულტურულად, ეკოლოგიურად და ა.შ. ურთიერთდამოკიდებულება ზღუდავს ავტონომიას, სუვერენულობას. მან შეიძლება სიკეთე, მშვიდობა, სტაბილურობა მოიტანოს,

მაგრამ შეიძლება ნეგატიურ შედეგებამდეც მიგვიყვანოს. ეს პროცესი თავისთავად მიმდინარეობს და ეკონომიკის, ტექნოლოგიების, ვაჭრობის განვითარებისა თუ განვითარების საჭიროების, ეკოლოგიური და სხვა მოვლენების შედეგია. მრავალგანზომილებიანი მსოფლიოს პირობებში სამხედრო ძალა ერთადერთი გადამწყვეტი ფაქტორი აღარ არის, თუმცა კრიტიკულ სიტუაციებში, გარკვეული ტიპის ურთიერთობებში, სამხედრო ძალის, ძლიერების მნიშვნელობა კვლავაც დიდია. ურთიერთდამოკიდებულების გაძლიერებასთან ერთად, საერთაშორისო კონფლიქტებმა სხვა ფორმა უნდა მიიღონ (მაგალითად, "სავაჭრო ომები") და შესაძლოა კონფლიქტების ახალი მიზეზებიც გაჩნდეს.

საერთაშორისო სისტემაში შემავალი სუვერენული სახელმწიფოები მისი მთავარი მოქმედი პირები არ არიან. მნიშვნელოვანი ადგილი უკავიათ ბოლო ხანებში მომძლავრებულ საერთაშორისო ორგანიზაციებს, ტრანსნაციონალურ კორპორაციებსა და საერთაშორისო ურთიერთობის სხვა არასახელმწიფოებრივ მონაწილეებსაც. სახელმწიფოთა ქმედებების განსაზღვრის თვალსაზრისით, საერთაშორისო სახელმწიფოთაშორისო სტრუქტურა მონოპოლისტი არ არის. სხვა არასტრუქტურული ფაქტორებიც არსებობს. სუვერენული სახელმწიფო საერთაშორისო ურთიერთობის უნიტარულ მონაწილეს არ წარმოადგენს. ყოველი სახელმწიფოს შიგნით არსებული ეკონომიკური და ფინანსური ძალები, არასახელმწიფოებრივი ორგანიზაციები, ბიუროკრატები, გავლენიანი ინდივიდები და დაინტერესებული ჯგუფები "ხლექენ"

სახელმწიფოს. სხვადასხვა სახელმწიფოების ინტერესთა ჯგუფების, მოქალაქეების პირადი კონტაქტებიც დიდ გავლენას ახდენენ საერთაშორისო ურთიერთობაზე.

სამხედრო უსაფრთხოება მუდამ ყველაზე მნიშვნელოვანი პრობლემა არ არის. სხვადასხვა პირობებში წინა პლანზე ეკონომიკური, სოციალური, ეკოლოგიური და სხვა ფაქტორები იწევს.

ინტეგრაცია, კომპლექსური ურთიერთდამოკიდებულების მაღალი დონე ხელს უწყობს სადავო საკითხების მშვიდობიანი გზით გადაჭრას. სახელმწიფოთაშორისი ეკონომიკური თუ სხვა სახის თანამშრომლობა იმდენად აუცილებელი ხდება, რომ ომის წარმომშობი პირობებიც კი ძალზე იზღუდება. საერთაშორისო ორგანიზაციები ამ მხრივ, მეტად ეფექტური ხდება. ამიტომ ურთიერთდამოკიდებულების გაღრმავებას ხელი უნდა შეეწყოს, რადგან მტკიცე მშვიდობის დამყარების ფაქტორი სწორედ ის არის. მაგრამ, ამავე დროს, ცალკეული სახელმწიფოების ეროვნულ ინტერესებსაც დიდი ყურადღება უნდა მიექცეს²³.

კომპლექსური ურთიერთდამოკიდებულებისა და ტრანსნაციონალიზმის თეორიები, ფაქტობრივად, პოლიტიკური იდეალიზმის თავისებურ გაგრძელება-მოდერნიზებასა და პოლიტიკური რეალიზმის კრიტიკას წარმოადგენენ, მაგრამ პოლიტიკური რეალიზმის განხილვა (რომელიც, თავის მხრივ, იდეალიზმის კრიტიკაა), როგორც საერთაშორისო ურთიერთობათა თეორიაში ყველაზე გაბატონებული სკოლისა²⁴, ბოლოსათვის განგებ მოვიტოვეთ.

პოლიტიკური რეალიზმის თეორია II მსოფლიო ომის შემდეგ ჩამოყალიბდა. მისი კლასიკოსები, ძირითადად, ამერიკელი მეცნიერები ჰ. მორგენტაუ, რ. ნიბური, ჯ. ქენანი, ჰ. ქისინჯერი და სხვები არიან.

კლასიკური პოლიტიკური რეალიზმის წარმომადგენელთა აზრით, პოლიტიკა, ისევე, როგორც მთლიანობაში საზოგადოება, ობიექტური კანონებით იმართება, რომლის ფესვებიც ადამიანის უცვლელ ბუნებაშია. ადამიანები ბუნებით კეთილნი არ არიან, მათ ერთმანეთზე ბატონობის ინსტინქტური სურვილი აქვთ. აქედან გამომდინარე, ომი ყოველთვისაა მოსალოდნელი და მისი, როგორც ასეთის, საბოლოო აღმოფხვრა შეუძლებელია. ასეთ ვითარებაში ყოველმა სახელმწიფომ, პირველ რიგში, საკუთარ ეროვნულ უსაფრთხოებაზე უნდა იზრუნოს. საერთაშორისო პოლიტიკაში გზის გაგნების მთავარი საშუალება ეროვნული ინტერესების კონცეფციაა. მართალია, კოლექტიური უსაფრთხოება ალიანსებსა და საერთაშორისო ორგანიზაციებში შეიძლება დადებითი შედეგების მომტანი იყოს მისი წევრი სახელმწიფოებისათვის, მაგრამ ეროვნული უსაფრთხოების მთავარი დასაყრდენი კოლექტიური უსაფრთხოება არ უნდა იყოს. სახელმწიფოს თვითონ უნდა შესწევდეს უნარი თავისი ეროვნული (ძირითადად სამხედრო) უსაფრთხოება უზრუნველყოს, რისთვისაც გადამწყვეტი მნიშვნელობა ძლიერი შეიარაღებული ძალების არსებობას აქვს. საერთოდ ძალა, სამხედრო ძლიერება, საერთაშორისო ურთიერთობაში გადამწყვეტ როლს თამაშობს.

სახელმწიფოს ძლიერება შემდეგი კომპონენტებისაგან შედგება: გეოგრაფიული მახასიათებლები, ბუნებრივი რესურსები, ეკონომიკური პოტენციალი, მოსახლეობა, მთავრობა. მაგრამ ყველაზე მნიშვნელოვანი სამხედრო ძლიერებაა.

აქვე აღსანიშნავია, რომ მოსახლეობაში, როგორც ძლიერების კომპონენტში, არა მარტო რაოდენობა იგულისხმება, არამედ ეროვნული ხასიათი და პატრიოტული სულისკვეთება.

რაც შეეხება მთავრობას, მას იმის უნარი უნდა შესწევდეს, რომ თავისი პოლიტიკით მოსახლეობა შეაკავშიროს, მისი მობილიზაცია მოახდინოს. დიდი მნიშვნელობა აქვს მთავრობის ლიდერის დახვეწილ დიპლომატიას, პოლიტიკურ მოქნილობას, მანევრირების უნარს. ძირითადი საგარეო პოლიტიკური ინსტრუმენტებისა და სტრატეგიების - იძულებისა და მოლაპარაკების სწორ გამოყენებას²⁵, თუმცა ისტორიული სინამდვილე და ეროვნული ინტერესები დიპლომატიის შესაძლებლობებს გარკვეულ ჩარჩოებს უქმნიან.

პოლიტიკური რეალიზმის წარმომადგენელთა აზრით, დიდი მნიშვნელობა აქვს არა მარტო ძლიერების ქონას, არამედ ამგვარ რეპუტაციასაც. ამიტომ სახელმწიფოს საგარეო პოლიტიკაში საგულისხმო ადგილი ძლიერების დემონსტრირების, პრესტიჟის პოლიტიკას უკავია²⁶.

სახელმწიფო მოღვაწეები, პოლიტიკური პარტიები თუ მოსახლეობის დაინტერესებული ჯგუფები, რომლებიც სახელმწიფოს საგარეო პოლიტიკის შემუშავებაში მონაწილეობენ ან ამ პოლიტიკას წარმართავენ, თავიანთ შეხედულებებს,

გადაწყვეტილებებს ეროვნული ინტერესებით ასაბუთებენ და ამართლებენ. ეროვნული ინტერესები გულისხმობენ იმ მიზნების მიღწევას, რომლებიც ცალკეული პირების, ჯგუფების ინტერესებს კი არ წარმოადგენენ, არამედ მთელი ერის, სახელმწიფოს ინტერესებს (დასავლურ ლიტერატურაში ხშირად ერი სახელმწიფოს სინონიმად იხმარება²⁷). ყოველი სახელმწიფო მოწოდებულია დაიცვას საკუთარი გეოგრაფიული, პოლიტიკური, ეკონომიკური და კულტურული სახე გარეშე ძალთა ხელყოფისაგან. დ.ს. ფაფვი იდეოლოგიაზე ამახვილებს ყურადღებას: "იდეოლოგიური კრიტერიუმი ზოგჯერ ეროვნული ინტერესის მნიშვნელოვან მახასიათებლად გამოიყენება. ქვეყნების უმრავლესობა ფორმალურად თუ არაფორმალურად იდეოლოგიას, როგორც საკუთარი ლეგიტიმურობის დასამტკიცებლად, ისე თავისი პოლიტიკის გასამართლებლად იყენებს"²⁸. მორალურობა და ლეგიტიმურობა, მისი აზრით, ეროვნული ინტერესის განსაზღვრის მნიშვნელოვანი საკითხებია. ამ მხრივ კულტურულ, ეთნიკურ, რასობრივ მსგავსებებსაც დიდ მნიშვნელობას ანიჭებენ²⁹.

პოლიტიკური რეალიზმის შეხედულებით, ქვეყნებს შორის ინტეგრაცია იქამდე გრძელდება, სანამ იგი ამ ქვეყნების ეროვნულ ინტერესებს ემსახურება. ნებისმიერი მთავრობა, დემოკრატიულია იგი, თუ არა, ეროვნული ინტერესების დაცვის პოლიტიკას გაატარებს, რადგან დაუნდობელ ანარქიულ ასპარეზზე ეს ერთადერთი ლოგიკური არჩევანია³⁰. თუმცა, ხშირია სხვადასხვა დაინტერესებული ჯგუფის მიერ

საკუთარი ინტერესების ეროვნულად გამოცხადება, მაგრამ ამის თავიდან აცილება ობიექტური ანალიზის გზით ინტერესების "რაციონალური ბირთვის" განსაზღვრის მეშვეობითაა შესაძლებელი, როგორც ამას ჰ. მორგენტაუ აღნიშნავს³¹.

განსხვავებულია ეროვნული ინტერესების საფეხურები და მათი დიაპაზონიც სახელმწიფოთა მასშტაბების მიხედვით განსხვავდება. პატარა ქვეყნისათვის გადარჩენის ინტერესები ყოველთვის ყურადღების ცენტრში დგას. შესაძლოა სხვათა თვალში ისინი შთამბეჭდავად არ გამოიყურებოდნენ, მაგრამ ძალზე შეზღუდული სამხედრო და ეკონომიკური პოტენციალის გამო, მათი უზრუნველყოფა უკიდურესად ძნელი საქმეა.

რ. გილპინის აზრით, გამომდინარე იქიდან, რომ სახელმწიფოს არ შეუძლია თავისი ყველა ეროვნული ინტერესი დაიკმაყოფილოს, თუ საგარეო პოლიტიკურ მიზანს მიაღწიოს, იგი მათ სხვადასხვა კომბინაციებს ირჩევს.³²

პოლიტიკური რეალიზმისათვის საერთაშორისო ურთიერთობის ძირითადი მონაწილეები, სუბიექტები, ეროვნული სუვერენული სახელმწიფოებია. საერთაშორისო ურთიერთობის უმნიშვნელოვანეს გადაწყვეტილებებს სწორედ სახელმწიფოები იღებენ. ამავე დროს, ისინი უნიტარული მოქმედი პირები არიან, ანუ სახელმწიფო საერთაშორისო ურთიერთობებში გამოდის როგორც ერთიანი, მთლიანი ძალა. სახელმწიფო თავის ქმედებაში რაციონალურ ანალიზს უნდა ემყარებოდეს და რეალურად, როგორც წესი, ასეცაა.

პოლიტიკა ავტონომიურია ეკონომიკის, ეთიკისა თუ ადამიანის ცხოვრების სხვა სფეროებისაგან. ამიტომაც პოლიტიკის სფეროში ქმედებების შეფასება არა საყოველთაო ზნეობრივი ნორმებისა და წესების თანახმად უნდა მოხდეს, არამედ პოლიტიკური შედეგიანობის მიხედვით. ეს იმას არ ნიშნავს, რომ პოლიტიკოსი უზნეო უნდა იყოს, მაგრამ მისთვის უმაღლესი ზნეობა მისი ქვეყნის ინტერესებია. საერთოდ, პოლიტიკა უნდა გამომდინარეობდეს არა იქიდან, თუ რა უნდა იყოს, არამედ რეალური მდგომარეობიდან, იქიდან, რაც არის.

აქვე აღსანიშნავია, რომ პ. ციგანკოვის აზრით, ჯერჯერობით "არც ერთ თეორიულ სკოლას არ შეუძლია საერთაშორისო ურთიერთობებში მორალის არსისა და როლის საკითხის საბოლოო გადაწყვეტის პრეტენზია ჰქონდეს"³³.

პოლიტიკური რეალიზმის თვალთ დანახული საერთაშორისო პოლიტიკა ქვეყნებს შორის გადარჩენისათვის დაუსრულებელი ბრძოლაა, ამდენად, მშვიდობა კონფლიქტის მხოლოდ სხვა ფორმაა.

რ. არონი მშვიდობის 3 ტიპს გამოჰყოფს: 1. წონასწორობა; 2. ჰეგემონია; 3. იმპერია.

ჯ. ქენანის აზრით, საერთაშორისო სისტემა იერარქიული ხასიათისაა, ანუ მასში დიდი სახელმწიფოები ბატონობენ, ხოლო პატარა სახელმწიფოების "სუვერენული სტატუსი სრული უაზრობაა"³⁴ და ეს ასეც უნდა იყოს, რადგან, წინააღმდეგ შემთხვევაში, პატარა ქვეყნები ერთმანეთთან ომით მსოფლიო მშვიდობას დიდ ზიანს მიაყენებენ.

3. ქისინჯერი სახელმწიფოთა შიდა პოლიტიკურ სტრუქტურაზე ამახვილებს ყურადღებას და აღნიშნავს, რომ სტაბილური პოლიტიკური სტრუქტურის მქონე სახელმწიფოები რევოლუციურ-ავანტიურისტულ საგარეო პოლიტიკას არ წარმართავენ, ე.ი. ქვეყნების შიდა პოლიტიკურ სტრუქტურას საერთაშორისო ურთიერთობისათვის დიდი მნიშვნელობა აქვს.

რეალისტური თვალთახედვით, საერთაშორისო ურთიერთობაში ძალა, მისი გამოყენება შეუძლებელია გამოირიცხოს, ომი ყოველთვის შეიძლება მოხდეს, თუმცა შესაძლებელია მშვიდობის შენარჩუნება-გახანგრძლივება ძალთა წონასწორობის მეშვეობით. ძალთა წონასწორობის მექანიზმი შემდეგია: სხვადასხვა სახელმწიფოები საკუთარი უსაფრთხოების მიზნებიდან გამომდინარე, ალიანსებს კრავენ რომელიმე სხვა ძლიერი სახელმწიფოს წინააღმდეგ და ამრიგად მის ძალას აწონასწორებენ.³⁵

მაგრამ ძალთა წონასწორობის შენარჩუნება თავისთავად მშვიდობას არ გულისხმობს. სახელმწიფოები ძალთა წონასწორობის აღსადგენად ან შესანარჩუნებლად ომსაც მიმართავენ, რომელიც ხშირად პრევენტიულ ხასიათს ატარებს, ანუ მიზნად ისახავს პოტენციური მეტოქის აღზევება არ დაუშვას.³⁶

ძალთა წონასწორობის კონცეფციასთან დაკავშირებით, დიდი მნიშვნელობა აქვს კავშირების საკითხს. "კავშირები მოკავშირეთა საერთო ინტერესებისა და მიზნების საფუძველზე იქმნება, მაგრამ მათი დეკლარირება საკმარისი არ არის. სიცოცხლისუნარიანია

მხოლოდ ისეთი კავშირი, რომელშიც მოკავშირეთა მიზნები პოლიტიკის კოორდინაციაში, ამოცანებში და ღონისძიებებში, დეტალურად შემუშავებული მოქმედების გეგმებში პოულობს გამოხატულებას. კავშირი სიცოცხლისუნარიანი ვერ იქნება, თუ მოკავშირეთა ინტერესებისა და მიზნების მთავარი ასპექტები მაინც არ ემთხვევა, თუ მათ სერიოზულად არა აქვთ განსაზღვრული და შემუშავებული თავიანთი მონაწილეობისა და მოქმედების ძირითადი პრინციპები და ურთიერთვალდებულებები. თუ ასე არ მოხდა, კავშირის დამდები შეთანხმება ფარატინა ქაღალდს ემსგავსება".

ზოგჯერ, ერთსა და იმავე კავშირში სხვადასხვა პოლიტიკური და იდეოლოგიური პრინციპების მქონე მოკავშირეებს ვხვდებით, მაგრამ, უფრო ხშირად მოკავშირეებს ბევრი რამ საერთო აქვთ. მართალია, პოლიტიკური რეალიზმი იდეოლოგიურ, ეთნიკურ, კულტურულ სოლიდარობას დიდ მნიშვნელობას არ ანიჭებს, მაგრამ ფაქტია, რომ ეს მომენტები დიდ როლს თამაშობენ და თუმცა, ძნელი სათქმელია რამდენად რეალურია ეს, მაგრამ ს. ჰანტინგტონის "ცივილიზაციათა შეჯახების" კონცეფცია, რომლის მიხედვითაც მომავალში დიდი კოალიციების შექმნა ცივილიზაციურ - კულტურულ - რელიგიური ფაქტორებით იქნება განპირობებული, მაინც ყურადღებას იმსახურებს.³⁷

პოლიტიკური რეალიზმის კლასიკურმა სკოლამ, სხვა თეორიების მიმდევართა მხრიდან მწვავე კრიტიკა განიცადა. ამ თეორიის ნაკლოვანებები თვით მისმა მიმდევრებმაც დაინახეს,

ამიტომაც მეცნიერთა გარკვეულმა ჯგუფმა (ქ. უოლცი, რ. გილპინი, ჯ. გრეიკო, ბ. ბუზანი და სხვ.) კლასიკური სკოლის ტრადიციების შენარჩუნების პარალელურად, იგი ახალი რეალიების გათვალისწინებითა და სხვა თეორიული მიმდინარეობების მიღწევების მხედველობაში მიღებით გაამდიდრეს. სწორედ ამ ახალ მიმდინარეობას ვუწოდებთ ნეორეალიზმს.

ნეორეალიზმი მსოფლიოს განიხილავს არა როგორც ცალკეული სახელმწიფოების ერთობლიობას, არამედ როგორც სახელმწიფოთა სისტემას. საერთაშორისო ურთიერთობის სისტემური ხასიათი არა სისტემის ურთიერთქმედებაში მყოფი მონაწილეებითაა განპირობებული, არამედ საერთაშორისო სისტემის თვისებებით (ასეთი შეხედულების გამო ამ მიმდინარეობას ხშირად სტრუქტურულ რეალიზმს ან სტრუქტურალიზმს უწოდებენ). სტრუქტურა საერთაშორისო ურთიერთობის მონაწილეთა ურთიერთქმედების შედეგია, მაგრამ იგი ამ ურთიერთქმედების უბრალო ჯამი კი არ არის, არამედ დამოუკიდებელი ფენომენია, რომელსაც ძალუმს სახელმწიფოებს როგორც თავს მოახვიოს რაიმე, ასევე ხელსაყრელი პირობებიც შეუქმნას.

საერთაშორისო სისტემის სტრუქტურული თვისებები მცირე და საშუალო ქვეყნებისაგან დამოუკიდებელია და დიდი სახელმწიფოების ურთიერთქმედების შედეგია. დიდი სახელმწიფოების ურთიერთობა სხვა სახელმწიფოებთან არ

შეიძლება როგორც ანარქიული ისე შევაფასოთ, რადგან ყველაზე ხშირად, იგი თვით დიდების ნებაზეა დამოკიდებული.

ბ. ბუზანი რეგიონულ სისტემებს გლობალურ სისტემასთან დამოკიდებულებაში, შუალედურ როლს აკისრებს. მეზობელი სახელმწიფოები ისე ხშირად ხდებიან ერთმანეთზე დამოკიდებული, რომ ერთის ეროვნული უსაფრთხოების მეორისაგან განსხვავება შეუძლებელი ხდება, ანუ რეგიონული ქვესისტემის ყველაზე მნიშვნელოვანი თავისებურება უსაფრთხოების კომპლექსია³⁸. ნეორეალიზმი საერთაშორისო სისტემაში გარკვეულ როლს ანიჭებს საერთაშორისო ორგანიზაციებს, ტრანსნაციონალურ კორპორაციებს, საერთაშორისო ურთიერთობათა სხვა მონაწილეებს; ხედავს საერთაშორისო ეკონომიკური თანამშრომლობის გაღრმავებას, მაგრამ ეს უკანასკნელი, ნეორეალიზმის შეხედულებით, მაინც სახელმწიფოთა პოლიტიკური კონკურენციის ჩარჩოებში რჩება. მსოფლიო ეკონომიკური სისტემის ერთი ბაზრის, ერთი სახელმწიფოს ეკონომიკური სისტემის ანალოგიად წარმოდგენა არ შეიძლება და ეს დიდ პოლიტიკურ და ეკონომიკურ განსხვავებებზე, უთანასწორობაზე, მეტოქეობაზე თვალის დახუჭვას ნიშნავს.

სახელმწიფოთა შორის მეტოქეობას, ნეორეალისტური შეხედულებით ადამიანის ბუნება კი არ განსაზღვრავს, არამედ ანარქიული საერთაშორისო სისტემა, მაგრამ ომის, როგორც ასეთის მოსპობისა, არც ნეორეალიზმს სჯერა და ამიტომაც ამ მხრივ რაიმე პროგრამასაც არ გვთავაზობს³⁹.

თავი 2.

საერთაშორისო ურთიერთობის სუბიექტის საკითხი

§ 1. სუვერენული სახელმწიფოები -- საერთაშორისო ურთიერთობის თანასწორუფლებიანი სუბიექტები

ვინაიდან საერთაშორისო ურთიერთობის თეორიის ერთ-ერთი უმთავრესი საკითხი საერთაშორისო ურთიერთობის სუბიექტების საკითხია, ალბათ უპრიანი იქნება მსჯელობა აქედან დავიწყოთ და გავცეთ პასუხი იმ შეკითხვებს, თუ როგორ წარმოედგინა საერთაშორისო ურთიერთობის სუბიექტები ქართულ აზროვნებას განხილულ პერიოდში და როგორ წარმოედგინა ქართული სახელმწიფოს, ისევე, როგორც, ზოგადად, სახელმწიფოს ადგილი საერთაშორისო სისტემაში?

იქიდან გამომდინარე, რომ ფულადი ერთეულის მოჭრა, მისი სახე, ხელისუფლების დამოუკიდებლობის ხარისხზე გვაძლევს წარმოდგენას, ქართულ სახელმწიფოებში მოჭრილი მონეტები ჩვენთვის საინტერესო საკითხების განხილვისათვის შეიძლება გამოვიყენოთ.

აქვე აღსანიშნავია ჩვენს მიერ განხილულ პერიოდზე უფრო ადრეული ხანის ქართული მონეტები, რომლებიც V ს.-ის წინანდელი ერთადერთი ჩვენთვის საინტერესო წყაროა.

ელინისტური ხანის ერთ კოლხურ მონეტას ბერძნული წარწერა აქვს "ბასი...", ე.ი. "ბასილიკუს", ანუ მეფე და "საულ..". ვარაუდობენ, რომ ეს კოლხეთის მეფე საულაკის მონეტაა

(თუმცა ამ თვალსაზრისს ყველა მკვლევარი არ ეთანხმება)⁴⁰. ის ფაქტი, რომ კოლხეთის მმართველი მეფედ იწოდება, იმაზე მიუთითებს, რომ ამ დროს კოლხურ აზროვნებას თავისი სახელმწიფო საერთაშორისო სისტემის სრულუფლებიან სუბიექტად წარმოუდგენია. თუკი ამ მონეტას ძვ.წ.-ის 52/51 წწ.-ის მონეტას შევადარებთ, რომელიც პომპეუსის მიერ დანიშნული მმართველის "არისტარქეს" სახელითაა მოჭრილი, დავინახავთ, რომ ამ დროს კოლხეთი რომის დაქვემდებარებაშია.⁴¹

ქართლის გარკვეულ დამოუკიდებლობას უსვამს ხაზს VI-VII სს.-ის ქართლის ერისმთავართა სახელზე მოჭრილი მონეტებიც.

XI ს.-ის მონეტებზე "წარწერების მნიშვნელოვანი ნაწილი მხოლოდ და მხოლოდ ქართულია. ეს წარწერები შეიცავს ქართველ მეფეთა სახელებს და მათ ბიზანტიურ ტიტულებს".⁴² არაბთა ბატონობის დროს კი საქართველოში მონეტები არაბულ წარწერებსა და მუსლიმურ რელიგიურ ემბლემებს ატარებდა. X-XI ს.-ის მონეტებზე ქრისტიანული სიმბოლოები - ჯვარი და ღვთისმშობლის გამოსახულება ჩნდება.⁴³ ეს კიდევ ერთი დადასტურებაა იმისა, რომ საქართველოს სახელმწიფო იდეოლოგია ქრისტიანობაა, რასაც ქართული სამეფო კარი საგანგებოდ უსვამს ხაზს.

განხილული პერიოდის საქართველოს ეპიგრაფიკულ ძეგლებზე დაკვირვებისას, ასევე აშკარად ჩანს სუვერენული თვითშეგნების განვითარება. თუკი ადრეულ ხანებში, მაგალითად, ტაძრის აშენების დათარიღება, როგორც წესი, ჩვენი მეზობელი დიდი სახელმწიფოების მეფეთა ზეობასთანაა დაკავშირებული და

ქართველი ხელისუფალნი ზოგჯერ არც კი იხსენებიან, თანდათანობით უცხოელ ხელმწიფეთა ადგილს ქართველი მეფე-მთავრები იკავებენ.

მაგალითად, ბოლნისის ტაძრის წარწერაზე (V ს.) აღნიშნულია: "ოც წლისა პეროზ მეფისა ზე, ვიწყე შენებაჲ ამის ეკლესიაჲსაჲ."⁴⁴ როგორც ვხედავთ, სპარსეთის შაჰია მოხსენიებული, რომელიმე ქართველი მეფე, თუ მთავარი კი საერთოდ არ იხსენიება.

აბასთუმნის ეკლესიის წარწერაც (685/711 წწ.), აშენების თარიღის აღსანიშნავად, უცხო სახელმწიფოს, ბიზანტიის იმპერატორ იუსტინიანეს მეფობას (იუსტინიანე II-685-695, 705-711) იშველიებს, თუმცა აქ ქართველი მამფალი "არშუმა პატრიკიოსი" და "ქართველთა ერისთავიცაა" მოხსენიებული,⁴⁵ მაგრამ, როგორც ვხედავთ, მას, ბიზანტიის "მეფესთან" შედარებით, დაბალი ტიტული აქვს და თანაც ბიზანტიური – "პატრიკიოსი", რაც ამ სახელმწიფოსადმი მის დამოკიდებულ მდგომარეობაზე მიგვანიშნებს.

IX ს.-დან ჩნდება წარწერები, სადაც მხოლოდ ქართველი ხელისუფალნი იხსენიებიან და თანაც სუვერენი მმართველის, ხელმწიფისა, თუ მეფის სახელწოდებით. მაგალითად, 864 წ.-ის არმაზის წმ. გიორგის ეკლესიის მშენებელი გვამცნობს, რომ მშენებლობა დაიწყო "კელმწიფობასა გიორგისსა".⁴⁶

914 წ.-ის ერედვის (შიდა ქართლი) წმ. გიორგის ეკლესიის დათარიღებაშიც "კონსტანტინე მეფის ხელმწიფობა" მოიხსენიება.⁴⁷

ნიშანდობლივია X ს.-ის 80-იანი წწ.-ის ივანე სულასძის საამშენებლო წარწერა ზარზმის სამონასტრო ანსამბლზე: "მას ჟამსა, ოდეს საბერძნეთს გადასკლიაროსი, დავით კურაპალატი აღიდენ ღმერთმან: უშუელა წმიდათა მეფეთა და ჩუენ ყოველნი ლაშქარს წარგუავლინა".⁴⁸

როგორც ვხედავთ, მართალია დავითი თავისი ბიზანტიური ტიტულით მოიხსენიება, მაგრამ თვით ბიზანტიელ "მეფეთა" სახელები არ არის მოხსენიებული. ის ფაქტი, რომ ეს წარწერა სამონასტრო ანსამბლზეა გამოსახული, სხვათა შორის, იმაზეც მიგვანიშნებს, რომ აღწერილ ისტორიულ მოვლენას რელიგიური მნიშვნელობაც ენიჭება. ხაზგასმულია, რომ ქართველები, "წმიდა მეფეთა", მართლმადიდებელ ხელისუფალთა, ანუ ერთმორწმუნე სახელმწიფოს მოკავშირეებად გამოდიან და ეს ფაქტი დადებითადაა შეფასებული. წარწერაში აშკარად არაფერი იგრძნობა, მაგრამ ჩემი აზრით, ბიზანტიაში მეფის ხელისუფლების ქართველთა წყალობით შენარჩუნების ფაქტის საგანგებო აღნიშვნა იმაზე მეტყველებს, რომ ამ მოვლენის პოლიტიკური მნიშვნელობა სათანადოდაა გააზრებული. კერძოდ, ის, რომ ქართული სახელმწიფოს ძლიერება, საერთოდ, ქართული სახელმწიფოებრიობის დიდი პოტენციალი მსოფლიო დონეზე წარმოჩინდა.

"საქართველოს გაერთიანების შემდეგ ჩვენს ტერიტორიაზე დაცულ ეპიგრაფიკულ მასალაში არსად გვხვდება ბერძენთა (ბიზანტიელთა) მეფეების მოხსენიება".⁴⁹ თუმცა ქართველი მეფეები ჯერ კიდევ ბიზანტიური ტიტულებით მოიხსენიებიან.

მაგალითად, ბაგრატის ტაძრის (X-XI სს.-თა მიჯნა) წარწერაზე, გაერთიანებული საქართველოს პირველი მეფე, ბაგრატ III (978-1014) იწოდება "ქართველთა მეფედ და კურაპალატად".⁵⁰

ხახულის ხატის ერთ-ერთ წარწერაზე ბერძნულად ვკითხულობთ: "უფალო შეეწიე მონასა შენსა კვირიკე მაგისტროსსა", ქართულად აქვე—"ქრისტე ადიდე კვირიკე მეფე".⁵¹

ყველაზე საფუძვლიანი ვარაუდით, წარწერა კახეთის მეფე-მაგისტროს კვირიკე III დიდს (1010-1037) ეკუთვნის. საგულისხმოა, რომ ბერძნულ წარწერაში კვირიკე მხოლოდ მაგისტროსად, ქართლში კი მეფედ იხსენიება. აქ სუვერენულობისაკენ სწრაფვა იგრძნობა, რომელიც ბიზანტიის დიდ სახელმწიფოსთან მიმართებაში აშკარად არ მჟღავნდება.

საგულისხმოა ისიც, რომ უკვე მეფე ბაგრატ III "ყოვლისა აღმოსავლეთისა დიდ კურაპალატადაც" იხსენიება (კაცხის წარწერა - 1010-1014წწ.),⁵² რაც იმაზე მეტყველებს, რომ საქართველო, მართალია ნომინალურად ბიზანტიის უზენაესობას აღიარებს, მაგრამ უკვე ავლენს დიდმპყრობელურ მისწრაფებებს, პრეტენზიას "ყოველი აღმოსავალის" მიმართ.

ამავე თვალსაზრისით, საყურადღებოა შიომღვიმისადმი 1075 წ. ბაგრატ IV-ის სიგელის ქართლის კათალიკოს გიორგის მინაწერი, სადაც ბაგრატი იწოდება "ძლიერ აფხაზთა მეფედ" და "ყოვლისა აღმოსავლეთისა ნოველისიმოსად", ხოლო იმავე საუკუნის ლიპარიტ ერისთავთ-ერისთავის მინაწერში "უძლეველ მეფეთა-მეფედ".⁵³ აქვე ისიცაა აღსანიშნავი, რომ ამ წყაროს

მიხედვით, მეფის დამახასიათებელი მთავარი ღირსება მისი ძლიერებაა (ამ საკითხზე უფრო ვრცლად ქვემოთ ვისაუბრებთ).

საერთაშორისო ურთიერთობის სუბიექტების საკითხთან დაკავშირებით, უხვი მასალა მოიპოვება ქართულ ლიტერატურულ და ისტორიულ თხზულებებში.

იოვანე საბანისძის "ჰაბოს წამებაში", ამ მხრივ, ჩვენთვის საინტერესო შემდეგი პასაჟი იპყრობს ყურადღებას: "რამეთუ არა ხოლო თუ ბერძენთა სარწმუნოებაჲ ესე ღმრთისამიერი მოიპოვეს, არამედ ჩვენცა,...აჰა ესერა ქართლისაცა მკვიდრთა აქვს სარწმუნოებაჲ და წოდებულ არს დედად წმიდათა".⁵⁴

აქ თითქოს მხოლოდ რელიგიურ საკითხზეა მსჯელობა, მაგრამ საგულისხმოა, რომ "ბერძენების" ხსენებას კონტექსტთან არანაირი კავშირი არ გააჩნია და ავტორის ზემოთ მოხმობილი სიტყვები, ასე ვთქვათ, სრულიად მოულოდნელად გაისმის. იგრძნობა ბერძენებთან, ბიზანტიასთან თავის გატოლების ტენდენცია; ბიზანტიასთან, რომელიც ოდითგანვე ხან ქართველების მოკავშირეა, ხან კი მტერი და, როგორც მსოფლიოს უძლიერესი ქრისტიანული სახელმწიფო, მრავალმხრივ სამაგალითოა საქართველოსათვის. საბანისძის ეს სიტყვები მით უფრო საყურადღებოა მაშინ, როცა არაბთა ბატონობა საქართველოში ჯერ კიდევ არ არის აღმოფხვრილი, თუმცა ახალი ქართული სახელმწიფოებიც იქმნება დამპყრობთაგან თავისუფალ ტერიტორიაზე.

მწერლის სიტყვებში იგრძნობა დამოუკიდებლობისაკენ ის სწრაფვა, სუვერენულობის ის შეგნება, რომელიც არასოდეს

მოსპობილა ქართულ აზროვნებაში. ბიზანტიასთან დაპირისპირების ეს მოტივი გარკვეული წინასახეა იმ ფართო ეროვნული მოძრაობისა, რომელიც ქართველმა მოაზროვნებმა მომდევნო საუკუნეებში გაშალეს და რომლის მიზანიც საქართველოს, ყოველივე ქართულის და, მათ შორის, პოლიტიკური თვალსაზრისით, ქართული სახელმწიფოს ბიზანტიასთან გათანაბრება იყო.

ჩვენთვის მეტად საინტერესოა ასევე თვალსაზრისი, რომელიც პეტრე იბერიელის ნაშრომის "ზეცათა მღდელთმთავრობისათჳს" თ თავშია გადმოცემული⁵⁵.

პეტრე იბერიელი ამტკიცებს ყველა ერის თანასწორობას ღვთის წინაშე. აღნიშნავს, რომ ებრაელი ერი მხოლოდ იმიტომ იყო ძველალექმისეულ პერიოდში გამორჩეული, რომ თვით მან აირჩია ღვთისათვის მოსაწონი გზა და არა იმიტომ, რომ ღმერთია მიკერძოებული. პირიქით, მან ყველა ადამიანს, თუ ერს თავისუფლება მიანიჭა ცხოვრებისეული გზა აირჩიონ, იგი ძალით არავის ახვევს თავს თავის რწმენასა და მისთვის სამსახურს. ღმერთმა განურჩევლად ყველა ერს მფარველებად და ჭემმარიტების გზით სიარულში შემწეებად ანგელოზები დაუწესა, ხოლო ის, მიიღებს, თუ არა ესა თუ ის ერი ანგელოზთა ამ დახმარებას, თვით ამ ერის საქმეა.

ამ, ერთი შეხედვით, თეოლოგიურ მსჯელობაში ყველა დროისათვის მეტად პროგრესული და ავტორის ეპოქისათვისაც მეტად აქტუალური საკითხი იკვეთება. შუა საუკუნეებში, როცა რელიგიას დიდი როლი ენიჭებოდა და სახელმწიფოებრივი

იდეოლოგიის საფუძველი იყო იმ ქვეყნებში, სადაც იგი სახელმწიფო რელიგიად იყო აღიარებული და საერთაშორისო ურთიერთობაზეც დიდ გავლენას ახდენდა; ყოველგვარი ქმედება, თუნდაც საგარეო პოლიტიკაში, ამ იდეოლოგიით უნდა ყოფილიყო გამართლებული. ფაქტობრივად, პეტრე იბერიელი ერთა თვითგამორკვევის, სუვერენიტეტის პრინციპების თეოლოგიურ საფუძვლებს აყალიბებს. თუკი ერთა თანასწორობის საკითხს ქრისტიანულ სამყაროში, რელიგიური თვალსაზრისიდან გამომდინარე, გამართლება არ მოეძებნებოდა, მაშინ შეუძლებელი იქნებოდა ამ პრინციპების ქრისტიანობის წიაღში წარმოშობა და მათი ცხოვრებაში გატარებისათვის ბრძოლა.

ფაქტობრივად, ერთა თანასწორობის პრინციპი თვით ქრისტემ და მისმა მოციქულებმა იქადაგეს I ს.-ში და, ამ მხრივ, პეტრე იბერიელი ორიგინალური არ არის, მაგრამ იმის გათვალისწინებით, რომ შუა საუკუნეების ქრისტიანულ მსოფლიოში დიდმპყრობელობის იდეოლოგიების მიერ ეს პრინციპი უგულვებელყოფილი იყო, პეტრე იბერიელის მიერ ამ საკითხზე ყურადღების გამახვილება განსაკუთრებულ ჟღერადობას იძენს.

ასევე VI ს.-ის ეგრისელთათვის, მათი მეფე გუბაზი, სუვერენული უფლებების მატარებელია, ამიტომაც სპარსეთის შაჰ ხოსრო I-თან წარგზავნილი გუბაზის ელჩები ჩივიან, რომ ბიზანტიის ხელისუფლებმა მათ "მეფეს... მეფობის გარეგნული ნიშნები დაუტოვეს, ხოლო ძალაუფლება საქმეებში თვითონ მიითვისეს," "მეფეც მოსამსახურის ბედში იმყოფება და განმკარგულებელი სტრატეგოსის ემინია. უამრავი ჯარიც

ჩაგვიყენეს, მაგრამ არა იმიტომ, რომ დაიცვან ქვეყანა შემწუხებელთაგან, არამედ რათა დავემწყვდიეთ ჩვენ როგორც სადილეგეში და ჩვენს ქონებას დაჰპატრონებოდნენ."⁵⁶

აიეტის მოსაზრებით, ხალხების ურთიერთდამოკიდებულება აუცილებელია შეფასდეს ერთიანი საზომით. კერძოდ, შეუძლებელია პოლიტიკურად გაერთიანებული ერთი ეროვნების ხალხი, რომელიც მეგობრული ხელშეკრულებით არის დაკავშირებული სხვა ეროვნების ხალხთან, სისტემატიურად უსამართლოდ ეპყრობოდეს მეორეს, ხოლო ამგვარი უსამართლოდ დაზარალებული ხალხი კეთილშობილურად ასრულებდეს ხელშეკრულებით გათვალისწინებულ პირობებს და სამაგიეროს მიზლით თავის დაცვაზე უარს ამბობდეს. აიეტი იმასაც უსვამს ხაზს, რომ გუბაზი მეფე იყო და არა რიგითი მოქალაქე, ამიტომაც მისი მკვლელობა უბრალოდ "გუბაზის პიროვნების წინააღმდეგ კი არ არის მიმართული, არამედ მთელი კოლხეთის სახელმწიფოს საწინააღმდეგო დანაშაულებრივი მოქმედებაა."⁵⁷

ფარტაძიც აღნიშნავს იმას, რომ "სახელმწიფოს მეთაურის სიცოცხლის წინააღმდეგ მიმართული დანაშაული უმძიმესი კანონსაწინააღმდეგო მოქმედებაა."⁵⁸

კოლხი ანონიმი იურისტების აზრით, სახელმწიფო, რომელიც თავისუფალი არსებობის საშუალებასაა მოკლებული, თავის სახელწოდებასაც ტყუილად ატარებს.⁵⁹

ამასთან დაკავშირებით, აიეტი შემდეგსაც დასძენს "სახელმწიფო საქმეები უმაღლესია, მხოლოდ მხდალი და ლაჩარი ადამიანებია, რომლებიც სახელმწიფო საქმეებისადმი

დაუდევრობას ამტკიცებენ," "მე ვინატრებდი კოლხეთის სახელმწიფოს ჰქონოდა მისი ძველი ძლიერება, რომ მას არ დასჭირებოდა უცხო და გარეშე დახმარება და რომ ყოველგვარ საქმიანობაში, როგორც ომიანობის, ისე მშვიდობიანობის დროს, მხოლოდ საკუთარ თავს ეყრდნობოდა."⁶⁰

აიეტის უკანასკნელი სიტყვები არა მხოლოდ სახელმწიფო სუვერენიტეტის ცნების განმარტებაა, არამედ საპროგრამო ხასიათისაა მთელი ქართული პოლიტიკისათვის დიახითა და კოლხათი დაწყებული და თანამედროვე ეპოქით დამთავრებული. თავისუფალი შეგნება, როგორც ამას ფარტაძე ამბობს, სუვერენულობისაკენ მისწრაფება და ბრძოლა, თუკი საქართველოს ისტორიის ძირითად ხაზს გავადევნებთ თვალს, არასოდეს აღმოფხვრილა, რის გარეშეც წარმოუდგენელი იქნებოდა თანამედროვე პირობებში დამოუკიდებელ ქართულ სახელმწიფოზე საუბარი. სახელმწიფოებრიობის ეს საფუძველი ნათლად იხატება ჯერ კიდევ VI ს.-ის ეგრისელთა ნააზრევში. მაგრამ პატარა ქვეყნისათვის, განსაკუთრებით მაშინ, როცა იგი ერთიანიც არ არის და მისი შექმნის საკითხი დგას, სამეფო, ცენტრალიზებული ხელისუფლების განმტკიცება ქვეყნის შიგნით უფრო აქტუალურია, ვიდრე გარეშე მტრებისაგან აბსოლუტური დამოუკიდებლობის მოპოვება. გადარჩენა, ეს ფუნდამენტური ინტერესი ყველაზე მაღლა დგას, ამიტომაც დროებითი დათმობები დიდი სახელმწიფოების მიმართ, საკუთარი სუვერენიტეტის ნაწილობრივი შეზღუდვა დასაშვებად აღიქმება.

ეს ტაქტიკური ნაბიჯი VI ს.-ის ეგრისელთათვისაც არ არის უცხო. დამოუკიდებლობის პათოსით გაჟღენთილ თავის სიტყვას აიეტი შემდეგნაირად აგრძელებს: "მაგრამ როდესაც ჩვენ... ისეთს უძღურებაში ჩავვარდით, რომ სხვათა ხელქვეითნი გავხდით, მე ვფიქრობ უმჯობესია იმათ ხელში ვიყოთ, ვინც უფრო კეთილისმსურველია, ვინც ურყევად იცავს კეთილგანწყობილებას თავისიანებისა და მოკავშირეთა მიმართ." საერთოდ კი მტრისადმი უპირობო მორჩილების პოლიტიკას აიეტი მიუღებლად თვლის: ვინც უფრო მორჩილია, მას უფრო მოურიდებლად და თავხედურად ეპყრობიან." ეს აიეტს ბუნების კანონად მიაჩნია.⁶¹

ძლიერისადმი ტაქტიკური დათმობის საჭიროებიდან გამომდინარეობს სუვერენული უფლებების დელეგირება სხვა სახელმწიფოებისადმი. გუბაზის ელჩები შაჰ ხოსროს შემდეგნაირად მიმართავენ: "ჩვენ და ლაზიკის მეფე გამლევთ სპარსელებს უფლებას გამოგვიყენოთ ჩვენ და ჩვენი ქვეყანა ისე, როგორც თქვენ გსურთ."⁶² მერე კი მემატთანე დასძენს "გუბაზი, ლაზთა მეფე, ეთაყვანა ხოსროს ვითარცა ბატონს და თავისი თავი სამეფო ძალაუფლებითურთ და მთელი ლაზიკე გადასცა მას."⁶³

საერთაშორისო ურთიერთობების სუბიექტების საკითხთან დაკავშირებით ჩვენი ყურადღება "აბიბოს ნეკრესელის ცხოვრებამაც" მიიპყრო. ამ თხზულების ავტორი წერს, რომ წმ. აბიბოსის წამება მოხდა მაშინ, როცა "სამეუფოჲ ესე ჩვენი ქართლი სპარსთა მეფესა დაეპყრა"⁶⁴.

წმ. აბიბოსი სპარსელების შესახებ შემდეგს ამბობს: “უსჯულონი ესე სპარსნი განძვინდეს ჩუენ ზედა ამპარტავანებითა თვისითა, რამეთუ დაიპყრეს სოფელი ესე ჩუენი.”⁶⁵

ავტორი წერს: "მოვიდეს ბერძენნი და განასხნეს უსჯულონი იგი სპარსნი და დაიპყრეს ქვეყანაჲ ესე ჩვენი."⁶⁶

როგორც ვხედავთ, ავტორის წარმოდგენით, მსოფლიოს ისეთი დიდი, გავლენიანი სახელმწიფოები, როგორებიც სპარსეთი და საბერძნეთი (ბიზანტია) არიან, თხზულებაში დამოუკიდებელი სახელმწიფოს უსამართლო დამპყრობლებად გვევლინებიან.

“მოქცევაჲ ქართლისაჲს” ავტორი (IX ს.) აღწერს საქართველოში მეფობის წარმოშობის ამბავს. მისი მტკიცებით, პირველი მეფე აზო იყო, რომელიც ალექსანდრე მაკედონელს დაუსვამს და სამფლობელოდ აღმოსავლეთ და დასავლეთ საქართველო მიუცია: "და თანა-ჰყვან ალექსანდრეს მეფესა აზოჲ ძე არიან ქართლის მეფისაჲ, და მას მიუბოძა მცხეთაჲ და საზღვარი დაუდვა მას ჰერეთი და ეგრის წყალი და სომხითი და მთა ცროლისა და წარვიდა."⁶⁷

როგორც ცნობილია, ალექსანდრე მაკედონელი საქართველოში არ ყოფილა და არც მეფობის დაარსებასთან ჰქონია რაიმე საერთო, მაგრამ, როგორც ივანე სურგულაძე აღნიშნავს, "ამ შემთხვევაში მნიშვნელოვანია ის, რომ ალექსანდრე მაკედონელის ხსენებით მემატთანე თითქოს მეფობის წარმოშობას მყარ საფუძველზე აგებს. მემატთანე გარეშე ძალას მიაწერს მეფობის წარმოშობას, ამავე დროს, ისეთ დიდ მეფეს, როგორიც

ალექსანდრე მაკედონელი იყო.”⁶⁸ გარდა ამისა, "საყურადღებო ავტორის იდეა ერთიანი საქართველოს შესახებ"⁶⁹ (ამავე პერიოდის სხვა ძეგლის, "მატიანე ქართლისას" მიხედვითაც, VIII ს.-ში, არჩილ მეფის დროს, საქართველო ერთიან სახელმწიფოს წარმოადგენდა, შემდეგ კი ქვეყანა მისმა მემკვიდრეებმა დაინაწილეს).

როგორც ცნობილია, ეს თვალსაზრისი სინამდვილეს არ შეესაბამება, მაგრამ ჩვენთვის იმ მხრივაც საინტერესოა, რომ ქართულ აზროვნებაში ქვეყნის ერთიანობა მნიშვნელოვანი ეროვნული ინტერესია. მატიანეს მიერ ამ კონცეფციის გაზიარება IX ს.-ში, როცა საქართველოს ერთიანობას ეყრება საფუძველი ამ ერთიანობის იდეოლოგიურ-სამართლებრივ საფუძველს ქმნის.

მეფის ლეგიტიმურობის განსამტკიცებლად გარეშე ძალის, საერთაშორისო მასშტაბით აღიარებული ავტორიტეტის მოხმობა განხილული პერიოდის სხვა ქართულ ისტორიულ თხზულებებშიც გვხვდება. ისმის კითხვა: რითია ეს ტენდენცია გამოწვეული? ივ. სურგულაძე ამას იმით ხსნის, რომ ქვეყნის შიგნით მეფის ძალაუფლების განსამტკიცებლად, ერისთავებთან თუ სხვა შინაგან ძალასთან შედარებით უკანასკნელის უპირატესობის დასაბუთება იყო საჭირო.⁷⁰

ჩვენთვის, რა თქმა უნდა, უფრო საგარეო ფაქტორებია მნიშვნელოვანი. ხომ არ აყენებს მეფობის საგარეო წარმომავლობის აღიარება საქართველოს სხვა გარეშე ძალებთან არათანაბარ მდგომარეობაში? თუკი საქართველოში მეფობას დასაბამი ალექსანდრე მაკედონელმა დაუდო, მაშინ შეიძლება

რომელიმე დიდმა ძალამ მოსკოს კიდევ, თუნდაც იმ სახელმწიფოს ხელისუფლებამ, რომელიც ალექსანდრე მაკედონელის იმპერიის მემკვიდრეობას იჩემებს. მაგრამ “მოქცევაჲ ქართლისაჲ”, მთლიანობაში, არ გვაძლევს ასეთი დასკვნის გაკეთების შესაძლებლობას. ქართველი მეფეები სხვა სახელმწიფოების უმაღლეს ხელისუფლებზე დაბლა არ დგანან. "მეფედ" მოიხსენიება, მაგალითად, ვახტანგ გორგასალიც და ბიზანტიის იმპერატორი კონსტანტინე ("ხოლო მეფემან /ვახტანგ, ვ.კ./ წარავლინა მოციქულნი საბერძნეთად და ითხოვა მეფისაგან და პატრეაქისაგან კათალიკოზი"⁷¹). ასევე "მეფეებად" იწოდებიან ბიზანტიის იმპერატორი ჰერაკლე და სპარსეთის შაჰი ხოსრო ("მაშინ ჩამოვლა ჰერაკლე მეფემან ბერძენთამან;"⁷² "წარვიდა /ჰერაკლე, ვ.კ./ ბაღდადს ბრძოლად ხუასრო მეფისა"⁷³). ამავე დროს, მცხეთა მოხსენიებულია, როგორც "დიდთა მეფეთა საჯდომელი."⁷⁴ სპარსეთის შაჰი "მეფედ-მეფედ" თბულებაში მხოლოდ ერთხელ იწოდება და ესეც მისივე ნათქვამის ციტირებას წარმოადგენს.⁷⁵

ავტორის სიტყვებში იგრძნობა, რომ იგი გაუმართლებლად თვლის სპარსეთის მიერ ქართლის დაპყრობას და, ამასთანავე, ამ ფაქტს ქართლში მეფობის ანუ სუვერენულობის მოსპობას უკავშირებს ("და ვითარცა მეფობაჲ დაესრულა ქართლს შინა, სპარსნი განძლიერდეს /და/ ქართლი უმეტესად დაიპყრეს."⁷⁶).

მაშ წინააღმდეგობაში ხომ არ ვარდება "მოქცევაჲ ქართლისაჲ"-ს ავტორი? ერთმნიშვნელოვანი პასუხის გაცემა ამ კითხვაზე ძნელია. შესაძლებელია ავტორი უბრალოდ ძველ

ტრადიციას გაუაზრებლად ეფუძნება, როცა საქართველოში მეფობის დაწესებას ალექსანდრე მაკედონელს უკავშირებს. თუ ასეა, მაშინ ასეთი ტრადიციის არსებობა თითქოს მაინც მეტყველებს ქართულ აზროვნებაში საკუთარი სახელმწიფოს გარეშე ძალებთან მიმართებაში უთანასწორობის აღიარებაზე.

შეიძლება, ისეთი ლეგენდარული და ავტორიტეტული პიროვნების მიერ, როგორც ალექსანდრე მაკედონელია, საქართველოში მეფობის დაწესება, ავტორის აზრით, სულაც არ ნიშნავს იმას, რომ მომავალში რომელიმე სახელმწიფოს მეთაურის მიერ აქ მეფობის გაუქმება გამართლებული იქნება, რადგან ალექსანდრეს ბადალი ამ ქვეყანას არ მოევლინება.

იქნებ "მოქცევაჲ ქართლისაჲში" წინააღმდეგობა დავინახოთ სუვერენიტეტისაკენ ქართული სახელმწიფოების ოდინდელ სწრაფვასა, რაც ქართულ აზროვნებაზე მუდამ ჰპოვებდა თავის გავლენას და გარეშე ძალებისადმი ტაქტიკური ხასიათის იძულებითი დათმობების საჭიროებას შორის, რაც სუვერენიტეტის შეზღუდვაში გამოიხატებოდა? ასეთ დაპირისპირებას შეიძლება წინააღმდეგობა არც კი ვუწოდოთ, რადგან დიდ სახელმწიფოებთან დამოკიდებულებაში სუვერენიტეტის შეზღუდვაზე თანხმობა სულაც არ ნიშნავდა ამ შეზღუდვის შინაგან აღიარებას. ამიტომაც ქართველი მემკვიდრე ქართლში მეფობის დაწესების დაკავშირებით ალექსანდრე მაკედონელთან, იქნებ მხოლოდ გარკვეულ ხარკს უხდის გარეშე ძალას, ხოლო თხზულების სულისკვეთება ქართველ მკითხველს საკუთარი სახელმწიფოს სუვერენულობის შეგნებით გამსჭვალავს. ამასთანავე,

ავტორის მიერ ქართული სახელმწიფოს გარიჟრაჟზევე მის ერთიან სხეულად წარმოდგენა განსაკუთრებულ ჟღერადობას იძენს IX ს.-ში, როცა საქართველოს ერთიანობას საფუძველი ეყრებოდა.

თუკი საკითხს ამ კუთხით განვიხილავთ ისევ ივ. სურგულაძის ზემოთ აღნიშნულ თვალსაზრისამდე მივდივართ, რომ დიდ საერთაშორისო ავტორიტეტზე აპელირება ქართველ მეფეებს, ქვეყნის შიგნით დიდებულებთან მიმართებაში ძალაუფლების განსამტკიცებლად ესაჭიროებოდათ.

IX ს.-ის საქართველოში ისეთი მდგომარეობაა შექმნილი, რომ ქვეყნის შიგნით ცენტრალიზებული ხელისუფლების განმტკიცება უფრო აქტუალურია, ვიდრე გარეშე ძალთაგან აბსოლუტური დამოუკიდებლობის მოპოვება. ამიტომაც არაა შემთხვევითი, რომ ქართველი მეფე-მთავრები IX-XI სს.-ში ბიზანტიის საკარისკაცო ტიტულების მიღებას ესწრაფვიან, რაც, ბუნებრივია, მათ მიერ ბიზანტიის უპირატესობის აღიარება იყო. მაგრამ ამით ისინი ქვეყნის შიგნით მდგომარეობის განმტკიცებას ცდილობდნენ. უფრო ზუსტად რომ აღვნიშნოთ ამ დროის ბიზანტიასა და ქართულ სახელმწიფოებს შორის ურთიერთობა, ბიზანტია უკანასკნელთა პროტექტორი ან სიუზერენი იყო.⁷⁷ ქართველი ხელისუფალნი, ძირითადად, კეისარს სცნობდნენ "როგორც უზენაეს იმპერატორს მთელი საქრისტიანო მსოფლიოსი, მაგრამ საქმე ამ ფორმალური ცნობის იქით არ მიდიოდა."⁷⁸ შესაძლო და სრულიად ბუნებრივია, რომ "მოქცევაჲ ქართლისაჲ"-

ში მისი თანამედროვე ქართული სახელმწიფოების საგარეო-პოლიტიკური ხაზი არეკლილიყო.

გიორგი მერჩულეს “გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრებაში” განსაკუთრებულ ყურადღებას ის იქცევს, რომ მწერალი ბაგრატიონთა გვარს ებრაელთა მეფის, ბიბლიური დავითის შთამომავლად და, ამრიგად, ქრისტეს ნათესავად აცხადებს.⁷⁹ ამ საკითხს ქართულ ისტორიოგრაფიაში ბევრი მკვლევარი შეეხო. სხვა საქმეა, თუ რამდენად რეალურია ეს კონცეფცია. ჩვენთვის ის არის მნიშვნელოვანი, თუ რა საერთაშორისო დატვირთვა ჰქონდა ამ ფაქტს. ამ კონცეფციის მიხედვით, ბაგრატიონები წარმომავლობით არაფრით ჩამოუვარდებოდნენ, თუ არა აღმატებოდნენ მსოფლიოს ნებისმიერ სამეფო დინასტიას. განსაკუთრებული წონა, ამ მხრივ, ბაგრატიონებს ქრისტიან მონარქებთან მიმართებაში უნდა შეეძინათ, რაკილა ისინი ქრისტეს ნათესავებად ცხადდებოდნენ. ყველაზე ძლიერი ქრისტიანული ქვეყანა კი, რომელიც საქართველოს IX-X სს.-ში უპირისპირდებოდა, ბიზანტია იყო. ამრიგად, “გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრებაში” გამოთქმული თეორია იმ ტენდენციის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ელემენტია რომელსაც ბიზანტიასთან თავის გატოლება და, საბოლოო ჯამში, მსოფლიო პოლიტიკაში მისი ადგილის დაკავება ერქვა. მაგრამ ამ თეორიას უფრო ფართო მნიშვნელობაც აქვს. იგი ქართული სახელმწიფოს სრული დამოუკიდებლობისაკენ სწრაფვის გამოვლინებაა.

ამ თეორიის რელიგიური ელფერი იმაზეც მიგვანიშნებს, თუ რა ადგილს აკუთვნებს თხზულება რელიგიას საერთაშორისო ურთიერთობაში.

მართალია, IX-X სს.-თვის ბაგრატიონები ერთიანი საქართველოს მეფეებს ჯერ კიდევ არ წარმოადგენენ და აღნიშნული თეორიაც, პირველ ყოვლისა, მათი ამ მდგომარეობის მიღწევას ისახავდა მიზნად, ანუ, უფრო მეტად, შიდა პოლიტიკური მნიშვნელობა ჰქონდა, მაგრამ საქართველოს გაერთიანება, თავისთავად, დღის წესრიგში აყენებდა მისი მდგომარეობის განმტკიცებას საერთაშორისო ასპარეზზე; იმ გარეშე ძალებზე გამარჯვებას, რომლებიც ქვეყნის გაერთიანებას ეწინააღმდეგებოდნენ. ასე რომ, ბაგრატიონთა ბიბლიური წარმომავლობის თეორიას უკვე IX-X სს.-ში შორსმიმავალი მიზნები ჰქონდა.

ამავე დროს, საქართველოზე ბიზანტიის დიდი გავლენის გათვალისწინებით, ეს მეტად თამამი განცხადებაც იყო, მაგრამ, როგორც ვხედავთ, ქართული აზროვნება არ უშინდება გარეშე საფრთხეს მაშინ, როცა საქმე ქვეყნის სასიცოცხლო ინტერესებს ეხება. სუვერენულობის ის შეგნება, რომლითაც თხზულებაა გამსჭვალული, კიდევ უფრო განამტკიცებს ამ აზრს.

აქვე აღსანიშნავია, რომ ბაგრატიონთა ბიბლიური წარმომავლობის კონცეფცია, ჩამოყალიბებული სახით, სუმბატ დავითის ძის თხზულებაში გვხვდება.

შემთხვევითი არ არის საქართველოს მმართველი დინასტიის წარმომავლობას საგანგებო ყურადღება სწორედ XI ს.-ში რომ

მიექცა, რადგან, საქართველოს გაერთიანებამ სრული სუვერენიტეტის მიღწევის საშუალება და საერთაშორისო ასპარეზზე უფრო აქტიური გამოსვლა გახადა შესაძლებელი. ამას კი თავისი იდეოლოგიური დასაყრდენებიც სჭირდებოდა.

დავუბრუნდეთ ისევ გიორგი მერჩულეს, იგი უკვე აშოტ კურაპალატს (IX ს.-ის I ნახევარი) უწოდებს მეფეს, ხელმწიფეს, მაშინ, როცა მეფის წოდება ტაო-კლარჯეთში პირველად მხოლოდ ადარნასემ მიიღო IX ს.-ის ბოლოს. თხზულების დათარიღების დროსაც ავტორი მხოლოდ ქართველ მეფეებსა და ერისთავებს იხსენიებს.⁸⁰ და არა ვთქვათ, ბიზანტიის კეისარს, რომელსაც, როგორც ვიცით, ამ დროს საქართველოზე დიდი გავლენა ჰქონდა.

განხილულ საკითხთან დაკავშირებით, საგანგებო ყურადღებას იმსახურებს გიორგი მერჩულეს თხზულების შემდეგი ცნობილი ფრაზა: “ქართლად ფრიადი ქუეყანაჲ აღირაცხების, რომელსაცა შინა ქართულითა ენითა ჟამი შეიწირვის და ლოცვაჲ ყოველი აღესრულების”.⁸¹ პირველ ყოვლისა, ეს სიტყვები საქართველოს ერთიანობის იდეის თვალნათელი გამოხატულებაა. ამავე დროს, ამ ერთიანობის საფუძველს შეადგენს ენა და სარწმუნოება. კორნელი კეკელიძის თქმით, ეს ფრაზა იმის გამოხატულებაა, რომ “საქართველოში უკვე ფეხი მოუდგამს კულტურულ-ეროვნული ერთობის იდეას, უმთავრესად, ეროვნული ეკლესიის წიაღში”.⁸²

“გიორგი მთაწმიდელის ცხოვრების” (1066-1068 წწ.) მიხედვით, თხზულების მთავარ გმირს კარგი ურთიერთობა აქვს

საქართველოს მეფე ბაგრატ IV-თან და ყოველმხრივ უწყობს მას ხელს სახელმწიფოებრივ საქმიანობაში. საგულისხმოა, რომ გიორგი ქართველ მეფეებს რომის ერთ-ერთ ყველაზე სახელგანთქმულ იმპერატორს კონსტანტინე I დიდს (306-337) ადარებს. ბაგრატ IV-ის მემკვიდრეს, გიორგის იგი შემდეგნაირად ლოცავს: "ღმერთმან ორითავე ცხორებითა ადიდენ, ვითარცა დიდი კოსტანტინე...და დაუმორჩილენ ყოველნი მტერნი მისნი."⁸³

ასე რომ, "გიორგი მთაწმიდელის ცხოვრებაშიც" იგრძნობა რომ-ბიზანტიისადმი საქართველოს გატოლების ტენდენცია.

"მოქცევაჲ ქართლისაჲს" მსგავსად, "მეფეთა ცხოვრების" (XI ს.) მიხედვითაც საქართველოში მეფობის წარმოშობა გარეშე ძალებთან კავშირშია. მაგრამ, თუ "მოქცევაჲ ქართლისაჲს" კონცეფციით, მეფობა უშუალოდ ალექსანდრე მაკედონელმა დააწესა, ლეონტი მროველის მიხედვით, მეფედ ადგილობრივმა ფარნავაზმა გამოაცხადა თავი, რაც იმ დროს დიდმა საერთაშორისო ძალამ, ასურასტანის (ანუ სელევკიდების სახელმწიფოს) მეფე ანტიოქოსმა დაამტკიცა. კერძოდ, ალექსანდრე მაკედონელის მიერ საქართველოს მმართველად დანიშნულ ბერძენ აზოს მცხეთის მამასახლისის ძმისწული, ფარნავაზი უპირისპირდება და დახმარებისათვის ანტიოქოსს მიმართავს, რის სამაგიეროდაც "მსახურებას" ჰპირდება. ანტიოქოსი მას მართლაც უწევს დახმარებას და სამეფო გვირგვინსაც უგზავნის. "ბერძნებზე" საბოლოო გამარჯვების შემდეგ კი ფარნავაზი "მეფე იქმნა ყოველსა ქართლსა და ეგურსა ზედა."⁸⁴ როგორც ვხედავთ, ლეონტი მროველის თხზულების მიხედვით,

საქართველოში მეფობის წარმოშობა, უპირველეს ყოვლისა, ადგილობრივი ძალისხმევის შედეგია. მართალია, პირველი ქართველი მეფე უცხო სახელმწიფოს ქვეშევრდომად აღიარებს თავს, მაგრამ ეს იძულებითი ნაბიჯია. როგორც თხზულებიდან ჩანს, მხოლოდ ნომინალურ ხასიათს ატარებს და, თანამედროვე ენით რომ ვთქვათ, საერთაშორისო-სამართლებრივ აღიარებას უფრო ჰგავს, ვიდრე ქვეშევრდომობას. ფაქტობრივად, ფარნავაზი დამოუკიდებელ მმართველადაა წარმოდგენილი, რომელიც მთელ საქართველოს აერთიანებს.

საგულისხმოა, რომ თუკი IX ს.-ში შექმნილი "მოქცევაჲ ქართლისაჲ" საქართველოში მეფობის დაწესებას "ბერძნებს" უკავშირებს (რადგან ალექსანდრე მაკედონელი ქართულ ცნობიერებაში ბერძენთა მეფეა), ლეონტი მროველის კონცეფციით, ეს "ბერძნებთან" ბრძოლით ხდება და ქართველთა უშუალო მოკავშირეებად კავკასიის ხალხები გამოდიან-ოსები, ლეკები და სომხები.

ნიშანდობლივია ლეონტი მროველის ცნობა იმის თაობაზეც, რომ ქართლის პირველი ქრისტიანი მეფე, მირიანი სპარსეთის სასანიდი შაჰის, არდეშირის (224-241) ვაჟი იყო. როგორც გ. მელიქიშვილი ბრძანებს: "უფრო ზუსტი ჩანს თვალსაზრისი, რომ "ქართლის ცხოვრების" ცნობები "მირიანის ასეთი წარმომავლობის შესახებ, გამოწვეულია სურვილით, მოექმბნოს მას განსაკუთრებით დიდი და მნიშვნელოვანი წინაპრები."⁸⁵ ქართველი მეფეების სასინიდური დინასტიის წარმომადგენლებად გამოცხადება, იმ დინასტიისა, რომელიც საუკუნეების

განმავლობაში უზარმაზარ იმპერიას განაგებდა, საქართველოს საერთაშორისო მდგომარეობას, მისი პრესტიჟის განმტკიცებას, უეჭველია წაადგებოდა. ასე რომ, ამ მხრივ, ლეონტი მროველი, უფრო უახლოვდება "მოქცევაჲ ქართლისაჲს" კონცეფციას ქართლის სამეფო ხელისუფლების დიდ საერთაშორისო ავტორიტეტთან დაკავშირების შესახებ.

"მეფეთა ცხოვრება" ქართლის სამეფო ტახტზე მირიანამდეც სხვადასხვა არაქართული დინასტიების წარმომადგენლებს გვიხატავს. კერძოდ სპარს "ნებროთიანებსა" და სომეხ "არშაკუნეანებს". თუმცა ეს მეფეებიც იძულებულნი არიან ქართველების განწყობილებას გაუწიონ ანგარიში და ფარნავაზიანებთან ნათესაური ურთიერთობა იქონიონ. მაგალითად, ქართლის VII მეფე, არშაკუნეანი ბარტომი თავისი ტახტის მემკვიდრე ქალიშვილს ფარნავაზიანთა ეგრისის შტოს შთამომავალს, ქართამს ჰრთავს ცოლად.

მემატიანე დასძენს: "ესე ქართუელთა სათნოებისათვის ექმნა ბარტომს, რამეთუ ქართველთა დიდი სათნოება აქუნდა ფარნავაზიანთა მიმართ, და არა უნდა სხჳსა ნათესავისა მეფობა, რომელსამცა არა შესდგმიდა ფარნავაზიანობა."⁸⁶

საერთოდ, "მეფეთა ცხოვრების" მიხედვით, ქართლის სამეფოს მესვეურებსა, თუ მთლიანად მოსახლეობას ჯერ კიდევ გაქრისტიანების ხანამდე, დიდი ეროვნული და სახელმწიფოებრივი თვითშეგნება ახასიათებს, რაც საკუთარი რელიგიის შენარჩუნებაშიც გამოიხატება. მაგალითად, ქართველები

მეფე ფარნაჯომს უჯანყდებიან, რომელიც აქტიურად უწყობს ხელს ქვეყანაში მაზდეანობის გავრცელებას.⁸⁷

ადერკი, რომელიც სომხების დახმარებით ცდილობს ქართლის მეფე არშაკს ძალაუფლება წაართვას, გადამწყვეტ ბრძოლაში არშაკის დალუპვის შემდეგ, სომხებს სთხოვს მოწინააღმდეგეზე მახვილი აღარ აღმართონ, "რამეთუ მამულნი არიან ჩემნიო".⁸⁸

ქართლის მეფეები აზორკი და არმაზელი განიზრახავენ "ძიებას საზღვართა ქართლისათა".⁸⁹

სპარსთაგან დევნილი მეფე ასფაგური ოსეთში გარბის. ქართლის ერისთავები სპარსეთისადმი მორჩილებას გადაწყვეტენ, რადგან, მათი თქმით, სხვა გამოსავალი არ არის, მაგრამ ამისათვის ერთ-ერთ პირობად მამა-პაპური რელიგიის ხელშეუხებლობასაც წამოაყენებენ, რათა "სპარსთ არ აღერიონ."⁹⁰

ჯუანშერი (XI ს.) აღწერს ვახტანგ გორგასალის მცირეწლოვნობის ჟამს, როგორ დალაშქრეს ოსებმა ქართლი, შემდეგ ქართული სახელმწიფოს ტერიტორია ბერძნებმა დაიპყრეს (ეგრისწყალიდან ციხეგოჯამდე). ამ მარცხით შეწუხებული ქართველები დასძენენ: როცა ჩვენი მეფე გაიზრდება "ვიძიოთ ჩვენ შური პირველ ოვსთა ზედა და შემდგომადმცა ვძებნეთ საზღვარი ქართლისა ბერძენთაგან."⁹¹ ეს სიტყვები განსაკუთრებით იმ მხრივია ნიშანდობლივი, რომ "ბერძნებს", ბაზანტიას, როგორც ზემოთაც აღვნიშნეთ, ვახტანგ გორგასალის დროსაც (V ს.-ში) და ჯუანშერის თხზულების დაწერის ჟამსაც (XI ს.-ში) საქართველოს მიმართ ფრიად ამბიციური მიზნები ამოძრავებდა და ქართული

სახელმწიფოებიც იძულებულნი იყვნენ ბიზანტიის ფორმალური უზენაესობის აღიარებით ამ ამბიციებისათვის ანგარიში გაეწიათ. ჯუანშერის თხზულების ამ ნაწილის სტრიქონები, თითქოს გაფრთხილებაა ბიზანტიის მიმართ, რომ დათმობები ქართული სახელმწიფოების მიმართ არ გულისხმობს თანხმობას მათ შინაურ საქმეებში გარეშე ძალთა ჩარევაზე. იგივე შეიძლება ითქვას ვახტანგ გორგასალის მიერ სინდეთის წინააღმდეგ სპარსეთის ლაშქრობაში მონაწილეობაზე. სინდთა მეფისადმი მიმართვაში ვახტანგი ხაზს უსვამს იმას, რომ "არა მიქნია მოსვლა ამას ქვეყანასა...მსახურებისათვის სპარსთა მეფისა"⁹² და ლაშქრობაში თავის მონაწილეობას საკუთარი ინტერესებით ამართლებს.

მაგრამ სუვერენულობისაკენ სწრაფვის აღნიშნულ ტენდენციასთან, შეიძლება ითქვას, რომ ტრადიციულად ქართული აზროვნებისათვის, მეორე ტენდენცია იხლართება. ეს არის ძლიერი მოწინააღმდეგის მიმართ კომპრომისების საჭიროების შეგნება. ჯუანშერის თხზულების მიხედვით, ქართლის სამეფოს ზემოაღნიშნულ წარუმატებლობასთან დაკავშირებით, ვახტანგ გორგასალი ბრძანებს: "ვიძიოთ შური ოვსთა ზედა. უკეთუმცა წარგუკიდებოდა ესე სპარსთა მეფეთაგან, ანუ ბერძენთა მეფისაგან, მო-მცა-ვითმინეთ. არამედ რა მოწევნულ არს ჩუენ ზედა ოვსთა კიცხთაგან, არა კამს დათმენა: სიკუდილი სჯობს თავთა ჩუენტათჳს!."⁹³

როგორც ვხედავთ, ქართველები, მართალია, შესაძლებლად თვლიან ისეთი დიდი სახელმწიფოებისადმი დათმობას,

როგორებიც ბიზანტია და სპარსეთია, მაგრამ ოსთა გამოხდომის პასუხს ქვეყნის სასიცოცხლო ინტერესად მიიჩნევენ. თითქოს პარადოქსია, რადგან, როგორც თხზულებიდანაც ჩანს, ბიზანტია და სპარსეთი უფრო დიდ საფრთხეს უქმნიან ქართლს, ვიდრე ოსები, უფრო სწორედ V საუკუნისათვის ალანები.⁹⁴ მაგრამ საქმე ისაა, რომ უფრო სუსტი ძალის გამოხდომის უპასუხოდ დატოვება გაცილებით უფრო ლახავს ქვეყნის პრესტიჟს, ვიდრე დათმობები აშკარად ძლიერის მიმართ.

თხზულებაში იმის შეგნება ჩანს, რომ საერთაშორისო ურთიერთობები, რომლებშიც ძალა ბატონობს, უკანასკნელის დემონსტრაციას აუცილებლად მოითხოვს, რაც პრევენტიული ზომაცაა ქვეყნის უსაფრთხოების დასაცავად, რადგან წარმოდგენა სახელმწიფოს ძლიერების დონის შესახებ, ერთი მხრივ, საერთაშორისო სისტემის უფრო სუსტ ძალებს ამ სახელმწიფოს წინააღმდეგ ომის წამოწყების სურვილს უხშობს. მეორე მხრივ, უფრო ძლიერთა თვალში ე.წ. სუსტის ძლიერების ფენომენს ქმნის. ძალის დემონსტრირებისაგან თავის შეკავება კი საერთაშორისო ასპარეზზე მოცემულ ქვეყანას სუსტის სახელს უმკვიდრებს, რაც მის მიმართ ყველა ძალას გაააქტიურებს, რამაც თვით ამ სახელმწიფოს არსებობასაც კი შეიძლება საფრთხე შეუქმნას. სწორედ ამიტომაც "შურისძიება ოსების მიმართ" ქვეყნის სასიცოცხლო ინტერესი, რასაც ვახტანგ მეფის თქმით "სიკუდილი სჯობს თავთა ჩუენთათჳს."

ვახტანგ გორგასალის სიტყვებში ისიცაა საგულისხმო, რომ ეროვნული ინტერესების სასიცოცხლო და არასასიცოცხლო კატეგორიებად დაყოფა ხდება.

“მატიანე ქართლისას” ავტორი (XI ს.) აშოტ კურაპალატს (IX ს.-ის I ნახევარი) მეფეს უწოდებს,⁹⁵ თუმცა, როგორც ზემოთაც აღვნიშნეთ, ტაო-კლარჯეთის მფლობელთაგან მეფის ტიტული პირველად მხოლოდ ადარნასე კურაპალატმა მიიღო IX ს.-ის ბოლოს. მანამდე ამ კუთხის მფლობელები მდგომარეობის არასაკმარისი სიმტკიცის გამო ამას ვერ ბედავდნენ.

მართალია, მეფის ტიტულის მიღება ბიზანტიაზე დამოკიდებულებისაგან სრულ გათავისუფლებას არ ნიშნავდა, მაგრამ დამოუკიდებლობის საკმაოდ მაღალი დონის მანიშნებელი მაინც იყო და, როგორც ივ. სურგულაძე აღნიშნავს, "სახელწოდება ქართველთა მეფე" ან "ქართველთა სამეფო" ქართველი ხალხის ეროვნული თვითშეგნების განვითარების შედეგია."⁹⁶

განსაკუთრებული აღნიშვნის ღირსია ნიკოლოზ I კათალიკოზის (გულაბერისძე, XIII ს.) თხზულება “საკითხავი სუჭტის ცხოველისაჲ, კუართისა საუფლოსა და კათოლიკე ეკლესიისა”. ქრისტეს კვართის საქართველოში დაფლვის ფაქტი, რაც ამ თხზულების ერთ-ერთ უმთავრეს თემას წარმოადგენს, არა მარტო რელიგიური, არამედ უდიდესი ეროვნული მნიშვნელობის მქონეა.

შემთხვევითი როდია რომ სვეტიცხოველი, რომლის ქვეშაც კვართია დამარხული, თხზულებაში იწოდება "ნათელმყოფელად

გულებსა ქართულთა ერისასა."⁹⁷ სწორედ დიდი ეროვნული მნიშვნელობის გამო უფლის კვართის საკითხი ა. ბაქრაძემ "ქართული მესიანისტური იდეის" შემადგენელ ნაწილად გამოაცხადა.⁹⁸ თავად ეს იდეა კი, მეცნიერის თქმით, "ერის თვითგამტკიცებას, თვითრწმენას, ძლიერებას უწყობს ხელს. ამა, თუ იმ ისტორიულ ვითარებაში ეროვნული იმედის საფუძველია და ებრძვის ეროვნულ სასოწარკვეთილებას."⁹⁹

ასეთი რიგის მოვლენებისადმი ცალკე თხზულების მიძღვნა ნიკოლოზ გულაბერისძის პიროვნებასა და მის ნაწარმოებს განსაკუთრებულ ჟღერადობასა და მნიშვნელობას სძენს.

ავტორი ეროვნული ფსიქოლოგიისა და თვისებებისადმი შესანიშნავ დაკვირვებასა და ცოდნას იჩენს, "ის ამბობს, რომ, როგორც ცალკე, კერძო ინდივიდუმებს, ისე თვითეულ ეროვნულ ერთეულს აქვს საკუთარი თანდაყოლილი ნიჭი და მიდრეკილება."¹⁰⁰ ანუ ერებს შორის განსხვავება სრულიად ბუნებრივი მოვლენაა და ყველა ერი ცდილობს თავისი თავისთავადობა დაიცვას: "ყოველთავე უკუშ თჳს თჳსად შეუცავს საზღუარი ტომებისა თჳსისაჲ."¹⁰¹ ავტორი მსჯელობს ბერძნებისა და ქართველების ეროვნულ თვისებებზე. ბერძენთა შესახებ, მათ ღირსებებთან ერთად, ავტორი შემდეგსაც დასძენს: ისინი "ლბილ და დედალ არიან."¹⁰² ხოლო ქართველები "სადაგნი და მარტივნი: და გონებით წრფელნი სიმართლესა ცხორებისასა და უღელსა უმანკოებისასა მზიდველნი: და მხოლოდ ღუთისა ოდენ და მკლავისა თჳსსა მოსავნი."¹⁰³ ასე რომ, მართალია ქართველები ბერძნებივით სიბრძნისა და ფილოსოფიის

მოყვარულნი არ არიან, მაგრამ არანაკლები ღირსებები გააჩნიათ. ამავე დროს, ბერძნები მათ შორის მომხდარ ყოველ სასწაულს აღწერენ. ქართველებს კი ამის ჩვეულება არ ჰქონიათ. ამიტომაც სვეტიცხოვლის მიერ მოხდენილი მრავალი სასწაული ჩვენთვის უცნობია და ისინი ვინმეს რომ აღეწერა წიგნებს მთელი სამყარო ვერ დაიტევდა. ამრიგად, მხოლოდ სვეტიცხოველთან იმდენი სასწაულია, ავტორის თქმით, დაკავშირებული, რომ ბერძენთა შორის მთელი ქრისტიანული ცხოვრების მანძილზე მომხდარ სასწაულებს აღემატება. ეს უკანასკნელნი ძველადთქმისეული რჩეული ერის, ისრაელის სასწაულებთანაცაა შედარებული და ნათქვამია, რომ "ესე უკუწ სასწაულნი... ისრაილთა მათ ზედა ქმნილისა სასწაულისა არა რაჲთ უკუწ უმცირეს არს: არამედ კნინდა და უმეტესცა ვგონე."¹⁰⁴

როგორც ვხედავთ, გულაბერისძე ყველა ერის თანასწორობის იდეას ქადაგებს. მისი მტკიცებით, ქართველ ერს, მსოფლიო ერთა შორის ღირსეული ადგილი უკავია, რისი მანიშნებელიც ღვთის ის განსაკუთრებული მაღლი და ძალაა, რომლებიც ამ ერში ვლინდება. ამ მხრივ ქართველები არაფრით ჩამოუვარდებიან ისეთ ერებს, როგორებიც ებრაელები და ბერძნები არიან, არამედ, ზოგიერთ შემთხვევაში, აღემატებიან კიდევ მათ. ხაზგასმა ბერძნებზე, ანუ ბიზანტიაზე, ბიზანტიასთან თავის გატოლებისა და მისი ადგილის დაკავების ტენდენციის გამოვლინებაა, რომელმაც XII ს.-ის ქართულ აზროვნებაში განსაკუთრებულად იჩინა თავი, მაგრამ

გულაბერისძის მიერ გამოთქმული იდეები შორს სცილდება თავისი ეპოქის საზღვრებს და ერის მთელი ცხოვრების მანძილზე მისი მესიანისტური იდეის პრეტენზია შეიძლება ჰქონდეს. გულაბერისძე ეროვნული უსაფრთხოების იდეოლოგიურ საფუძველს ქმნის. ამავე დროს, ეს საფუძველი რელიგიური ხასიათისა რომაა, გვიჩვენებს, თუ რა როლს აკისრებს ეს მოაზროვნე რელიგიას, კერძოდ, მართლმადიდებლობას ეროვნული უსაფრთხოების სისტემის შემუშავების საქმეში.

იმის გათვალისწინებით, რომ ერში ყოველთვის მიმდინარეობს ბრძოლა ეროვნულ ნიჰილისტებსა და ოპტიმისტებს შორის და თანამედროვე პირობებშიც საქართველო, ამ მხრივ, სრულიად ახალი გამოწვევებისა და პრობლემების წინაშე დგება, შეიძლება ითქვას, რომ გულაბერისძის თხზულება თავის მნიშვნელობას არასოდეს დაკარგავს. მისი სულისკვეთებიდან გამომდინარე, შეიძლება ითქვას, რომ საქართველოს, მიუხედავად იმისა, თუ როგორ მდგომარეობაში იქნება იგი როგორც სახელმწიფო, ან საერთოდ ექნება, თუ არა სახელმწიფოებრიობა, მაინც აქვს უფლება საერთაშორისო ურთიერთობის სრულუფლებიანი სუბიექტის ადგილის მოპოვებისათვის იბრძოდეს.

როგორც ვხედავთ, V-XI სს.-ების ქართული აზროვნება სუვერენულ სახელმწიფოს საერთაშორისო ურთიერთობის სუბიექტად მიიჩნევს, კერძოდ, ქართულ სამეფოებს საერთაშორისო სისტემის სრულუფლებიან წევრებად აღიარებს, მაგრამ, რეალობათა გათვალისწინებით, დასაშვებად თვლის ტაქტიკურ

დათმობებს უცხო სახელმწიფოების მიმართ, მათ შორის საკუთარი სუვერენული უფლებების ხარჯზეც.

§ 2. იერარქიულობა საერთაშორისო სისტემაში

სუმბატ დავითის ძის თხზულება ზემოთ განხილულ წყაროთაგან საგულისხმო განსხვავებას ამჟღავნებს; ეს ჩვენამდე მოღწეული ერთ-ერთი პირველი ქართული ძეგლია, რომელიც დიდმპყრობელურ მისწრაფებებს აშკარად გამოხატავს (ეს უფრო ადრე ბაგრატ III-ის დროინდელ ეპიგრაფიკულ ძეგლებში გვხვდება, რაზეც, დაწვრილებით, ზემოთ უკვე გვქონდა საუბარი). ბაგრატ III-ის დახასიათებაში საქართველოს მეფე, ფაქტობრივად, მთელი კავკასიის მფლობელად გვევლინება, რაც სასურველი უფროა, ვიდრე რეალური. მაგრამ, უფრო მნიშვნელოვანი ისაა, რომ საქართველოს ის საგარეო-პოლიტიკური მიზნებია წარმოჩენილი, რაც, იმ დროისათვის, ქვეყნის გაერთიანების პირობებში, დღის წესრიგში დადგა.

დიდმპყრობელური ტენდენციები ქართულ აზროვნებაში აქტიურად დავით აღმაშენებლის დროიდან იჭრება. თუკი ადრე ქართული სახელმწიფოსათვის, ძირითადად, საერთაშორისო ასპარეზზე თანასწორი ადგილის დამკვიდრება იყო მთავარი და მოაზროვნეებიც სწორედ ამას უსვამდნენ ხაზს, ამიერიდან მონღოლთა შემოსევამდე საქართველო თვით იბრძვის ლიდერობისათვის, ამიტომ ქართული აზროვნებისათვის უკვე სხვა ქვეყნების დაპყრობა, დამორჩილება ხდება ჩვეულებრივი მოვლენა,

ძლიერების მუდმივი აკუმულაცია — უმთავრესი საგარეო პოლიტიკური მიზანი. ქართული აზროვნება ცდილობს ამ მიზნის მიღწევის ყველა საშუალება გამოძებნოს, საჭირო იდეოლოგიური საფუძველი და გამართლება შეიმუშავოს. საერთაშორისო სისტემაში თავისი ქვეყნის ადგილს ქართველები, ძირითადად, უკვე არა თანასწორი არამედ სხვებზე აღმატებული ერთეულის სახით ხედავენ. შესაბამისად ისინი აღიარებენ და ემხრობიან საერთაშორისო სისტემის იერარქიულ ხასიათს.

საქართველო აქტიურად უპირისპირდება ბიზანტიას, მას ყოველმხრივ უტოლებს თავს და ბიზანტიისა და რომის იმპერიების ღირსეულ მემკვიდრეობაზე აცხადებს პრეტენზიას.

დიდმპყრობელური ტენდენციების აშკარა გამოვლინება შუა საუკუნეებში სრულიადაც არ იყო გასაკვირი და მიუღებელი, ეს შეიძლება ითქვას, რომ ყველა ქვეყნისათვის იყო დამახასიათებელი, რომელსაც კი ამის შესაძლებლობა ჰქონდა. როგორც ვხედავთ, თუკი თანამედროვე პირობებში დიდმპყრობელურ მისწრაფებებს აშკარად ნაკლებად ამჟღავნებენ, ეს სულაც არ ნიშნავს იმას, რომ შესაბამისი პოლიტიკის გატარებისაგან იკავებენ თავს. როგორც წესი, ნებისმიერი სახელმწიფოსათვის თვითმიზანი სხვა ქვეყნის დაპყრობა კი არ არის, არამედ საკუთარი ძლიერების ზრდა, რის საშუალებასაც დაპყრობა წარმოადგენს. სწორედ ამ კონტექსტში უნდა განვიხილოთ საქართველოს ხელისუფლების სწრაფვა უცხო ქვეყნების ტერიტორიების შემოერთებისა თუ მათი გავლენის ქვეშ მოქცევისა, რაც საქართველოსთვის, რომელიც სხვადასხვა

გარეშე ძალთა მუდმივ შემოტევას განიცდიდა, უპირველეს ყოვლისა, პრევენტიულ თავდაცვას წარმოადგენდა.

იოანე პეტრიწის ლექსში, ვკითხულობთ: "დავით,-ვთქვა,- ზესთა განდიდნეს, მით ხრმალი ხორცსა სჭამს ისი, აქილევსებრ ძალითა მპყრობელად ელადს ხამს ისი."¹⁰⁵.

როგორც ვხედავთ, ავტორის აზრით, დავითი არა მარტო თავისი ქვეყნის, არამედ ელადის, საბერძნეთის ფლობასაც იმსახურებს.

მართალია, იოანე პეტრიწი ელადის ფლობაში არა უშუალოდ მის თანამედროვე საბერძნეთზე პრეტენზიის განცხადებას გულისხმობს, არამედ აქილევსთან შედარება და მითოლოგიური ელადის ფლობის ღირსად დავითის გამოცხადება უკანასკნელის განსაზღვრული ეპითეტის სახითაა წარმოდგენილი, მაგრამ, ჯერ ერთი, ეს გარემოება დავითს ყველა ეპოქის უდიდეს პიროვნებათა, გმირთა შორის უმკვიდრებს ადგილს, მეორე მხრივ, ელადის ხსენებაც ალბათ ბიზანტიასთან თავის გატოლების ტენდენციის გარკვეული გამოხატულებაა.

არსენ ბერის პოეტურ ნაწარმოებში რომელიც დავით IV აღმაშენებლის ქებას წარმოადგენს, დავითი ალექსანდრე მაკედონელს, ებრაელთა ბიბლიურ მეფე დავითს, რომის იმპერატორებს ავგუსტუსსა და კონსტანტინე დიდსაა შედარებული და მათთან გატოლებული.

ებრაელთა მეფე დავითთან შედარება შესაძლებელს ხდის ბაგრატიონთა გვარის მისგან წარმომავლობის იდეასთან გავაკეთოთ პარალელი. ნაწარმოებში მოხსენიებული სხვა პირები

დიდი ხელმწიფენი და იმპერატორები არიან, რითაც საქართველო რომისა და ბიზანტიის თანასწორ ძალად გვევლინება¹⁰⁶.

სწორედ ამ კონტექსტში უნდა განვიხილოთ არსენ ბერის ნაწარმოები. მაგრამ არსენი უფრო შორსაც მიდის, როგორც კ. კეკელიძე წერს "დავითისა და ალექსანდრე მაკედონელის ასეთი შედარება ნიშნავს მსოფლიო ისტორიულ ასპარეზზე ქართველი მეფის გაყვანას და მაჩვენებელია მემატიანის ეპოქის საქართველოში ეროვნული თვითშეგნების განვითარებისა."¹⁰⁷

დავითის ისტორიკოსი დავით IV-ს ალექსანდრე მაკედონელზე მაღლაც კი აყენებს.¹⁰⁸ უკვე თხზულების სახელწოდებაში აღმაშენებელი "მეფეთ-მეფედ" იწოდება.

მის თხზულებაში საინტერესოა ისიც, რომ სივრცითი თვალსაზრისით, საქართველოს საგარეო-პოლიტიკური მიზნები ქვეყნის გარემომცველ რეგიონსაც სცილდება და მთელ მსოფლიოს მოიცავს. მაგალითად, მემატიანე წერს, რომ დავითმა თავის მემკვიდრეს დიმიტრის "დაულოცა ცხოვრება წარმართებული...თაყუანისცემად მისა მეფეთა ქუეყანისათა და ყოველთა წარმართთა მონებად მისა."¹⁰⁹ საგარეო პოლიტიკური მიზნების ასეთი მასშტაბების გამოცხადება ალბათ უფრო სახელმწიფოს განდიდებას ემსახურება, ვიდრე ქვეყნის რეალურ საგარეო პოლიტიკურ მიმართულებას წარმოადგენს.

დიდმპყრობელურ მისწრაფებებზე მეტყველებს თამარის შემდეგი მიმართვა ღვთისმშობლისადმი:

"ცხებულობასა ღირს მყავ და თჳსობასა.

ედემს, ლადირთად, სამხრით და ჩრდილოეთით."¹¹⁰

“აზღულმესიანში” ქართველი მეფე კეისრად იწოდება,¹¹¹ მას მსოფლიოს სხვადასხვა კუთხის ხალხები ერთხმად აქებენ და აღიდეგენ,¹¹² ანუ იგი მთელ მსოფლიოში დიდი ავტორიტეტით სარგებლობს.

ჩახრუხადის “თამარიანის” იდეალური მეფეები არა მარტო იგერიებენ მტერს, არამედ იმონებენ კიდევ სხვადასხვა ქვეყნებს.¹¹³

"ვეფხისტყაოსანი" საგარეო პოლიტიკაში გარკვეული "სირბილის", მოწინააღმდეგისადმი დათმობების მიუხედავად (რაზეც ქვემოთ გვექნება საუბარი), მთლიანობაში შემტევი პოლიტიკის მომხრეა. "სამეფოთა მომატება", "ლაშქარმრავლობა და ყმიანობა"(32,1584) ძლიერება, მისი ზრდა რუსთაველის მიერ დახატული მეფეების, სახელმწიფოების ერთ-ერთი უმთავრესი ღირსებაა.

ამავე აზრს იზიარებს თამარის პირველი ისტორიკოსიც. მეფის დიდების მთავარი მახასიათებელი მისი ქვეყნის ძლიერებაა, რაც დიდი ტერიტორიის ფლობაში გამოიხატება. საქართველოს მეფეები გიორგი და თამარი ალექსანდრე მაკედონელსა და ებრაელთა ბიბლიურ მეფე სოლომონს არიან შედარებული და მათთან გატოლებული. ამავე დროს, მათი დახასიათებისას, ავტორი არა მარტო რეალურ მდგომარეობას ეფუძნება, არამედ სასურველსაც არსებულად აცხადებს. ქართველი მეფეები იწოდებიან "აღმოსავლეთისა და დასავლეთისა მპყრობელებად", მათ "ჰმონებდეს ყოველნი მეფენი ქვეყანისანი".¹¹⁴

საინტერესოა, რომ "ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანის" ავტორი იზიარებს ლეონტი მროველის კონცეფციას საქართველოს მეფეთა სასანიდური დინასტიიდან წარმომავლობის შესახებ. ერთგან იგი წერს, რომ გიორგიმ ლაშქარს "ხმითა მით ხოსროვანითა" მიმართა.¹¹⁵

თამარის მეორე ისტორიკოსიც ხოტბას ასხამს ქართველი მეფეების ძლიერებას, მათ დიდმპყრობელურ პოლიტიკას, რაც, დავითის ისტორიკოსის თხზულების მსგავსად, ნაწარმოების სახელწოდებაშივე ვლინდება, სადაც თამარი "მეფეთ-მეფედ" იწოდება. ასეთივე ტიტულით იხსენიებს ავტორი გიორგი III-საც. იგი სიამაყით ხატავს საქართველოს სახელმწიფოს დიდებას, რაც მის ძლიერებაში, სხვა სახელმწიფოების დათრგუნვა-დაშინებაში ვლინდება: "ერაყამდის ქუემოთ მისგან დადებული ხარაჯა და ბაღდადის კერძ მარაღამდის, და თჳთ იგი ხალიფა შეშინებული და მოაჯე."¹¹⁶

როგორც ცნობილია, დავით აღმაშენებლის დროიდან, ქართულმა სამეფო კარმა უარი თქვა ბიზანტიურ ტიტულებზე.¹¹⁷ ქართული სამართლის ძეგლებში ქართველი მეფეებიც უკვე შეუზღუდავი იმპერიის თვითმპყრობელთა აღმნიშვნელი ტიტულებით მოიხსენიებიან მთელი XII-XIII სს.-ის მანძილზე (მონღოლთა შემოსევამდე) საქართველოს ეპიგრაფიკული ძეგლებში, და ნუმიზმატიკაში. ისინი იწოდებიან "მეფეთ-მეფეებად თუ "დედოფალთა-დედოფლებად", "აღმოსავლისა და ჩრდილოისა მფლობელებად" თუ "ყოვლისა აღმოსავლეთისა და დასავლეთისა ფლობით მპყრობელებად".¹¹⁸

ლაშა გიორგის დროინდელი მემატთანე გიორგი III-ზე წერს: "სპარსეთისა სულტანნი, შორს მყოფნი და ახლოს მყოფნი, მძღვნედ და მოხარკედ მისდა იყვნეს".¹¹⁹ მაგრამ ავტორი ხვდება, რომ სწორედ ასეთი პოლიტიკა უზრუნველყოფს სახელმწიფოს ეროვნულ უსაფრთხოებას. უკანასკნელ სიტყვას მოსდევს: "და ყოველნი სანაპირონი სამეფოსა მისისანი უშიშად ჰქონდეს".¹²⁰

ასე რომ, ისტორიკოსის აზრით, საქართველოს შემტევი საგარეო პოლიტიკა მისივე ეროვნული უსაფრთხოების ინტერესებიდან გამომდინარეობს, რისი უზრუნველყოფაც მეფის უმთავრესი მოვალეობაა.

ნიკოლოზ I გულაბერისძის თხზულებაში ყურადღებას იპყრობს ქართლის პირველი ქრისტიანი მეფის, მირიანის წერილი რომის იმპერატორ კონსტანტინე I დიდისადმი. მირიანი შემდეგნაირად მიმართავს იმპერატორს: "მაღალსა უკუჴ და ზემთა ვიდრემე აღმატებულსა ყოვლად ბრწყინუალესა და უფროჲსად დიდებულსა მეფესა მეფეთასა. . დიდსა კოსტანტინეს: აღმოსავალისა უკუჴ კერძოჲთაჲთ საქართუჴლოჲსა ყოვლისა მეფე მირიან."¹²¹ ამ სიტყვებში იგრძნობა ანარეკლი იმ ურთიერთობისა, რომელიც ბიზანტიას, რომის უშუალო მემკვიდრეს და ქართულ სახელმწიფოებს შორის იყო დამყარებული დავით აღმაშენებლის დრომდე, როცა ქართველი ხელისუფალნი ბიზანტიის კეისარს მთელი საქრისტიანო მსოფლიოს უზენაეს იმპერატორად აღიარებდნენ.¹²² სხვა მხრივ, თხზულების სულისკვეთება ბიზანტიასთან თავის გატოლების ტენდენციითაა გამსჭვალული.

თავი 3. ომი და მშვიდობა, საგარეო პოლიტიკური სტრატეგია

§ 1. ომი, ძალა, ძლიერება

საერთაშორისო ურთიერთობის თეორიის ამ საკვანძო საკითხებს, რა თქმა უნდა, ქართული აზროვნებაც განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობს.

“ამირანდარეჯანიანში” ომის დაწყების სხვადასხვა მიზეზია დახატული.

მაგალითად, ერთ შემთხვევაში ეს პატრიოტიზმი და ეროვნული ინტერესებია. რომანის გმირები, სამშობლოდან ლტოლვილი არაბები თავიანთი "მამულის" დასაბრუნებლად იბრძვიან.¹²³ მეორე შემთხვევაში, ომის გამომწვევ მთავარ მიზეზად სხვადასხვა დამოუკიდებელი ერთეულისაგან შემდგარი, ანუ ანარქიული საერთაშორისო სისტემა გვევლინება, რაც საპირისპირო ინტერესების შეჯახებას იწვევს და შეთანხმებას აძნელებს. ამჯერად საქმე ტერიტორიული პრეტენზიების საფუძველზე აღმოცენებულ კონფლიქტს ეხება. ნაწარმოების გმირი, ინდო ჭაბუკი იამანთა ქვეყნის ნაწილს მიიტაცებს, რასაც ბუნებრივია, წინააღმდეგობას უწევს იამანთა მხარე თხზულების მეორე პერსონაჟის, ამბრი არაბის მეთაურობით.

ინდო ჭაბუკი და ამბრი არაბი ხედავენ ერთმანეთის ღირსებებს და ურთიერთსიმპათიებით იმსჭვალებიან, მაგრამ ბრძოლას მაინც განაგრძობენ. თუმცა, საბოლოოდ, სიმპათიები მაინც იმარჯვებს და შეთანხმების მიღწევა შესაძლებელი ხდება.¹²⁴ ეს ფაქტი უფლებას გვაძლევს ვთქვათ, რომ ავტორი სხვადასხვა ქვეყნის ლიდერთა პირად ადამიანურ ურთიერთობას, მათ მიერ ერთმანეთის ღირსების დანახვას ომის თავიდან აცილების საქმეში დიდ მნიშვნელობას ანიჭებს.

მოსე ხონელი ერთმანეთისაგან არჩევს ომის დაწყების ნამდვილ საფუძველს, მიზეზს და კონკრეტულ შემთხვევას, რომელიც შეიარაღებული კონფლიქტის გაჩაღების საბაზად იქცევა. თხზულებაში ხაზგასმულია, რომ თურქთა და იამანელთა მტრობა, ცუდი დამოკიდებულება, მათ შორის ომის დაწყების მიზეზია, რისი კონკრეტული საბაზიც, გამომწვევიც იამანელების მიერ თურქი მეკობრეების გაწყვეტის ფაქტი ხდება.¹²⁵

იმ დროს, როცა საერთაშორისო ურთიერთობის თეორეტიკოსთა შორის დავა მიმდინარეობს შეიძლება, თუ არა ომი უბრალო შემთხვევის შედეგი იყოს, "ამირანდარეჯანიანში" დახატული სიტუაციები მეტად საგულისხმოა.

ომის მიზეზი, ნაწარმოების მიხედვით, სახელმწიფოს სტრატეგიაც შეიძლება იყოს, რათა საკუთარი პრესტიჟი გარეშე ძალთა ხელყოფისაგან დაიცვას და, ამრიგად, უპასუხოდ უცხო სახელმწიფოთა მიერ არც ერთი მისი საწინააღმდეგო გამოხდომა არ დატოვოს. მაგალითად, ზემოთ უკვე ნახსენები ამბრი არაბი თურქეთის წინააღმდეგ "შურისძიებისათვის"¹²⁶ ლაშქრობს. თავის

მხრივ, თურქეთი, ანუ ხანთა მეფე, იამანელთა ლაშქრობასთან დაკავშირებით, დასძენს: "სამძიმარი და აუგი საქმე მოკდა თურქეთს შემოსვლა იამანთაგან და კამს ესე ჩუენგან, რომე შევანანოთ."¹²⁷

"ამირანდარეჯანიანი" ომში, საერთოდ, პოლიტიკაში ლიდერის როლსაც საგანგებოდ აფასებს. თურქი დიდებულები ამბრი არაბის შესახებ ამბობენ: "არაოდეს ყოფილარს თურქეთისა დამართებითი იამანეთი, განა, ისი კაცი, რომელი წინამძღუარი არის მათი, მისგან არის ყუელაი, თუარა ვითამც იკადრეს იამანთა თურქეთს მოსვლა?!"¹²⁸

სახელმწიფოს ინტერესების დასაცავად ეგრისის მეფე გუბაზს ბუნებრივად მიაჩნია შეიარაღებული ბრძოლა. მისი აზრით თავდაცვით ბრძოლას ადამიანს თვით "ბუნება აიძულებს". ამრიგად, ძალას, იძულებით ღონისძიებებს იგი სახელმწიფოს საგარეო პოლიტიკის, ეროვნული ინტერესების განხორციელების ერთ-ერთ აუცილებელ ინსტრუმენტად აღიარებს. საყურადღებოა, რომ თავისი ამ შეხედულების დასამტკიცებლად მას მაგალითად ბუნებიდან ნასესხები სახე - თვითგადარჩენის ინსტინქტი მოჰყავს. ბუნებაზე აპელირებს მისი თანამედროვე და თანამოქალაქე აიეტიც. თავისი შეხედულების დასაბუთებისას მტრისადმი უპირობო მორჩილების მიუღებლობის თაობაზე, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ. აქედან გამომდინარე, შეიძლება ითქვას, რომ VI ს.-ის ეგრისში, საერთაშორისო ურთიერთობების თეორიის ბუნებითი სკოლის ნიშნები გვხვდება.

როგორც ცნობილია, წინაქრისტიანულ საბერძნეთსა და მასთან მჭიდრო ურთიერთობის მქონე ქვეყნებში ბუნებითი სამართლის ფილოსოფიური მოძღვრება ბატონობდა¹²⁹, ამიტომაც სრულიად ბუნებრივია, რომ ასეთ იდეოლოგიას ეგრისში საერთაშორისო ურთიერთობების თეორიული საკითხების ანალიზზეც მოეხდინა გავლენა.

ძალის, ძალისმიერი ღონისძიებების გამოყენებას და ამის მნიშვნელობას ეროვნული ინტერესების განსახორციელებლად, ბუნებრივად თვლის არა მარტო გუბაზი, არამედ VI ს.-ის ეგრისის სხვა მოაზროვნეებიც ამავე აზრს იზიარებენ. მაგალითად, გუბაზის ელჩები სპარსეთის შაჰისადმი ზემოთ განხილულ მიმართვაში ხომ სწორედ ძალის გაზრდას მიიჩნევენ სპარსეთისათვის განსაკუთრებით სასარგებლო მოვლენად. ირანის მოწინააღმდეგის, ბიზანტიის დამარცხებაც ძალისა და სხვა მოკავშირეების ძალის გამოყენების მეშვეობით ესახებათ. აქვე აღსანიშნავია, რომ გუბაზის ელჩები შესაძლებლად მიიჩნევენ მტრის არა მხოლოდ ერთი დარტყმით განადგურებას ("არავითარ სიძნელეს არ წარმოადგენს, რომ /შავი ზღვის მეშვეობით/ ბიზანტიის პალატს მიაღწიო"¹³⁰), არამედ მის დასუსტებასაც სისტემატური გამანადგურებელი ლაშქრობებით ("თქვენზე იქნება დამოკიდებული, რომ მოსაზღვრე ბარბაროსებმა ყოველ წელიწადს არბიონ რომაელთა მიწა-წყალი"¹³¹). ეს კი ძალის გამოყენების გარკვეული ტაქტიკაა.

აიეტიც საგანგებოდ აღნიშნავს, რომ სპარსელები ეგრისელთა მიმხრობით" მოკავშირედ იძენენ უაღრესად გამოსადეგ ქვეყანასა და მნიშვნელოვან ჯარს."¹³²

საგარეო პოლიტიკის სხვა ინსტრუმენტებიდან ეგრისელი მოაზროვნეები, კერძოდ ფარტაძი საიდუმლო აქციების მნიშვნელობას გამოჰყოფს დასძენს რა, რომ "ფარული მტრისაგან უფრო ძნელია თავის დაცვა, ვიდრე აშკარასაგან."¹³³

საერთაშორისო ურთიერთობებში ძალის მნიშვნელობასთან დაკავშირებით, საყურადღებოა ბაგრატ III-ის (975-1014) დახასიათება, რომელსაც სუმბატ დავითის ძე გვაძლევს. ბაგრატი "დიდად" იწოდება, რომელმაც "დაიპყრა ყოველი კავკასია თუთმპყრობელობითა ჯიქეთითგან ვიდრე გურგენადმდე. ხოლო ადარბადაგანი და შარვანი მოხარკე ყო სომხითისა კელმწიფებითა ნებიერად განაგებდა. მეფე სპარსთა მეგობრად და ერთგულყო სიბრძნითა და ძლიერებითა თუსითა... და ბერძენთ მეფესაცა შიში აქუნდა ამისი ყოვლადვე."¹³⁴

აქვე აღსანიშნავია, რომ, როგორც ვხედავთ, მემატთანე "სიბრძნეს", გონიერებას ანუ რაციონალიზმს მნიშვნელოვან საგარეო პოლიტიკურ იარაღად მიიჩნევს, რომელიც სახელმწიფოს გაძლიერების მიზანს უნდა ემსახურებოდეს.

ზემოთ უკვე ვისაუბრეთ XII-XIII საუკუნეების საქართველოს შემტევი საგარეო პოლიტიკის თაობაზე. ამასთან ერთად, ბუნებრივია, ძალის განსაკუთრებული განდიდება, აპოლოგიზაციაც ხდება. გამოთქმულია საყურადღებო მოსაზრებები ძალის

გამოყენების სხვადასხვა სტრატეგიების შესახებ. დიდი მნიშვნელობა ენიჭება ძალის დემონსტრაციას.

როგორც ზემოთ დავინახეთ, იოანე პეტრიწი დავითის განდიდებისას განსაკუთრებულ ყურადღებას ამახვილებს მის ძალაზე, ძლიერებაზე.

არსენ ბერი დავითს შემდეგნაირად ახასიათებს: "ძლიერ, ვითარცა ლომი მკეცთა შორის; მტკიცე, ვითარცა ანდამატი განუკუეთელთა შორის; ახოვან...მხნე...უბრძოლველ, ვითარცა აქილევ ელლენთა შორის...განმადიდებელ ფლობისა, ვითარცა ავღუსტოს კეისართა შორის...ვითარცა დიდი კონსტანტინე თვითმპყრობელთა შორის."¹³⁵

როგორც ვხედავთ, დავითი მსოფლიოს სხვადასხვა ეპოქის ლეგენდარული ძლიერების მქონე პიროვნებებსაა შედარებული. ძლიერებაში არა მხოლოდ პირადი სიმძლიერე იგულისხმება, რადგან მარტოდმარტო დიდი პოლიტიკური წარმატებების მიღწევა შეუძლებელია, არამედ—სახელმწიფოებრივ საქმიანობაში ძალის აკუმულაციის უნარი.

დავითის ისტორიკოსისათვის ძალა საგარეო პოლიტიკის მთავარი ინსტრუმენტია. მისი თვალთახედვით, მეფის ერთ-ერთი უმთავრესი მოვალეობა სამეფოს, მისი საზღვრების გარეშე მტრებისაგან დაცვა, ანუ ეროვნული უსაფრთხოების უზრუნველყოფაა. ამისათვის კი სამხედრო ძლიერებაა საჭირო, ანუ სათანადოდ მომზადებული ლაშქარი. ამასთანავე, თვით მეფემაც კარგად უნდა იცოდეს სამხედრო

საქმე.¹³⁶

ძალის აპოლოგიზაცია განსაკუთრებულად თვალშისაცემია “ამირანდარეჯანიანში”. ძალა, ძლიერება რომანში ყველა კერძო თუ საერთაშორისო მნიშვნელობის პრობლემის გადაწყვეტის უმთავრეს საშუალებად გვევლინება.

იოანე შავთელიც, განადიდებს ქართველ მეფეთა ძლიერებას მათ "მტკიცედ მფლობელებს," "მტერთა ქვესკნელად დამამხობლებს," "უძლეველებს"¹³⁷ უწოდებს. აბდულმესიანის მიხედვითაც, საქართველო მსოფლიო მნიშვნელობის მქონე იმპერიად გვევლინება.

ჩახრუხადის შესაბამისადაც, იდეალური მეფის დიდება, რომელიც "თამარიანში" თამარ მეფისა და, ნაწილობრივ, დავით სოსლანის სახითაა წარმოდგენილი, უპირველეს ყოვლისა, მათი და მათი სახელმწიფოს ძლიერებაში გამოიხატება. თამარი და დავითი ამარცხებენ "ძლიერთ", "ბევრ ერს",¹³⁸ შიშის ზარს სცემენ სპარსელებსა თუ თურქებს.¹³⁹

ომი, ბრძოლა, "ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანის" მიხედვით, სახელმწიფოს ბუნებრივი მდგომარეობაა. "წინააღმდგომთა მუსვრა და მოწყვეტა" მეფის ძირითადი ფუნქციაა.¹⁴⁰ უომრად გაჩერება მცონარებადაა შეფასებული და ქართველები უომრად მოწყენილები არიან.¹⁴¹ გიორგი დაჰყვება ლაშქრისა და დიდებულთა ნებას, როცა ისინი მას მიმართავენ: "არა არს ღონე დარჩომისა ჩვენისა თვინიერ ლაშქრობისა და რბევისა".¹⁴²

მაგრამ ომი თვითმიზანი არ არის. ავტორი აღწერს მცირე ლაშქრით მყოფი გიორგი III-ის დამარცხებას მტრის მიერ. ივანე

ამირსპასალარი და სხვა დიდებულები მეფეს გაქცევას ურჩევენ: "მეფევ, ჟამი არს ომისა და ჟამი არს სივლტოლისა."¹⁴³

ომი, ერთი მხრივ, საერთაშორისო პრესტიჟის ამაღლების მთავარი საშუალებაა, რომლის ხელიდან გაშვება არ შეიძლება. ამირსპასალარი ზაქარია, მსახურთუხუცესი ივანე და ვარამ გაგელი თამარ მეფეს ხორასანში ლაშქრობას სთავაზობენ, "რათა არა ცუდად დავიწყებასა მიეცნეს სადამე სპათა შენთა საქმენი...არავინ ქართველთაგანი მიწევნულ არს ხუარასანს და ერავს".¹⁴⁴

ბასილი ეზოსმოდვარი ორიგინალურ ტერმინს იყენებს- "ხრმალი მამული".¹⁴⁵ ამით იგი სამშობლოსა და ხმალს, ძლიერების გამოხატულებას აიგივებს. მიუთითებს იმაზე, რომ საქართველო ძლიერია და ქვეყანა სწორედ ასეთი უნდა იყოს კიდევ.

ლაშა გიორგის დროინდელ მატთანშიც ხაზგასმულია ქართველ მეფეთა ძლიერება, მათ მიერ სხვა სახელმწიფოთა დაქვემდებარება. საქართველოს ხელმწიფენი ძლიერების გამომხატველი სხვადასხვა ეპითეტებით არიან დახასიათებული. მაგალითად, დემეტრე I-მა "დაიპყრა სამეფო ტახტი და საჯდომი მკლავითა ლომებრივითა;"¹⁴⁶ გიორგი III შემდეგნაირად მოიხსენიება: "უმაღლესი ყოველთა მეფესათა, მძლე და მორჭმული."¹⁴⁷ ლაშამ, "მისითა მკლავითა ომნი დასხნა და გარდაიკადნა," იგი მოიხსენიება, როგორც "გულოვანი და შემმართველი".¹⁴⁸

მართალია, ძლიერების უმთავრესი კრიტერიუმი სახელმწიფოს, მისი სამხედრო ძალის მასშტაბები და რაოდენობაა, მაგრამ დიდი მნიშვნელობა აქვს ძალის ხარისხსაც. მულღაზანზარის მეფე, ფრიდონი ქაჯთა ციხეზე გალაშქრების წინ ამბობს:

"დიდთა რას ვაქნევთ ლაშქართა?

კარგნი გვინდან და ცოტანი" (1376).

ჯუანშერის მიხედვით, ვახტანგ გორგასალს საგარეო პოლიტიკური წარმატების მიღწევისათვის მოსახლეობის განწყობაც, მისი ფსიქოლოგიური მდგომარეობაც სათანადოდ აქვს გააზრებული. კეისართან მოლაპარაკების დროს ვახტანგი ბიზანტიურ და სპარსულ ლაშქარსაც ადარებს ერთმანეთს, კერძოდ მათ ფსიქოლოგიურ განწყობას "ერნი თქვენნი განლაღებულ არიან ჯობნასა ზედა სპარსთასა, ხოლო სპარსნი არავე შემინებულ არიან, არამედ შურითა თქვენითა წადიერ არიან წყობასა; ანუმცა მოკვდეს, ანუმცა იძიეს შური სისხლთა მათთა."¹⁴⁹

ჩახრუხადისთვისაც სამხედრო ძლიერებასთან ერთად, დიდი მნიშვნელობა აქვს მოსახლეობის, მეზობლების სულიერ განწყობასაც. ამიტომ იდეალურ მეფეს უშუალო კონტაქტი აქვს თავის მეომრებთან და ამხნეებს მათ.¹⁵⁰

საგულისხმოა, რომ იოანე შავთელის "აბდულმესიანში" მეფეებთან ერთად თვით ქართველი ერიცაა განდიდებული:

"ერი რჩეული, ნიჭთა ჩვეული,

მისგანვე იქმნეს კეთილ-სახმარად."¹⁵¹

როგორც ვხედავთ, ავტორს გააზრებული აქვს, რომ რა განსაკუთრებული ნიჭითა და შესაძლებლობებითც უნდა იყვნენ დაჯილდოებული სახელმწიფოს ლიდერები, რომელთაც მისი ხოტბა ეძღვნება, თუ მოქალაქეები არ იქნებიან ღირსეულნი, ვერაფერს გააწყობენ. მოქალაქენი, მოსახლეობა სახელმწიფოს ძლიერების შემადგენელ უმნიშვნელოვანეს კომპონენტს წარმოადგენენ. ხოლო ლიდერთა ფუნქცია მხოლოდ ამ კომპონენტის "კეთილად მოხმარებაა". ამავე დროს, ისევე, როგორც ზემოთ, აქაც მთელ ერზე და არა მის რომელიმე ნაწილზე, კლასზეა სუბარი.

გარდა ამისა, როგორც დავინახეთ, თხზულებაში ქართველი ერის განსაკუთრებულობას, მის რჩეულობასა აქვს ხაზი გასმული. ამ მხრივ "აბდულმესიანი" ნიკოლოზ I გულაბერისძის "სვეტიცხოვლის საკითხავის" თავისებურ გაგრძელებად შეიძლება მივიჩნიოთ, რომელიც, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ეროვნული უსაფრთხოების იდეოლოგიური დასაყრდენის შექმნას ისახავს მიზნად.

“ამირანდარეჯანიანიც” განსაკუთრებულ მნიშვნელობას არა მარტო სამხედრო ძალას, არამედ კონფლიქტში ჩათრეულ მხარეთა ფსიქოლოგიურ განწყობილებასაც ანიჭებს. თხზულების ერთ-ერთი გმირი ამბრი არაბი მცირე ლაშქრით მტრის რიცხოვნობრივად დიდად აღმატებულ ძალთა წინააღმდეგ ბრძოლას არ უფრთხის: "თუცა ლაშქარი დიდი არის, განა შეშინებულანო."¹⁵²

ამ მხრივ, საგანგებო აღნიშვნის ღირსია ამბრი არაბის პასუხი თურქთა მეფისადმი, რომელიც ამავე დროს დიპლომატიური სიტყვის შესანიშნავ ნიმუშს წარმოადგენს.

თურქთა მეფე ამბრი არაბს დაზავებას სთავაზობს. ამბრი არაბი მეფეს გარეგნულად ზრდილობიანსა და თითქოს პატივისცემით გამსჭვალულ, მაგრამ, სინამდვილეში, საკმაოდ მწარესა და გამაწბილებელ პასუხს უთვლის: "რა პასუხი კამს, მე ვერას ვიტყუი, მით რომე იგი დიდი კელმწიფე არის. აწ ამის მეტსა ვერას მოვაკსენებ, რომე, თუმცა, არ მოსრულიყო კართა ზედა ჩემთა, მუნითმცა ებრძანა, ამას ვიქმოდი, რომე წავიდოდი მისისა სამეფოსაგან და აღარას შევცოდებდი. რადგან თუით მობრძანდა, აწ თუ დავეზაო, ისი ჩემი სიავე არისო, მაგრამ მე მით არას ვკადრებ."¹⁵³

როგორც ვხედავთ, ამბრი არაბი, თითქოსდა დიდი სახელმწიფოს, მისი მეთაურისადმი დიდი პატივისცემით გამსჭვალული მისივე პრესტიჟზე ზრუნავს და ხელს არ იღებს მასთან ბრძოლაზე. ამით იგი აგრძნობინებს მტერს, რომ დიდი სახელმწიფოს მიერ სხვა სახელმწიფოს რიგითი სარდლის წინააღმდეგ, რომელსაც, ამავე დროს, თავისი ლაშქრის ძირითადი ნაწილი დაკარგული ჰყავს, მთელი ძალებით გამოსვლა, თანაც უმაღლეს დონეზე, სახელმწიფოს მეთაურის მონაწილეობით, ამ სახელმწიფოს პრესტიჟის დამამცირებელია. მაგრამ მოწინააღმდეგე სულიერად იმდენად დამაბუნებულა და დამდაბლებულა, რომ მზად არის პრესტიჟის ასეთ შელახვაზე წავიდეს.

სამაგიეროდ, თვით ამბრი არაბი სულიერად იმდენად ძლიერი და კეთილშობილია, რომ არ უნდა თვით მოწინააღმდეგეც კი ასე დაამცროს და მზად არის ამისთვის საფრთხეშიც კი ჩაიგდოს თავი. ამავე დროს, თურქთა სულმოკლეობა ხდება იმის მიზეზი, რომ ამბრი არაბი "იძულებულია" თითქოს მათივე პრესტიჟის შესანარჩუნებლად გააგრძელოს ბრძოლა, რადგან მათ რომ დაზავება არ ეთხოვათ, ვითომდა იგი თავად აპირებდა ბრძოლის შეწყვეტასა და თავის სახელმწიფოში დაბრუნებას.

მტრის მორალური მდგომარეობის დაცემისათვის "ამირანდარეჯანიანის" გმირი, ამბრი არაბი პროპაგანდასაც იყენებს. იგი მოწინააღმდეგე მხარის მებრძოლეს უმტკიცებს, რომ მათ სარდლობას ისინი განწირული ჰყავს.

თხზულებაში, იმის შეგნებაცაა გამოვლენილი, რომ მტერზე გამარჯვება ბოლომდე უნდა იქნას მიყვანილი, მისი ბრძოლისუნარიანობა სრულებით უნდა მოისპოს. წინააღმდეგ შემთხვევაში, ასეთი გამარჯვება მხოლოდ დროებითი იქნება და, შესაძლოა, მომავალში გამარჯვებულს უფრო მეტი ზიანი შეემთხვეს, ვიდრე თავიდანვე დამარცხების შემთხვევაში, რადგან მტერი უფრო გაბოროტებულად იბრძოლებს. ხოლო თუკი ნახევრად დამარცხებულ მტერს საბოლოოდ არ გაანადგურებ, მაშინ მას უნდა დაუზავდე და კარგი ურთიერთობა დაამყარო მასთან.¹⁵⁴

იგივე აზრია გამოთქმული, თამარის პირველი ისტორიკოსის თხზულებაში. ავტორი აღწერს იმ ფაქტს, თუ როგორ გაერიდა

გიორგი III-ის ჯარს საქართველოში შემოჭრილი სულთნის ლაშქარი. მეფეს გაქცეულთა გადევნება ჰქონდა გადაწყვეტილი, მაგრამ დიდებულებმა ეს უადგილოდ მიიჩნიეს. ავტორი აღშფოთებულია ასეთი საქციელით: "მიზეზი უმიზეზო, სიტყუა უსიტყუე, საქმე უქმი"-ასე ახასიათებს იგი ამ ფაქტს. მართლაც, გარკვეული დროის შემდეგ, სულთნის ჯარი შემობრუნდა და მცირე ლაშქრით მყოფ მეფეს დაესხა თავს.¹⁵⁵

საგარეო პოლიტიკური სტრატეგიის საგულისხმო სახეა აღწერილი "ვეფხისტყაოსანში". შოთა რუსთაველი, როგორც ამას ვ. აბაშმაძეც აღნიშნავს, პატრონ-ყმური ურთიერთობის მომხრე და მეხოტბეა.¹⁵⁶ ასეთი ურთიერთობა, პოეტის შეხედულებით, სახელმწიფო საზღვრებს სცილდება და მისი გავლენის ქვეშ მყოფ სახელმწიფოებზეც ვრცელდება, ანუ ქვეყნის საუკეთესო საგარეო პოლიტიკურ კურსს წარმოადგენს. ამ იდეის თვალნათელი დადასტურება "ვეფხისტყაოსანში" ინდოეთ-ხატაეთის კონფლიქტია.

თავისებური იდეალური სახელმწიფოს ნიმუშად წარმოდგენილი ინდოეთი ხატაეთს იმორჩილებს, ის მეფესაც კი იგდებს ტყვედ, მაგრამ დამორჩილებულ ქვეყანას არ არბევს, არც მის უშუალო შემოერთებას ცდილობს. ინდოეთის პოლიტიკის მთავარი ყურადღება იქითკენაა მიმართული, რომ ხატაეთი ვასალურ სახელმწიფოდ აქციოს, ანუ მასთან ურთიერთობა პატრონ-ყმურ პრინციპზე დაამყაროს. მართლაც, ხატაეთს ხარკს აკისრებენ, მის მეფეს დიდი პატივით აბრუნებენ სამშობლოში და ხატაელ ტყვეებსაც ათავისუფლებენ. ამრიგად,

ინდოეთსა და ხატაეთს შორის პატრონ-ყმური ურთიერთობა მყარდება. ხატაეთს გარკვეული მოვალეობები გააჩნია თავისი "პატრონი" სახელმწიფოს მიმართ; თავის მხრივ, "პატრონიც" მოვალეა დაიცვას თავისი "ყმა" სახელმწიფო. ტარიელი, ხატაელებისადმი მორჩილების მოწოდებასთან ერთად, დასძენს, რომ ინდოეთის მეფის "ერთგული გაძღების ყოველი სული მშვიერი" (382). პატრონსა და ყმას შორის ურთიერთობას ტარიელი მამისა და შვილის ურთიერთობას ადარებს (424).

"ვეფხისტყაოსანში" დახატული სიტუაცია თამარის დროს საქართველოს სამეფო კარის მიერ თავისი უშუალო მეზობლებისადმი წარმოებული საგარეო პოლიტიკის ძირითადი ხაზის ანარეკლია. როგორც ცნობილია, ეს პოლიტიკა, ძირითადად, დავით აღმაშენებლის შემდგომ პერიოდში ჩამოყალიბდა და დამორჩილებული ქვეყნების არა უშუალო შემოერთებას ლამობდა, არამედ მათ ვასალობას ურიგდებოდა.¹⁵⁷ ასეთი პოლიტიკა, ლოვარდ ტუხაშვილის გამოთქმით "თამარისეულ სათნოებას" ანუ "თანამშრომლობით პოლიტიკურ-სახელმწიფოებრივ კონცეფციას" ეფუძნებოდა¹⁵⁸. საქართველო უფროსი პარტნიორის როლში გვევლინებოდა, რომელიც თავისი უმცროსი პარტნიორი სახელმწიფოების შიგნით და მათ შორის ურთიერთობებში წესრიგსა და მშვიდობას იცავდა. შოთა რუსთაველის მიერ ასეთი პოლიტიკის გამართლება შესაძლებლობას გვაძლევს სახელმწიფოს საგარეო პოლიტიკის შესახებ პოეტის შეხედულებაზე გვქონდეს წარმოდგენა.

ამ მხრივ, თამარის პოლიტიკა დავით აღმაშენებლის პოლიტიკასთან ჯერ კიდევ ნიკო ბერძენიშვილსა აქვს შედარებული, რის საფუძველზეც იგი ამტკიცებს, რომ ნებისმიერი ქვეყნის საგარეო პოლიტიკა, საბოლოო ჯამში, საშინაო პოლიტიკით, ქვეყნის შიგნით მიმდინარე საზოგადოებრივი პროცესებით განისაზღვრება.¹⁵⁹ დავითი მაქსიმალურად ზღუდავდა დიდებულთა ძალაუფლებას, სამეფო ძალაუფლების გაზრდის ხარჯზე. “დავითის პოლიტიკის მიხედვით მთელი ქვეყანა უნდა სამეფო საქონებელი ყოფილიყო, რომელიც აზნაურების სარგებლობაში იქნებოდა გადაცემული პირადი სამსახურის პირობით.”¹⁶⁰ თამარის დროს კი, პირიქით, დიდებულთა აღზევება ხდება სამეფო ხელისუფლების დასუსტების ხარჯზე. შესაბამისად, “დავითის საგარეო პოლიტიკა “წურილი ერის”, წვრილ აზნაურ-მოლაშქრეთა მეფის პოლიტიკაა, თამარის საგარეო პოლიტიკა გამარჯვებულ დიდებულთა მეფის პოლიტიკაა.”¹⁶¹ ამჯერად, ამ საკითხზე უფრო დაწვრილებით არ შევჩერდებით, ვინაიდან ეს ცალკე კვლევის საგანია.

თამარის სტრატეგიის შესახებ თამარის მეორე ისტორიკოსი, ბასილი ეზოსმოდვარი უფრო დაწვრილებით საუბრობს. საერთაშორისო ურთიერთობა, მისი თვალით, თითქოს ნულოვანი ჯამის მქონე თამაშის ანალოგიურია, სადაც ერთი მხარის მოგება აუცილებლად მეორის წაგებას ნიშნავს და პირიქით: "მოაკლდებოდა ძალსა მოჰმადიანთასა, და მცემელიცა ებანსა, რამეთუ ქრისტიანეთა ორღანონი კმოვანობდეს კიდით კიდემდე."¹⁶²

მაგრამ, ამ მხრივ, ბასილი ეზოსმოდღვრის პოზიცია საკმაოდ მოქნილია, იგი ცდილობს საქართველოს ბატონობას და გავლენას მის მეზობლებზე ზნეობრივ-ლეგიტიმური საფუძველი მოუძებნოს. მისი თქმით, თამარი არ ცდილობდა დაპყრობათა ხარჯზე თავისი სამეფოს ტერიტორია გაეზარდა: "რათა არა უსამართლოდ ჰგონონ, და მიმხუეჭელად, ვინათგან სამართალმანცა ზენამან უბჭო მართალსა. არა შინებით უთქმიდა მეზობელთა, არამედ უფროსდა სცვიდა მაშინებელთაგან, და საშინელ ყოფდა მტერთა ზედა."¹⁶³

შეიძლება ითქვას, რომ ბასილი ეზოსმოდღვრის ეს პოზიცია იმ შეგნებიდან გამომდინარეობს, რომ საგარეო პოლიტიკური მიზნების განსახორციელებლად ტერიტორიის ფლობა, მისი დაპყრობა არ არის აუცილებელი. მთავარი ტერიტორიის კონტროლია (საგულისხმოა, რომ ტერიტორიის უშუალო დაპყრობის ნაცვლად, მისი კონტროლის თემამ განსაკუთრებული ყურადღება XX ს.-ის II ნახევარში შეიძინა). ამასთანავე, ამ კონტროლის ეფექტიანად განსახორციელებლად თვით ამ ტერიტორიაზე მცხოვრები მოსახლეობის ინტერესებიც უნდა იქნას გათვალისწინებული. ბასილი ეზოსმოდღვრის მიერ დახატულ საერთაშორისო სიტუაციაში საქართველო, მისი მეფის, თამარის სახით, თავისი მეზობლების მიმართ ძლიერი პროტექტორის პოზიციაში გვევლინება. მემატთანე წერს თამარზე: "რაოდენნი დაგლახაკებულნი მეფენი განამდიდრნა, რაოდენთა მიმძლავრებულთა უკუნ სცა სამეფო თუსი, რაოდენნი განდევნილნი სამეფოდვე თუსად კუალად აგნა".¹⁶⁴ გარდა ამისა,

საქართველო გამოდის, როგორც დიდი სახელმწიფო, რომელიც რეგიონული წესრიგისა და ძალთა წონასწორობის დამცველად გვევლინება, არ აძლევს რა დიდი რაოდენობით არსებულ პატარა ქვეყნებს ერთმანეთის მიმართ ბრძოლის, რეგიონში მშვიდობის დარღვევის უფლებას. მემატთანის სიტყვით, თამარი "ბჭედ ჯდა შორის თავისა თვისისა და მეზობელთა მეფეთა არა მიშუებად ბრძოლისა, არცა გარდადებად უღელს მძლავრობისასა ურთიერთას".¹⁶⁵

თუკი გავითვალისწინებთ იმას, რომ საქართველოს გავლენის ქვეშ მყოფი ქვეყნები, უმთავრესად, კავკასიის რეგიონს ეკუთვნიან, მაშინ აღნიშნული პოლიტიკა კავკასიური ძმობის იდეის (ამ საკითხზე უფრო დაწვრილებით იხილეთ პარაგრაფში "მოკავშირეობა") განხორციელებასაც წარმოადგენს, თანაც საქართველო გვევლინება არა როგორც რომელიმე რიგითი წევრი კავკასიური ერთობისა, არამედ მთავარი, წამყვანი ძალა, ამ ერთობის შემკვრელი და დამცველი. ამიტომ, შეიძლება ითქვას, რომ აქ კარგად გათვლილ რეგიონულ პოლიტიკასთან გვაქვს საქმე.

განსაკუთრებული აღნიშვნის ღირსია, რომ ბასილი ეზოსმოდვარის მიერ საქართველოს გარშემო დახატული სიტუაცია უშუალო ანალოგიას ჰპოვებს პოლიტიკური რეალიზმის თანამედროვე წარმომადგენელთა მიერ სამყაროს ხედვასთან. მართალია, ქართულ აზროვნებაში პოლიტიკურ რეალიზმთან ბევრი ანალოგიის მოძებნა შეიძლება, მაგრამ უკანასკნელი საკითხები, რომელთაც მემატთანე ეხება, საკმაოდ რთულია,

ძალზე ახლოს დგას თანამედროვეობასთან, აზროვნების თანამედროვე დონესთან და, ამასთანავე, ბასილი ეზოსმოდღვარი პირველია ვინც აღნიშნულ თემას ასეთი სისრულით წარმოგვიჩენს.

ლაშა გიორგის დროინდელი მემატიანეც ხაზს უსვამს თამარის შედარებით ლმობიერ პოლიტიკას მეზობელი სახელმწიფოების მიმართ. თამარმა "მოახლენი მათნი სულტანნი მოხარკედ დასხნა და სამეფო განუხეთქელად დაიცვა, ყოველნივე შეიტკბნა და მშჯდობა ყო ყოველთათჳს".¹⁶⁶

როგორც ჩანს, ზემოაღნიშნული ტენდენციები საქართველოს საგარეო პოლიტიკაში და, საერთოდ, ქართულ აზროვნებაში, თამარის მეფობის პერიოდში საკმაოდ ფესვგადგმულია, რაც ამ პერიოდის ქართული პოლიტიკური აზროვნების დონის მაჩვენებელია.

ძალის უშუალო გამოყენების გარდა, ქართული აზროვნება საგარეო პოლიტიკის სხვადასხვა ინსტრუმენტებსაც აგვიწერს, მათ შორის, ძალის დემონსტრაციას.

დავით აღმაშენებლის დროიდან, XIII ს.-ის პირველი ნახევრის ჩათვლით, საქართველოში მოჭრილი მონეტები მხოლოდ ქართული წარწერებით გამონაკლისს წარმოადგენს. როგორც წესი, მათზე არაბული წარწერები და არაბ მფლობელთა სახელები გვხვდება. თუმცა, ქართული ასომთავრული დაქარაგმებებიცაა გამოხატული, მაგრამ საგულისხმო ისაა, რომ ეს არაბული წარწერები ქართველ მეფეებს განადიდებენ და მათ ქრისტიანულ სარწმუნოებას უსვამენ ხაზს. საქმე ისაა, რომ ქართული

მონეტები მეზობელ მუსლიმურ ქვეყნებშიც ვრცელდება და საქართველოს სამეფო კარისათვის ისინი საგარეო-პოლიტიკური პროპაგანდის საშუალებასაც წარმოადგენს. საქართველო ამ გზითაც ცდილობს ძლიერი, უძლეველი ქრისტიანული სახელმწიფოს ავტორიტეტი დაიმკვიდროს, მსოფლიო ასპარეზზე ქრისტიანობის დამცველად გამოაცხადოს თავი.

გულაბერისძის თხზულებაში, ჩვენი ყურადღება შემდეგმა სტრიქონებმა მიიქცია: "რაჟამს უკუჴ მეფენიცა ქუჴყნიერნი მირავიდოდინან რომლისაცა სამეფოჲსა და ქუეყანისა დაპყრობად: წინასწარვე წარავლენენ ძალსა ძლიერებისა მათისასა რათა წინა აღმდგომნი იგი დაპყრობადნი ზარტეხილ და შეშინებულ იყვნენ: რათა რაჟამს თჳთ თავადნი მივიდენ თჳნიერ ბრძოლისა და საჭურუელთა კმარებისა: ანუ თუ ივლტოდინან გინა თუ შევრდომით დაემორჩილნენ და დაემონნენ".¹⁶⁷

ამრიგად, ძალის დემონსტრაცია მოწინააღმდეგის დაშინებას ისახავს მიზნად. ზემოთ მოხმობილი ციტატიდან ისიც ჩანს, რომ ავტორი სათანადო მნიშვნელობას ანიჭებს სახელმწიფოს პრესტიჟს, მის ავტორიტეტს საერთაშორისო ასპარეზზე, რისი ერთ-ერთი გამოვლინება, სახელმწიფოს მეთაურის, მეფის პრესტიჟია, რომელიც მოწინააღმდეგე სახელმწიფოებს სამხედრო ოპერაციებში უშუალო მონაწილეობის გარეშე იმორჩილებს.

ძალის დემონსტრაციას "ვეფხისტყაოსანიც" სათანადო მნიშვნელობას ანიჭებს, რაც სახელმწიფოს საერთაშორისო ავტორიტეტის, პრესტიჟის განმტკიცებასა და ზრდას ემსახურება. პოემის გმირი, არაბეთის სპასპეტი, ავთანდილი მეფეს მიმართავს:

"მე წავიდე, მოვიარო, ვილაშქრო და ვინაპირო, თინათინის ხელმწიფება მტერთა თქვენთა გულსა ვჰგმირო" (142).¹⁶⁸

მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია საიდუმლო აქციებსაც. დაზვერვა "ვეფხისტყაოსნის" მიხედვით, სამხედრო ოპერაციის დაწყების აუცილებელი წინაპირობაა. პოემის გმირები, ავთანდილი და ფატმანი ქაჯეთის ციხეში მსახურს აგზავნიან და იქ დამწყვდეულ ნესტანს შეუთვლიან:

"ვცნათ ამბავი ქაჯეთისა, მოსრულანცა ქაჯნი შინა?

მანდაურთა მეომართა ანგარიში წვრილად გვინა:

ვინ არიან მცველნი შენნი, ან თავადი მათი ვინ-ა?"

(1265).

დაზვერვა, ანუ რუსთაველის სიტყვით, "სადარნო" უძღვის წინ ქაჯეთის ციხეზე უშუალო შეტევასაც (1401).

და ბოლოს, საიდუმლო აქციებიდან "ვეფხისტყაოსანი" ხატაელთა ხრიკზე მოგვითხრობს, რომელთაც მათ წინააღმდეგ წამოსულ ტარიელს მორჩილება აღუთქვეს და მისი მცირე ლაშქრით გატყუება სცადეს, რათა გამარჯვება გაადვილებოდათ.

საგულისხმოა, რომ "ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანის" მიხედვით, XII-XIII სს.-ის ქართულ აზროვნებასა და პოლიტიკურ საქმიანობაში დიპლომატიის ხელშეუხებლობის წესია აღიარებული. ავტორი აღწერს თუ როგორ გადასცა თავისი პატრონის, რუმის სულთან რუქნ ადდინის დამამცირებელი და შეურაცხყოფელი დანაბარები მისმა

ელჩმა თამარს. აღშფოთებულმა ზაქარია ამირსპასალარმა ამის საპასუხოდ ელჩს ისე გაართყა, რომ გონება დააკარგვინა. როცა დესპანი მოსულიერდა, ზაქარიამ უთხრა: "თუ მოციქული არა იყავ, პირველ ენისა ამოკვეთა იყო შენი სამართალი და მერმელა—თავისა".¹⁶⁹ შემდეგ ელჩს სათანადო პატივი მიაგეს და ისე გააბრუნეს.

§ 2. რაციონალიზმი, პრაგმატიზმი

ეგრისელი მოღვაწეების ჩვენამდე მოღწეული გამონათქვამები ნათელი დადასტურებაა პოლიტიკური რეალიზმის წარმომადგენელთა შეხედულებისა, რომ ყოველი სახელმწიფო რაციონალური მოქმედი პირია და პირადი სარგებლიანობის პრინციპიდან, ეროვნული ინტერესებიდან გამომდინარე მოქმედებს. ეგრისელ მოაზროვნეებს სათანადოდ აქვთ შეფასებული სახელმწიფო პოლიტიკის გამომუშავებაში ანალიზის საჭიროება და სარგებლის ძიება. გუბაზის ელჩები, რომლებიც სპარსელებს დახმარებას სთხოვენ, ეგრისისათვის დახმარებას სპარსეთის ეროვნული ინტერესებით ამართლებენ; კერძოდ იმით, რომ 1) "სპარსელთა ძალას... უძველეს სამეფოს" შეჰმატებენ და ამის საშუალებით მათი "ჰეგემონიის ღირსებას" გაზრდიან, ანუ ირანის საერთაშორისო ავტორიტეტი, როგორც დიდი სახელმწიფოსი, გაიზრდება; 2) სპარსეთის ძლიერება, ახალი ქვეყნის

მიმხრობით, რეალურადაც უფრო მაღალ საფეხურზე ავა; 3) ეგრისის მიმხრობა განსაკუთრებით სასარგებლოა სპარსეთისათვის მისი სტრატეგიული მნიშვნელობის გამო. გასასვლელი შავ ზღვაზე ირანს ახლო აღმოსავლეთში მისი მთავარი მტრის, ბიზანტიის წინააღმდეგ ბრძოლას გაუადვილებს, შესაძლებელი გახდება ახალი მოკავშირეების შეძენა ეგრისის მოსაზღვრე იმპერკავკასიელი "ბარბაროსების" სახით. ბოლოს ელჩები ამბობენ: "სარგებლობა თვალსაჩინოა... ვფიქრობთ, მოკლებული იქნება ყოველგვარ გონიერებას, თუ ეს სიტყვები არ იქნება მიღებული."¹⁷⁰

აქვე აღსანიშნავია, რომ საერთაშორისო ავტორიტეტს, პრესტიჟს, აიეტიც სათანადოდ აფასებს და კრებაზე თავისი წინადადების მართებულობას იმითაც ამტკიცებს, რომ ეს "დიდ სახელს მოუხვეჭს ეგრისელებს."¹⁷¹

გუბაზის ელჩების ანალოგიურ მტკიცებას ვხვდებით მისიმიელთა მიერ სპარსელებისადმი მიწერილ წერილში, სადაც ისინი მათ მოკავშირეობას სთავაზობენ: თქვენთვის დიდი სარგებლობის მოტანა შეგვიძლია, კარგი მეზრძოლები ვართ და კოლხეთთან მიმართებაში ხელსაყრელი სტრატეგიული მდებარეობა გვიკავიაო.¹⁷²

რაციონალურობისა და სარგებლიანობის თვალსაზრისით, ყურადღებას იპყრობს აიეტის შემდეგი სიტყვებიც: "არსებული მდგომარეობის მოთმენა ყოველთვის კი არ არის საქები, არამედ მხოლოდ მაშინ, როდესაც მას გონიერი მოსაზრებები ახლავს თან...ჩვენი ნებაყოფლობითი მიმხრობით ისინი (სპარსელები)

მოკავშირედ იძენენ უაღრესად გამოსადეგ ქვეყანასა და მნიშვნელოვან ჯარს...გავაკეთოთ ის, რაც...სარგებლობას მოგვიტანს."¹⁷³ აიეტი იმასაც ანიჭებს მნიშვნელობას, რომ მოკავშირეც რაციონალურად უნდა უდგებოდეს ორ ქვეყანას შორის ურთიერთობას და არარაციონალური მოკავშირის ყოლა სასარგებლო არ არის: "არ უნდა მივემხროთ იმათ, რომელთაც კარგად აზროვნების უნარი არ გააჩნიათ."¹⁷⁴ აიეტი ეროვნული ინტერესების, საგარეო-პოლიტიკური მიზნების სხვადასხვა საფეხურს გამოყოფს: 1) სხვებზე მბრძანებლობა; 2) თვითგადარჩენა ანუ ისეთი მდგომარეობა, როცა სხვა სახელმწიფოებს არ მიეცემათ საშუალება "ძალიან დაჩაგრონ" მოცემული სახელმწიფო (განსაკუთრებით კი მათ, რომლებიც ადრე ამ სახელმწიფოს "ქვეშევრდომნი" იყვნენ).¹⁷⁵

აიეტის ოპონენტი ფარტაძი, მართალია, სპარსეთის მოკავშირეობის მომხრე არ არის, მაგრამ თავის შეხედულებებს იგიც "მიზანშეწონილობისა" და "სარგებლიანობის" თვალსაზრისით ასაბუთებს. "რაგინდ სასიამოვნო არ იყოს ნათქვამი, უნდა ამოირჩიო იქიდან ის, რაც უმჯობესია," ის, რაც "მარტოოდენ სარგებლიანობის თვალსაზრისით გამოანგარიშებული იქნება"¹⁷⁶—დასძენს ფარტაძი და აგრძელებს: "თუ ჩვენ შევუდგებით გადადგომას ისეთი იმედებით, რომლებიც ბუნდოვანია და ჰგულისხმობენ საქმის წარმართვისას სასწორის ან აქეთ ან იქით გადახრას, მაშინ ხომ საშინელება იქნებოდა ასეთ გადამწყვეტ წუთებში მხოლოდ ბედზე ვყოფილიყავით დამოკიდებული."¹⁷⁷

რაციონალური მიდგომიდან გამომდინარე, ფარტაძი არარაციონალურად აცხადებს აიეტის მოთხოვნასა და შეხედულებებს. მისი შეფასებით, აიეტმა თავისი ემოციური გამოსვლით, მჭევრმეტყველებით, კრება შეცდომაში შეიყვანა, მაგრამ ემოციები, სუბიექტური მიდგომა ნებისმიერი საკითხის გადაწყვეტისას, მით უმეტეს კი სახელმწიფო საქმეების მოგვარების დროს, არ არის მართებული. "ჭეშმარიტი გადაწყვეტილების მიღება შეუძლებელია რეალურად არსებული მდგომარეობის კრიტიკული შეფასების გარეშე, ისეთი გადაწყვეტილება, რომელიც ემყარება მოვლენების შესახებ სუბიექტურ, არაჯანსაღ წარმოდგენებს, ობიექტური მიზეზებით ჩამოყალიბებულ მდგომარეობაზე, არ იქნება სწორი."¹⁷⁸

ამავე დროს, ნებისმიერ ადამიანს, მით უმეტეს კი პოლიტიკოსს, სახელმწიფოებრივ ცხოვრებაში მიმდინარე ცვლილებებმა სასოწარკვეთილება არ უნდა დააუფლოს და მომავლის იმედი არ უნდა დააკარგვინოს. სახელმწიფოს ბედის გადაწყვეტისას გონიერებაა საჭირო, რაც იმაშიც გამოიხატება, რომ ადამიანი ემოციებს არ უნდა აჰყვეს, "უგუნური ადამიანები სულ მუდამ დასტირიან განვლილ უბედურებას, ხოლო გონიერნი შეიცნობენ ხოლმე ბედის უკუღმართ ტრიალს და მათ არ აშფოთებთ ცვლილებები."¹⁷⁹

უმაღლესმა სახელმწიფო მოღვაწემ, მეფემ, გმირულად უნდა აიტანოს ყოველგვარი გასაჭირი, ქვეყნის ინტერესები პირადულზე მაღლა დააყენოს, ქვეშევრდომებს თავი კი არ უნდა შეაბრალოს, არამედ მძიმე მდგომარეობაში მყოფიც კი მათ უზნეო

საქციელისაკენ, მამაპაპური წესების დარღვევისაკენ, მოკავშირისაგან განდგომისა თუ შურისძიებისაკენ არ უნდა მოუწოდებდეს.¹⁸⁰

კოლხი ანონიმი იურისტები მათთვის ისეთ მტკივნეულ და ზნეობრივი თვალსაზრისით ყოველმხრივ დასაძრახის საქციელზე, გუბაზის მკვლელობაზე მსჯელობის დროსაც კი არ ივიწყებენ ბიზანტიელებს მიუთითონ, რომ გუბაზის მკვლელობას არ შეეძლო რომისათვის სარგებლობის მოტანა.¹⁸¹

იქიდან გამომდინარე, რომ საგარეო პოლიტიკის ისეთი ინსტრუმენტები, როგორცაა დიპლომატია, პროპაგანდა, სიტყვასთან, აზრის გამოთქმასთანაა დაკავშირებული, საგულისხმოა ფარტაძის შეხედულება მჭევრმეტყველებასთან დაკავშირებით: "უძლეველი რაღაც არის მჭევრმეტყველება და ის თითქმის ყველას ამარცხებს, განსაკუთრებით კი იმათ, ვისაც წინათ მისი ძალა არ გამოუცდია."¹⁸² "საქმის დაწყების ეფექტურობას მნიშვნელოვნად განსაზღვრავს მოხერხებულად და წარმტაცად წარმოთქმული სიტყვა, აზრი..."¹⁸³. მაგრამ ფარტაძის ეს შეხედულებაც, ისევე, როგორც მისი მთელი მსოფლმხედველობა რაციონალურ და პრაგმატულ პრინციპებს ემყარება, ამიტომ იგი აქაც აღნიშნავს, რომ "ყველა აზრი და სიტყვა შინაარსით, სასარგებლო ზემოქმედებითი ძალით ერთნაირი არ არის, თუნდაც მაღალი ორატორული ოსტატობით იყოს ჩამოყალიბებული. სიტყვა და აზრი მაშინ არის უძლეველი, როდესაც გონივრულია, საქმის ნამდვილ ვითარებას ემყარება, სასარგებლო და მიზანშეწონილია."¹⁸⁴

"მეფეთა ცხოვრებაში" ინტერესს იწვევს გეოგრაფიული პუნქტის სტრატეგიული მნიშვნელობისა და სახელმწიფო მიზნების შეფასება. სპარსთა მეფემ მცხეთა "უფროსად და უმაგრესად გამოარჩია და მახლობელად ჩრდილოთა მტერთა, რათა ჰბრძოდის მათ მუნით და იპყრობდეს ყოველთა კავკასიანთა."¹⁸⁵ თხზულება სათანადო მნიშვნელობას ანიჭებს რაციონალიზმს სახელმწიფოს მართვის საქმეში. მაგალითად, ქართლის 28-ე მეფე თრდატმა, თხზულების მიხედვით, "სიბრძნითა თჳსითა დაამშვიდნა სპარსნი."¹⁸⁶ ზემოხსენებული ქართლის ერისთავები (ასფაგურ მეფის დროს) შემდეგსაც დასძენენ: "არა ვაუფლოთ გულთა ჩვენთა მწუხარება, რათა არა მიგუელოს გონიერება."¹⁸⁷

განხილულ საკითხთან დაკავშირებით საინტერესოა ჯუანშერის თხზულებაც, რომელშიც ვახტანგ გორგასალი გვევლინება, როგორც მოქნილი პოლიტიკოსი, რომელიც თავის ყოველ ნაბიჯს ზომავს და რამდენადაც შექმნილი სიტუაცია შესაძლებლობას იძლევა, თავისი ქვეყნისათვის მაქსიმალური სარგებლის მიღებას ცდილობს. ამაზე მისი სინდეთში ლაშქრობის საკითხიც მიანიშნებს. იგი თავის სამხედრო ძლიერებას ერთი მიმართულებით წარმართავს, მაშინ, როცა სრულიად სხვა მიმართულებით (როგორც გეოგრაფიულად, ისე შინაარსობრივად) ელის ამ ქმედების შედეგს. მსგავს ტაქტიკას მიმართავს იგი მაშინაც, როდესაც გარეგნულად სპარსეთის მოკავშირე მის მტერთან, ბიზანტიის კეისართან¹⁸⁸ სპარსელთა წინააღმდეგ მოლაპარაკებას აბამს. მართალია, მას, კეისრის წინადადებით,

მოლაშქრე სპარსთა გაწყვეტა შეუძლია, მაგრამ ამას მიზანშეწონილად არ მიიჩნევს და ბიზანტიის მხარეზე აშკარად გადასასვლელად უფრო ხელსაყრელ შემთხვევას ელის.

სიბრძნის, რაციონალიზმის აუცილებლობას სახელმწიფოს მართვისა თუ სხვა საქმეში, რუსთაველთან არაერთხელა აქვს ხაზი გასმული. "ვეფხისტყაოსნისეული" სულისკვეთებით, გონიერი ადამიანი ექსტრემალურ სიტუაციაშიც არ უნდა აჩქარდეს, არც ემოციებს აჰყვეს, ამო დარდს მიეცეს, არამედ ყოველთვის გონების კარნახით უნდა მოქმედებდეს:

"გონიერი ხამს აროდეს არ აჩქარდეს,

რაცა სჯობდეს მოაგვაროს, საწუთროსა დაუწყნარდეს" (534);

"კაცმან საქმე მოიგვაროს, ვეჭვ, ჭმუნვასა ესე სჯობდეს".

§ 3. მოკავშირეობის საკითხი

ამ საკითხთან დაკავშირებით, განსაკუთრებით აღსანიშნავია VI ს.-ის კოლხი მოაზროვნეების შეხედულებანი.

მათი თვალსაზრისით, მოკავშირეობა ორმხრივ სარგებელს გულისხმობს. გუბაზის ელჩები შაჰის კარზე აღნიშნავენ, რომ უწინ კოლხებმა, როგორც სპარსთა მოკავშირეებმა "ბევრი სიკეთე უყვეს მათ და თვითონაც განიცადეს მათგან.¹⁸⁹" მოკავშირეთა შორის ურთიერთობაში "განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს ერთსულოვნებასა და აზრთა ერთიანობას, რომელიც მუდამ უნდა არსებობდეს მათ შორის, როგორც ომის, ასევე მშვიდობის დროს."¹⁹⁰

აიეტის თქმით, ნამდვილი მოკავშირე "ურყევად უნდა იცავდეს კეთილგანწყობილებას მოკავშირეთა მიმართ".¹⁹¹

კოლხი ანონიმი იურისტები იმასაც დასძენენ, რომ მოკავშირის მიმართ ღმობიერი, სამართლიანი და ერთგული დამოკიდებულება უნდა არსებობდეს, რაც მოკავშირეებს შორის დადებული ხელშეკრულებების შესრულებაშიც ვლინდება. სახელმწიფოს ყველა მოკავშირის მიმართ ასეთი დამოკიდებულება უნდა ჰქონდეს, რათა ერთისადმი უსამართლო ქმედებამ სხვათა მხრიდან უნდობლობა არ გამოიწვიოს. თუ მოკავშირეებს შორის ზემოაღნიშნული დამოკიდებულება არ არსებობს, მაშინ მათ მოკავშირეობასაც წყალი აქვს შემდგარი და ასეთი ურთიერთობა შესაძლოა მტრობაშიც გადაიზარდოს.¹⁹²

მოკავშირეობა, ერთი მხრივ, განიხილება როგორც იძულებითი ნაბიჯიც შექმნილი საგარეო-პოლიტიკური სიტუაციის გათვალისწინებით. გუბაზის ელჩები დასძენენ, რომ "კოლხები...ძველითგანვე სპარსელების მოკავშირეები იყვნენ...ხოლო შემდგომ ხანებში...მოუხდათ რომაელებთან კავშირის შეკვრა."¹⁹³

კოლხი ანონიმი იურისტებიც დასაშვებად მიიჩნევენ იმას, რომ სამოკავშირეო ურთიერთობა შეიძლება მხოლოდ აუცილებლობით იყოს გამოწვეული.¹⁹⁴

ფარტაძი უფრო ღრმად განიხილავს მოკავშირეობის საკითხს. იგი მის ორ სახეს გამოჰყოფს, როგორც იძულებითი და ამდენად დროებითი ხასიათის, ისე ხანგრძლივ და მტკიცე მოკავშირეობას: "ადამიანები ვერ იწყნარებენ ხოლმე აზრთა სხვადასხვაობას და მაშინაც კი, როდესაც გაჭირვება ან რაიმე,

მოპირდაპირის მიერ ჩადენილი კეთილი საქმე აიძულებს მათ კავშირში ყოფნას, მათ შორის ნდობა არასოდეს არ არის მტკიცე; ეს შეიძლება იყოს მხოლოდ მაშინ, როდესაც მათ შორის აზრთა ერთიანობაა. თუ ვინცობაა ეს ერთიანობა არ არსებობს, მათი დაახლოვება და მეგობრობა ცარიელი სიტყვაა: საქმით ისინი ერთმანეთისათვის უცხონი რჩებიან."¹⁹⁵

ფარტაძის აზრით, სპარსელები კოლხებისაგან რწმენით, შეხედულებებითა და აზრით განსხვავდებიან. მათთან მოკავშირეობა ამ განსხვავებას ვერ მოსპობს და ამდენად, მათ შორის დადებული სამოკავშირეო ხელშეკრულებაც მხოლოდ ფორმალური იქნება.¹⁹⁶ მოკავშირეობა, რომელიც “აზრთა ერთიანობით” არ არის განმტკიცებული, სინამდვილეში არც არის მოკავშირეობა, რადგან ასეთ პარტნიორებს შორის ფარული მტრობა სუფევს.

ასე რომ, ფარტაძის აზრით, თანამედროვე ენით რომ ვთქვათ, მოკავშირეობისათვის ფუნდამენტური ეროვნული ინტერესების თანხვედრაა აუცილებელი, რის შედეგადაც მოკავშირეობის აუცილებელი პირობა-მტკიცე ნდობა აღმოცენდება.

აქვე აღსანიშნავია, რომ ფარტაძი დროებითი მოკავშირეობის ერთ-ერთ მიზეზად მოპირდაპირის მიერ ჩადენილ კეთილ საქმეებსაც ასახელებს, რაც ზნეობასა და პრესტიჟთან არის დაკავშირებული.

ფუნდამენტური ეროვნული ინტერესების თანხვედრის უმნიშვნელოვანეს ფაქტორთა შორისაა ფარტაძის აზრით, რწმენა, რელიგია, მსოფლმხედველობა და ცხოვრების წესი.

სრულიად ბუნებრივია, რომ VI ს.-ის ეგრისელები უფრო მეტ საერთოს ბიზანტიასთან პოულობდნენ, ვიდრე სპარსეთთან, რადგან ბიზანტიასთან მათ საერთო რელიგია, მასთან დაკავშირებული მსოფლმხედველობა და ცხოვრების წესი აერთიანებდათ. გარდა ამისა, ბიზანტიის ბირთვთან, საბერძნეთთან კოლხეთს ოდითგანვე უფრო მჭიდრო ურთიერთობა ჰქონდა, ვიდრე შედარებით შორეულ სპარსეთთან და როგორც სახელმწიფო, ისე სოციალურ-ეკონომიური წყობილებისა და კულტურის მხრივ, ბიზანტიასა და კოლხეთს შორის უფრო მეტი რამ იყო საერთო.

ყოველივე ზემოთქმულის შემდეგ, შეიძლება დავასკვნათ, რომ ფარტაძი მოვლენების ღრმა, ზუსტი ანალიზით, ობიექტური ხედვით გამოირჩევა, რაც საშუალებას აძლევს სწორად, მიუკერძოებლად შეაფასოს არსებული მდგომარეობა და მნიშვნელოვანი როლი ითამაშოს თავისი ქვეყნისათვის მეტად რთულ, მძიმე მომენტში, ხოლო მისი სიტყვა "ბიზანტიაზე ორიენტაციის სარგებლიანობისა და უმჯობესობის დამტკიცების კლასიკური ნიმუშია."¹⁹⁷

ერთმორწმუნეობის დიდ მნიშვნელობას მოკავშირეობისათვის ანონიმი კოლხი იურისტებიც უსვამენ ხაზს. ისინი შემდეგნაირად მიმართავენ ბიზანტიელებს: "თუ თქვენიანებისა და მახლობლებისადმი არ იჩენთ ღმობიერებასა და სამართლიანობას, ძნელი საფიქრებელია, რომ ერთგულნი დარჩეთ უცხოელთა და გარეშეთა მიმართ."¹⁹⁸ მათი აზრითაც "მოკავშირეთა შორის შეხედულებათა ერთიანობის უმთავრესი საფუძველია მათი

სარწმუნოებრივი მდგომარეობა. ერთმორწმუნე სახელმწიფოებს შორის მტკიცე მეგობრული ურთიერთობა შეიძლება ყოველთვის არსებობდეს, თუ ქვეყნის ცალკეული მოღვაწენი სახელმწიფოზე მაღლა არ დააყენებენ პირად ინტერესებს."¹⁹⁹

რელიგიის ერთიანობაზე საგანგებოდ მიანიშნებენ მისიმიელებიც ბიზანტიელებისადმი მიმართვაში, სადაც უკანასკნელთ მორჩილებას ჰპირდებიან.²⁰⁰

გარდა ამისა, ეგრისელი მოაზროვნეების აზრით, მოკავშირის შეძენა ნებისმიერი ძალის მქონე ქვეყნისათვის მნიშვნელოვანი მოვლენაა. გუბაზის ელჩები ამიტომაც ამახვილებენ სპარსელთა ყურადღებას იმ სარგებელზე, რაც ირანმა ეგრისის მოკავშირეობით შეიძლება მიიღოს. ამაზე ზემოთ უფრო დაწვრილებით ვისაუბრეთ და ამჟამად აღარ შევჩერდებით.

ეგრისელი მოაზროვნეები მოკავშირეობას საკმაოდ რთულ მოვლენად მიიჩნევენ, მას სახელმწიფოთა შორის ისეთ ურთიერთობად აფასებენ, რომელსაც ფრთხილი, ყურადღებიანი მოპყრობა და გაფრთხილება სჭირდება და რომელსაც მყარი წინაპირობები, საფუძვლები უნდა გააჩნდეს.

აღბათ არ არის გასაკვირი, რომ მოკავშირის საკითხი დიდი ომიანობის ხანის ეგრისის ცხოვრებიდან მოღწეულ წყაროებში საკმაოდ ვრცლად და ღრმად არის განხილული, რადგან საგარეო-პოლიტიკური ორიენტაცია VI ს.-ის ეგრისის წინაშე მდგომი ერთ-ერთი უმთავრესი პრობლემა იყო, ეგრისელთა კრებასაც ძირითადად, ხომ სწორედ ეს საკითხი უნდა გადაეწყვიტა. ამიტომაც ეგრისის სახელმწიფო მოღვაწენი,

ბუნებრივია განსაკუთრებულ ყურადღებას ამ საკითხს უთმობენ. ხოლო იქიდან გამომდინარე, რომ საქართველოს, როგორც პატარა ქვეყნის წინაშე საგარეო-პოლიტიკური ორიენტაციის პრობლემა მეტ-ნაკლები სიმწვავეით მუდმივად იდგა და ახლაც დგას, VI ს.-ის ეგრისელი მოაზროვნეების შეხედულებებს, ამ მხრივ ახლაც არ დაუკარგავთ თავისი აქტუალობა და მნიშვნელობა.

მოკავშირეობის საკითხს ეხება "ამირანდარეჯანიანიც" (XII ს.). კერძოდ აქ მოკავშირეობის ორი ფორმა გვხვდება. ერთი მათგანი ნათესაობაზეა დაფუძნებული, რაც შუა საუკუნეებში ჩვეულებრივ მოვლენას წარმოადგენდა. არაბეთში ორი მეფეა, რომლებიც ერთმანეთს მტრობენ. ერთი თურქთა მეფის მძახალია და თურქეთი მის მოკავშირედ გვევლინება, მეორე კი იამანთა მეფის მძახალია და იამანეთი მისი მოკავშირეა.²⁰¹

მოკავშირეობის მეორე სახე, თურქეთ-არაბეთის კონფლიქტისას წარმოჩნდება, როცა თურქეთის მეფე მოკავშირეობას თავის ნახევრადდამარცხებულ მოწინააღმდეგეს სთავაზობს, რომლის საბოლოო დამარცხებაც უჭირს. ეს კი ე.წ. სუსტის ძლიერების ფენომენის ერთგვარი გათვალისწინება და ფაქტობრივად, გამარჯვებაა, როდესაც ძლიერი სახელმწიფო იძულებულია სუსტსაც გაუწიოს ანგარიში და მის მიმართ დათმობაზე წავიდეს. გარდა ამისა, ასეთი მოკავშირეობა, განსაკუთრებით საშიში მტრის გაჩენის თავიდან აცილების საშუალებაა.

თუმცა, აქვე ისიცაა აღსანიშნავი, რომ პოლიტიკური მოკავშირეობის განმტკიცებას თურქთა მეფე ამბრი არაბს

ნათესაური კავშირითაც სთავაზობს, კერძოდ, მისთვის თავისი რომელიმე დიდებულის ქალიშვილის შერთვით. ასე რომ, ნათესაობაზე დაფუძნებული მოკავშირეობაც სამოკავშირეო ურთიერთობის დამყარების სურვილიდან გამომდინარეობს.

მოკავშირეობის საკითხს რუსთაველიც სათანადოდ აფასებს. ვ. აბაშმაძის სიტყვით რომ ვთქვათ, ნესტან-დარეჯანის გათავისუფლება "პოემის ძირითადი სიუჟეტური კვანძის გახსნას"²⁰² წარმოადგენს. ეს კი სწორედ სხვადასხვა სახელმწიფოთა მოკავშირეობით ხდება შესაძლებელი. შემდგომში იგივე სახელმწიფოების ძლიერება სწორედ მოკავშირეობის შედეგად იზრდება. მოკავშირეობისთვის დიდი მნიშვნელობა აქვს სახელმწიფოს ლიდერთა პირად ურთიერთობებს. "ვეფხისტყაოსანში" მოკავშირეობა სწორედ ასეთ ურთირეთდამოკიდებულებაზე, მეგობრობაზეა დაფუძნებული. მაგრამ, პოემაში შუა საუკუნეების დროს სამოკავშირეო ურთიერთობის დამყარების ტრადიციული ფორმაც, სამეფო დინასტიების წარმომადგენელთა შორის ქორწინებაცაა დახატული, თუმცა იგი არ შედგება (ამასთან დაკავშირებით უფრო დაწვრილებით იხ. თავი 4, § 1).

ცალკე აღნიშვნის ღირსია კავკასიური ერთიანობის იდეა, რომელსაც ლეონტი მროველი თავის "მეფეთა ცხოვრებაში" წარმოგვიდგენს.

კერძოდ ლეონტი მროველი კავკასიელებს საერთო წარმომავლობის ხალხად აცხადებს: "სომეხთა და ქართუელთა, რანთა და მოვაკანელთა, ჰერთა და ლეკთა, /კავკასიანთა/ და

მეგრელთა, ამათოჳსთა ერთი იყო მამა სახელით თარგამოს.”²⁰³
 ამასთანავე, "თარგამოსიანნი" ჯერ კიდევ ქართლში მეფობის
 დაწესებამდე ერთად იბრძვიან მტრის წინააღმდეგ.²⁰⁴

როგორც ივანე ჯავახიშვილი წერს: "ამ შემთხვევაში, მგონია, ზემოჩამოთვლილ ერთა ერთთესლოვანი შთამომავლობისა და ძმობის აზრი უფრო პოლიტიკური მეგობრობისა და ერთობის განმტკიცების სურვილითა და მოსაზრებით უნდა იყოს შეტანილი. თუმცა იქნებ ხალხში გარდმოცემით მაინც რაიმე ბუნდოვანი თქმულება არსებობდა ქართველთა და ზემოჩამოთვლილ ტომთა მონათესაობაზე,"²⁰⁵ "ლეონტი მროველის ცნობებს ქართველების ჩამომავლობის შესახებ ჩვენთვის ახლა მხოლოდ იმდროინდელ საზოგადოებრივ აზრთა შესასწავლად აქვს მნიშვნელობა. ამ მხრივ, ყურადღების ღირსია, რომ ლეონტი მროველი ქართველებისა და კავკასიის სხვა ერთა შთამომავლობასა და ნათესაობას ყურადღებას აქცევდა და ეხებოდა. ეს უეჭველია იმის მომასწავებელი უნდა იყოს, რომ იმდროინდელ ქართველ საზოგადოებისათვისაც ამგვარი საკითხი საგულისხმო ყოფილა."²⁰⁶

მართლაც, თუკი ლეონტი მროველის თხზულების ზემოაღნიშნულ ცნობებს გავაერთიანებთ (კავკასიელთა საერთო წარმომავლობა, მათი ერთობლივი ბრძოლა საქართველოდან ბერძენთა განდევნისათვის, ამის შედეგად ერთიანი ქართული სახელმწიფოს წარმოშობა) და ამას XI ს.-ის ქართულ სინამდვილეს შევადარებთ, ფრიად საგულისხმო დასკვნების გამოტანა შეგვიძლია. როგორც მალხაზ მაცაბერიძე წერს, ლეონტი

მროველს “სურს რომ ეს იდეა მტკიცედ დაამკვიდროს თანამემამულეთა და მეზობელთა შორის. ლეონტი მროველი ამზადებს ნიადაგს გაერთიანებული კავკასიური სახელმწიფოს იდეის დამკვიდრებისათვის. ერთ სახელმწიფოში მოქცეული ეს ერები შექმნიდნენ მნიშვნელოვან სამხედრო ძალას, რომელიც დაუპირისპირდებოდა მეზობელ დიდ სახელმწიფოებს და ეს უკანასკნელნი ვეღარ შესძლებდნენ კავკასიის ხალხთა დაპყრობას”.²⁰⁷

XI ს.-ის საქართველო ძირითადად, უკვე ერთიანი სახელმწიფოა, რომელიც, ბუნებრივია ბიზანტიის გავლენისაგან საბოლოო გათავისუფლებას ცდილობს. მისი ინტერესებიც უკვე არა მხოლოდ საკუთრივ საქართველოთი იზღუდება, არამედ მთელ კავკასიას სწვდება და, ამ მხრივ, იგი ბიზანტიის მოწინააღმდეგეადაც გვევლინება. ამიტომაც ბიზანტია საქართველოს საბოლოო გაერთიანებასა და გაძლიერებას მით უფრო აქტიურად და მიზანმიმართულად ებრძვის. თავის მხრივ, საქართველო სხვა კავკასიელი ხალხების მიმხრობით ცდილობს ბიზანტიის ექსპანსიას წინ აღუდგეს.²⁰⁸

რას ემყარებოდა ლეონტი მროველი თავისი ზემოაღნიშნული ცნობების მოწოდებისას და რამდენად შეესაბამება ისინი ჭეშმარიტებას, სხვა საკითხია. ჩვენთვის საინტერესო ის არის, რომ მემატიაზე ცდილობს საქართველოს საგარეო პოლიტიკის წინაშე მდგომი პრობლემების გადაწყვეტას იდეოლოგიური საფუძველი მოუძებნოს. განსაკუთრებული აღნიშვნის ღირსია, რომ ფაქტობრივად ლეონტი მროველი კავკასიური ერთიანობის იდეის

პირველი მქადაგებელია. თუკი ამ იდეას საერთაშორისო ურთიერთობის თეორიის თვალსაზრისით შევხედავთ, ეს არის პატარა ქვეყნების რეგიონული კოალიციის და უფრო მაღალ საფეხურზე ინტეგრაციის შექმნის მცდელობა. რეგიონული ბლოკებისა და ინტეგრაციის განვითარებამ თანამედროვე მსოფლიოში უპრეცედენტო ხასიათი შეიძინა. ასე რომ, ლეონტი მროველის კონცეფციას თავისი აქტუალობა დღესაც არ დაუკარგავს. მით უფრო, რომ საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდომ პერიოდში კავკასიური ერთიანობის იდეა ისევ ამოტივტივდა.

§ 4. მშვიდობა

მშვიდობის საკითხზე მსჯელობისას მეტად საყურადღებოა პეტრე იბერიელის შეხედულებები, რომლებიც ნაშრომის “სადმართოთა სახელთათვის” თავ ია-შია გადმოცემული.

თუკი პეტრე იბერიელის მოსაზრებებს საერთაშორისო ურთიერთობის თეორიის კუთხით განვიხილავთ, შეიძლება ითქვას, რომ ავტორს სხვადასხვა ეთნოსების გაერთიანების, თანხმობის, თანამედროვე ენით რომ ვთქვათ, ინტეგრაციის საფუძვლად მშვიდობა მიაჩნია და არა, ვთქვათ ძალა, ძალადობა. სწორედ მშვიდობა აცხრობს ხალხებს შორის წინააღმდეგობას, ბრძოლას ("ტომითსა მას ბრძოლასა") და მათი გაერთიანების საფუძველია ("თანა-მოკარვეობად შეაერთებს"). ამ გაგებით მშვიდობა არის არა დროებითი დაზავება

მოწინააღმდეგე მხარეებს შორის, არამედ მყარი სტაბილურობა და, ამავე დროს, "ერთნებაობა" და "ერთგანზრახვობა". მშვიდობა აერთიანებს, ათანაბრებს განსხვავებებს, განსხვავებულ ინტერესებს. მისკენ სწრაფვა ნებაყოფლობითი უნდა იყოს და ავტორის აზრით არის კიდევ-"ყოველთა მისსა მიმართ სურის". ასეთი გაგებით, მშვიდობა მყარი მოკავშირეობა და გაერთიანებაა, მაგრამ, ამავე დროს, მშვიდობა "ყოველთა ურთიერთას შეზავებულ ჰყოფს შეურევნელითა მით ერთობითა მათითა, რომლითა დაღათუ განუყოფელად და განუწვალეზლად შეერთებულ არიან ურთიერთას, არამედ ეგრეთცა ჰგიესვე რომელობაჲ მათი სახესავე და წესსა ზედა თითოეულისა."²⁰⁹

გაერთიანება მშვიდობის საფუძველზე, ჩვენს შემთხვევაში ერებისა, მათ აღრევას, მათი ინდივიდუალური სახის დაკარგვას არ ნიშნავს. პირიქით, ავტორის აზრით, სწორედ ის არის ჭეშმარიტი მშვიდობა, როცა განსხვავებულნი თანაარსებობენ, როცა განსხვავებული მისწრაფებების, ინტერესების შეთანხმება ხდება. მართლაც, სადაც ერთფეროვნებაა, იქ დაპირისპირებაც აღარ არის და, აქედან გამომდინარე, მშვიდობის საჭიროებაც.

მსოფლიოს წინაშე ოდითგანვე დილემის სახით დგას ცალკეული სახელმწიფოებისა თუ ერების სამართლიანი და ბუნებრივი ლტოლვა დამოუკიდებლობისა და თავისუფლებისაკენ, რაც კონფლიქტებს იწვევს და, მეორე მხრივ, მშვიდობის სურვილი და საჭიროება. ავტორისეული მიდგომით შეიძლება დავასკვნათ, რომ ნამდვილი, მტკიცე მშვიდობა მხოლოდ მაშინაა შესაძლებელი და მხოლოდ ისაა, როცა საერთაშორისო

ურთიერთობის თითოეული სუბიექტის თვითმყოფადობა, სუვერენიტეტი, ხელშეუხებელია.

იმისათვის, რომ მშვიდობა მართლაც მტკიცე იყოს, საერთაშორისო ურთიერთობის თითოეული სუბიექტი საერთაშორისო ცხოვრებაში თავის როლს უნდა ასრულებდეს, როგორც ეს ჩამოყალიბებული და დამტკიცებულია; ჰქონდეს იმის საშუალება იღებდეს და ინარჩუნებდეს იმ ძალებს, რესურსებს, რომელთა მეშვეობითაც არსებობას, თვითმყოფადობა-სუვერენიტეტს ინარჩუნებს.

მშვიდობის დარღვევის საფუძველია "სხუებრიობა" და "არა ყოველთა მიერ სასურველ-ყოფა მშვიდობისა"²¹⁰, ანუ განსხვავება და მშვიდობის სურვილის არ ქონა.

რაც შეეხება განსხვავებას: "არარაჲ არს არსთაგანი ყოვლითურთ განვრდომილი ერთობისაგან"²¹¹ ანუ, ჩვენთვის საინტერესო კუთხით რომ შევხედოთ, საერთაშორისო ურთიერთობის ყოველი სუბიექტი მეტ-ნაკლებად დაკავშირებულია საერთაშორისო სისტემასთან, დანარჩენ მსოფლიოსთან, ამიტომ მშვიდობა იმ დადებით კავშირებზე უნდა აიგოს, რომლებიც საერთაშორისო ურთიერთობის ამა თუ იმ სუბიექტს დანარჩენ მსოფლიოსთან აკავშირებს და საერთოდ სუბიექტებს აკავშირებს ერთმანეთთან. "რამეთუ ყოვლად დაუდგრომელ და განუზომელ, დაუმტკიცებელ და შეუსაზღვრელ დაბადებულთაგანი რაჲმე არცა არს არს არსთა შორის"²¹² ანუ არ მოიძებნება საერთაშორისო ურთიერთობის რომელიმე სუბიექტი, რომელსაც მშვიდობა არ სურდეს და მუდამ ომი, წინააღმდეგობა შეეძლოს, არც იმდენად

დიდი სუბიექტებია, რომ ყველა დანარჩენს თავისი ნება იძულებით მოახვიოს თავზე.

რაც შეეხება მათ, ვისაც მშვიდობა არ სურს და მადესტაბილიზირებელ როლს თამაშობენ საერთაშორისო ურთიერთობებში, სინამდვილეში სურთ მშვიდობა, მაგრამ ასეთი გზით წარმოუდგენიათ მისი მიღწევა.

ავტორის აზრით, ასეთ პირობებში მხოლოდ ღმერთს შეუძლია მშვიდობა დაამყაროს, მხოლოდ მისი ძალით შეიძლება ეს მოხდეს, "რომლისა მიერ არღარა ვისწავებთ მერმეცა ბრძოლად."²¹³

ეს იდეალისტური თვალსაზრისი არ არის. პეტრე იბერიელი არ ამტკიცებს, რომ ადამიანებს, სამყაროს დამოუკიდებლად, თავისთავად შეუძლიათ მშვიდობის საწინააღმდეგო ტენდენციები ჩაახშონ საკუთარ თავში იგი ამის შესაძლებლობას მხოლოდ ღმერთს მიაწერს და ამტკიცებს იმას, რომ თეორიულად, საფუძვლები მყარი მშვიდობის დამყარებისა სამყაროში არსებობს, რადგან, ეს უკანასკნელი, ღვთის შექმნილია, მშვიდობისა და ყოველგვარი სიკეთის საწყისისა. ღმერთი აძლევს ადამიანს მშვიდობიანი ცხოვრების საშუალებას, ისევე როგორც სხვა სიკეთეებს, მაგრამ სხვა საქმეა თუ თვით ადამიანი როგორ იყენებს ამ საშუალებებს.

მშვიდობის საკითხთან დაკავშირებით, საინტერესო თვალსაზრისს გამოთქვამს თამარის პირველი ისტორიკოსი. კერძოდ, ომი მშვიდობის, ანუ ეროვნული უსაფრთხოების უზრუნველყოფის უმთავრესი იარაღია. ცნობილმა გამოთქმამ -

"თუ გინდა მშვიდობა ემზადე ომისთვის" – მემატიანის თხზულებაში თავისებური გამოვლინება ჰპოვა. საქართველოს მდგომარეობის აღწერისას ავტორი არაერთხელ აღნიშნავს, რომ იყო "მშვიდობა და მტერთა მძლეობა".²¹⁴ ასე რომ, ავტორის კონცეფციით, მშვიდობა არა საომარი მოქმედებების არარსებობაა, არამედ ასეთი მოქმედებების არარსებობა სახელმწიფოს ტერიტორიაზე, მის გარეშე მტერთაგან დაცვა და მათზე გამარჯვება. ამ გაგებით, "მშვიდობის ყოფა" მეფის უმნიშვნელოვანეს მოვალეობათაგანია.²¹⁵

თავი 4. ეროვნული ინტერესები, ეროვნული უსაფრთხოება, პატარა ქვეყანა საერთაშორისო ურთიერთობაში

§ 1. ეროვნული ინტერესები, ეროვნული უსაფრთხოება

ეროვნული ინტერესების თემა ოდითგანვე იპყრობდა ქართველი მოაზროვნეებისა, თუ სახელმწიფო მოღვაწეების ყურადღებას.

აღსანიშნავია მეფე გუბაზის სიტყვა, რომლითაც მან 550 წ. მდ. ცხენისწყლის ნაპირას, ბრძოლის წინ თავის მეომრებს მიმართა: "საფრთხე არსებობს... სამშობლო ქვეყნისთვის... არავინ არ დაუთმობს იმათ, ვინც რასმე ართმევს მას ძალით მისი ქონებიდან, ვინაიდან ბუნება აიძულებს მას იბრძოლოს თავისი საკუთრებისათვის."²¹⁶ მეფე გუბაზი ხატავს იმ საფრთხეს, რომელიც ეგრისელებს ემუქრებათ: 1) საფრთხე, რომელიც მოსახლეობის სიცოცხლეს ემუქრება; 2) საფრთხე, რომელიც ადამიანის პირად თავისუფლებებსა და უფლებებს, მის ღირსებას ემუქრება; 3) ეკონომიკური საფრთხე-მტერი მატერიალურ ზარალსაც მიაყენებს ხალხს; 4) საფრთხე ქვეყნის მოსახლეობის მორალურ მდგომარეობასაც ემუქრება, რადგან "ერთხელ დამორჩილებული სიამაყე, ჩვეულებრივ, ვეღარ აღორძინდება,"²¹⁷ ანუ დამარცხებისა და მტრისადმი დამორჩილების შემთხვევაში, ეგრისის მოსახლეობას დამოუკიდებლობისადმი სწრაფვის, მისთვის ბრძოლის უნარის დაკარგვის საფრთხე ემუქრება. და ბოლოს, ეს

საფრთხე საყოველთაოა, ეროვნულია, რადგან იგი სახელმწიფოს არა მხოლოდ ერთ ნაწილს, არამედ მთელ "სამშობლო ქვეყანას" ემუქრება, ამიტომაც მისი თავიდან აცილება ეგრისის ეროვნული ინტერესია.

აღსანიშნავია ისიც, რომ გუბაზი ლაპარაკობს როგორც რიგითი მეომარი, რომელმაც სხვებთან ერთად უნდა გაინაწილოს მომავალში ავიცა და კარგიც. იგი არ უსვამს ხაზს სხვებზე თავის აღმატებულებას, არც მისდამი, როგორც მეფისადმი ერთგულების საჭიროებას შეახსენებს მეზობლებს, რაც მის დიპლომატიურ ალლოზე მიუთითებს, ნებისმიერი სახელმწიფოს მეთაურისათვის აუცილებელ უნარზე ქვეყნის გაჭირვების ჟამს ხალხს უჩვენოს, რომ იგი მათ გვერდით დგას და ამით მოქალაქეთა მორალური დონე აწიოს, სახელმწიფოს ძალთა კონსოლიდაცია მოახდინოს.

ამრიგად, შეიძლება ითქვას, რომ გუბაზის სიტყვა ნამდვილი სახელმწიფო მეთაურის სიტყვაა, რომელიც თავის თანამოქალაქეებზე ზრუნვითა და ქვეყნის ნორმალური არსებობისათვის საჭირო პირობების ღრმა ცოდნითაა გამსჭვალული.

განხილულ საკითხთან დაკავშირებით, საყურადღებოა ფარტაძის მოსაზრებანი, თანამედროვე ენით რომ ვთქვათ, ეროვნული ინტერესების ჩამოყალიბების თვალსაზრისითაც. მისი თქმით "უკეთესი გადაწყვეტილება მხოლოდ კრიტიკული სჯაბაასის, საყოველთაო განხილვისა და მსჯელობის გზით შეიძლება მივიღოთ, რადგან წარმოუდგენელია, რომ ხალხი ცდებოდეს.

ამიტომ კოლხეთის სახელმწიფოში დაარსებულმა სახალხო კრებამ განსაკუთრებული როლი უნდა შეასრულოს საჯარო განხილვის შედეგად უკეთესი გადაწყვეტილების მისაღებად."²¹⁸

ჯუანშერის თხზულების მიხედვით, ეროვნული ინტერესების სფეროში მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია ტერიტორიას. პოლიტიკური წარუმატებლობით შეწუხებული ქართველების ზემოაღნიშნულ სიტყვებში-"ვძებნეთ საზღვარი ქართლისა ბერძენთაგან," ქვეყნის ერთ-ერთ უმთავრეს საგარეო პოლიტიკურ მიზნად დაკარგული ტერიტორიების დაბრუნება ცხადდება. იგივე ჩანს სპასპეტ ჯუანშერის მიმართვაში ვახტანგ გორგასალისადმი: "შენ მიერ მოველით... წარმატებასა საზღვართა ჩვენთასა ყოვლისა ჟამისასა."²¹⁹

მეტად საყურადღებოა, რომ ქართლის ეროვნული ინტერესების სფეროში ქრისტიანობის არა მარტო თვით ქართლში დაცვა ექცევა, არამედ მთელ მსოფლიოშიც. სინდთა წინააღმდეგ სპარსეთის ლაშქრობაში მონაწილეობას ვახტანგი სწორედ იმით ამართლებს, რომ "ჩემითა აქა მოსვლითა პირველად გამომიხსნია იერუსალიმი...და შემდგომად ყოველი საქრისტიანო დამიხსნია მოოხრებისაგან, რამეთუ მისცემოდა ჟამი სპარსთა მეფესა მოტყვენვად ყოვლისა საქრისტიანოსა."²²⁰

საქართველო—მთელი ქრისტიანული სამყაროს ინტერესების დამცველი, თავის გატოლება ბიზანტიასთან, მისი მემკვიდრეობის დაჩემება. ეს თემა ქართულ აზროვნებაში მხოლოდ XII-XIII სს.-ში, საქართველოს ძლიერების მწვერვალზე გახდა განსაკუთრებით პოპულარული, მაგრამ უეჭველია, რომ ამის წინაპირობები ადრეც

იყო ჯუანშერთან უკვე აშკარა და გაბედულ აზრს ვხვდებით. ვახტანგ გორგასალი ქართულ აზროვნებაში უდიდეს მეფეთა რიცხვს ეკუთვნის. შემთხვევით როდი იხსენიება ქართული დროშა "გორგასლიანად და დავითიანად."²²¹ საქართველოს საბოლოო გაერთიანებისა და დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლის მეტად დამაბულ პერიოდში, XI ს.-ში ვახტანგის სახე სამაგალითო, ხოლო მისი პოლიტიკა საპროგრამო ხასიათის მატარებელი იყო. ფაქტობრივად, IX-XIII სს.-ის ქართული პოლიტიკა (მონღოლთა შემოსევამდე) ვახტანგ გორგასალის პროგრამის გაგრძელებასა და დაგვირგვინებას წარმოადგენდა, ამიტომაც ბუნებრივია, რომ ამ პერიოდის ქართულმა აზროვნებამ წინაპართაგან თავის მთავარ იდეალად სწორედ ეს მეფე აღიქვა. მაგალითად, თამარის პირველი ისტორიკოსი, "ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანის" ავტორი წერს, რომ გიორგი III-ის გამეფებით ვახტანგ გორგასალის მისწრაფება აღსრულდა-მისი მოდგმიდან გამოვიდა "მისებრ მპყრობელი აღმოსავლეთისა და დასავლეთისა."²²²

ვახტანგ გორგასალის, როგორც მთელი ქრისტიანული სამყაროს ინტერესების დამცველის სახის წინ წამოწევა, ერთი მხრივ, იმედის მომცემი იყო XI ს.-ში, ქვეყნის დამოუკიდებლობა-ერთიანობისათვის ბრძოლის საქმეში, მეორე მხრივ, კი ქართული აზროვნების გაქანებაზე, შორსმჭვრეტელობაზე, ქვეყნის ინტერესების, მიზნების, ხანგრძლივი პერსპერქტივით განსაზღვრის უნარზე მეტყველებს.

სუმბატ დავითის ძის აზრით, ეროვნული უსაფრთხოების დაცვა, გონიერი საქციელია, ხოლო ისინი, ვინც ასე არ იქცევიან, არიან “უგუნურ-უსუსურნი ცნობითა და გონებითა.”²²³

ნიკოლოზ I გულაბერისძის თხზულებაში, მირიანი მთელი საქართველოს მეფედ გვევლინება, რაც საქართველოს ერთიანობის იდეის უმნიშვნელოვანეს ეროვნულ ინტერესად წარმოდგენის გამოვლინება და მისი იდეოლოგიური საფუძველიცაა.

შავთელს სათანადოდ აქვს გააზრებული ქვეყნის ეროვნული ინტერესები, რომელთა ბირთვი საუკუნეთა და ეპოქათა განმავლობაში, მიუხედავად იმისა, თუ ვინ დგას სახელმწიფოს სათავეში, უცვლელია. თამარ მეფე ვახტანგ გორგასალისა და დავით აღმაშენებლის საქმის გამგრძელებლად გვევლინება.²²⁴

შავთელის მიხედვით, მეფის ერთ-ერთი უმთავრესი ფუნქცია ქვეშევრდომთა უსაფრთხოების უზრუნველყოფაა. ნაწარმოების იდეალური მეფენი "ერთა საფარველნი"²²⁵ არიან. ასე რომ, სხვა ქართველი მოაზროვნეების მსგავსად, შავთელისთვისაც მეფე მთელი ერის ინტერესებისათვის უნდა ზრუნავდეს და არა მისი რომელიმე ფენისა თუ კლასისათვის.

ისევე, როგორც იოანე შავთელისათვის, ჩახრუხამისთვისაც ქვეყნის ძირითადი ინტერესები დროში უცვლელია. თამარი ვახტანგ გორგასალის საქმის გამგრძელებლად, მისი მიუღწეველი მიზნის, სპარსთა დამარცხების განამახორციელებლად გვევლინება.

პატრონ-ყმური ურთიერთობა “ვეფხისტყაოსანში” ქვეყნის შიგნით, თუ მისი საგარეო გავლენის სფეროში, რაზეც ზემოთ ნაწილობრივ აღვნიშნეთ, იმასაც ნიშნავს, რომ სახელმწიფოს

მეთაური ვალდებულია მთელ სახელმწიფოს ისე "უპატრონოს", როგორც თავის ოჯახს, ანუ დღევანდელი სიტყვით რომ ვთქვათ, არა მხოლოდ თავისი პირადი ინტერესები დაიცვას, არამედ მთელი ქვეყნის ინტერესები და უსაფრთხოებაც. ამ აზრის ნათელ დადასტურებას თუნდაც შემდეგი სიტყვები წარმოადგენს, რომელთაც ინდოეთის მეფე, ფარსადანი თავისი სახელმწიფოს მომავალ მეფეზე, თავის მემკვიდრეზე ბრძანებს:

"სამეფოსა ვაპატრონოთ, სახელმწიფო შევანახოთ, არ ამოვწყდეთ, მტერთა ჩვენთა ხრმალი ჩვენთვის არ ვამახოთ" (504).

როგორც მაღხაზ მაცაბერიძე წერს, რუსთაველი "ქადაგებს ჰუმანიზმს – მონებისა და ყმებისადმი ადამიანურ დამოკიდებულებას და ქველმოქმედებით მათი მდგომარეობის გაუმჯობესებას: "მიეც გლახაკთა საჭურჭლე, ათავისუფლე მონები. . .შენ დაამდიდრე ყოველი, ობოლი, არას მქონები". რუსთაველს პატრონყმურ ურთიერთობაში შეეკვს "მამა-შვილური" დამოკიდებულებისა და სიყვარულის ელემენტები: "სჯობან ყოვლთა მოყვარულთა პატრონ-ყმანი მოყვარულნი".²²⁶

რუსთაველის აზრით, ეროვნული ინტერესები სახელმწიფოში ყველაზე მაღლა დგას. სამაგალითოა ინდოეთის ერთ-ერთი ნაწილის განმგებლის, სარიდანის საქციელი, რომელიც ეროვნულ ინტერესებს პირადულზე მაღლა აყენებს და თავის სამფლობელოს მთელი დანარჩენი ინდოეთის მეფეს, ფარსადანს ნებით გადასცემს.

რუსთაველი უფრო შორსაც მიდის და, ფაქტობრივად, ამბობს, რომ ეროვნული ინტერესები მეფეზე მაღლაც დგას. იგი "მართალი სამართლის" პრინციპით ამართლებს ტარიელისა და ნესტან-დარეჯანის ჩანაფიქრს მოკლან მეფე ფარსადანის მიერ მისი ერთადერთი ქალიშვილის, ნესტან-დარეჯანის საქმროდ მოწვეული ხვარაზმელი უფლისწული, რადგენ ეს ინდოეთში უცხოელთა გაბატონებას ნიშნავს და, ამდენად, ქვეყნის ეროვნულ ინტერესებს ეწინააღმდეგება. ამასთანავე, როგორც ვ. აბაშმაძე აღნიშნავს, რუსთაველის აზრით, "ტახტის მემკვიდრეობის უფლების განხორციელებასთან დაკავშირებით წარმოშობილი კოლიზიის თავიდან აცილების ერთადერთი საშუალება ტარიელისა და ნესტანის შეუღლება და მათი სამეფო ტახტზე ერთდროული ასვლაა".²²⁷ ამასთან დაკავშირებით სიტყვას აღარ გავაგრძელებთ, რადგენ ეს ჩვენი ინტერესების სფეროს სცილდება. ნესტან-დარეჯანისა და ტარიელის პოზიცია შემდეგ ფრაზებში გამოიხატება:

"ესე ამბად არ ეგების, რომე სპარსნი გაგვიხასდენ" (535);

"სპარსთა ვერა ვიქმ ინდოეთისა ჭამასა,

ჩემია მკვიდრი მამული, არ მივსცემ არცა დრამასა,

არ დამეხსნები, გაგიხდი ქალაქსა ვითა ტრამასა!" (539).

"ქმნა მართლისა სამართლისა ხესა შეიქმს ხმელსა ნედლადა" (524).

როგორც ვ. აბაშმაძეც აღნიშნავს, პოემის ეს ეპიზოდი ანარეკლი უნდა იყოს იმ უარყოფითი შედეგებისა, რასაც თამარისათვის საქმროდ რუსი უფლისწულის მოწვევამ მოიტანა.

"საერთოდ, მშვიდობისა და საზოგადოებრივი სოლიდარზმის მეხოტბე რუსთაველი ამ შემთხვევაში მართლზომიერად თვლის მეფისადმი წინააღმდეგობის გაწევას".²²⁸ მაგრამ აქვე ისიცაა აღსანიშნავი, რომ ნესტანისა და ტარიელის გათვლით, მათმა ქმედებამ ქვეყანაში შინაომი არ უნდა გამოიწვიოს. შექმნილი მდგომარეობა (ამირბარ ტარიელის აჯანყება, ხვარაზმის სახელმწიფოს მხრიდან თავდასხმის საშიშროება, ანუ ერთდროულად საშინაო და საგარეო საფრთხე) მეფე ფარსადანს აიძულებს ტარიელს მიათხოვოს თავისი ქალიშვილი და, ამდენად, სამართლიანობა აღდგეს ისე, რომ ქვეყნის შიდა სტაბილურობას საფრთხე არ დაემუქროს. ხოლო თუკი ტარიელი თავიდანვე აღუდგებოდა წინ მეფის გადაწყვეტილებას სასიძოს მოყვანის შესახებ, როგორც ნესტანი ბრძანებს:

"ვა თუ მეფე გაგიმწარდეს,

შენ და იგი წაიკიდნეთ, ინდოეთი გარდაქარდეს!" (534).

როგორც ვხედავთ, ეროვნულ ინტერესებზე აქაცაა ყურადღება გამახვილებული. ამავე დროს, ისიცაა საგულისხმო, რომ რუსთაველს უფრო მნიშვნელოვნად სახელმწიფოს შიდა სიმტკიცე მიაჩნია, ვიდრე საგარეო საფრთხის თავიდან აცილება. როგორც დავინახეთ, როცა ნაწარმოების გმირები, დილემის წინაშე დგანან, შიდა არასტაბილურობას შეეგუონ, თუ გარეშე საფრთხეს, ისინი უკანასკნელს ირჩევენ.

აქვე აღსანიშნავია, რომ "ვეფხისტყაოსნის" ზემოთ მოტანილი ადგილი აბათილებს იმ აზრსაც, თითქოს შუა საუკუნეებში საქართველოში მეფე სახელმწიფოებრივ საქმიანობაში რაღაც

შეუმცდარ არსებად იყო მიჩნეული, თითქოს მისი ყველა განზრახვის შთამაგონებელი ღმერთია. ვ. აბაშმაძე ღრმად სწავლობს "მართალი სამართლის" საკითხს და ის დასკვნა გამოაქვს, რომ "ფეოდალური საქართველოს სამართლებრივი იდეოლოგია ყველაზე მართალ და ჭეშმარიტ სამართლად ადამიანთა ნების მიხედვით დადგენილ სამართლებრივ ნორმებს როდი მიიჩნევს; "მართალი სამართლის" ნორმები არ არის დამოკიდებული არავის ნებაზე და იგი მხოლოდ ღმერთის უცვლელი და მუდმივი ხასიათის ნებით განისაზღვრება"²²⁹.

მართალია, რუსთაველთან თითქოს "მეფის ღვთაებრივი წარმომავლობის" შესახებაა მითითება. მაგალითად, "მისგან (ღვთისგან, ვ.კ.) არს ყოვლი ხელმწიფე სახითა მის მიერთა" (1), ან კიდევ, "ვინცა მოკვდეს მეფეთათვის სულნი მათნი ზეცას რბიან" (435). მაგრამ ყოველივე ეს ანარეკლია იმ ქრისტიანული მიდგომისა, რომელზეც ქვემოთ, თავი 5. "პოლიტიკა, საერთაშორისო ურთიერთობა და ზნეობრივ-რელიგიური საკითხები" უფრო ღრმად ვიმსჯელებთ და რომელიც მეფისათვის, როგორც საზოგადოებრივ ინტერესებზე მზრუნველისათვის, ეროვნული ინტერესების დამცველისათვის სამსახურს, თავგანწირვასა და სიკვდილს რაც, იმავდროულად, სახელმწიფოსადმი, მოყვასისადმი თავგანწირვასაც ნიშნავს, ღვთისათვის სათნო საქმედ მიიჩნევს.

ხვარაზმის უფლისწულის ამბავი იმასაც ნათელჰყოფს, რომ ნესტანი და ტარიელი საჭიროდ თვლიან თავიანთ ქმედებას

ლეგიტიმური საფუძველი მოუძებნონ, ასეთად კი "მართალი სამართალი" და ეროვნული ინტერესები გვევლინება.

სასიძოს შერჩევის ამბავი იმის ერთ-ერთი დადასტურებაცაა, რომ ეროვნული ინტერესებისა და უსაფრთხოების დაცვა რუსთაველისათვის წარმოუდგენელია ძალის გარეშე. ამიტომაც ძალის აკუმულირება, თავისთავად, უმთავრეს ეროვნულ ინტერესად იქცევა. იგი განაპირობებს, როგორც მტრულ, აგრესიულ, ისე სამოკავშირეო საგარეო პოლიტიკას. სასიძოს შერჩევა ფარსადანისათვის სწორედ ძლიერი მოკავშირის შეძენას გულისხმობს:

"ხვარაზმშა მეფეა მორჭმით მჯდომელი,
მათსამცა შვილსა სასიძოდ ჩვენთვის სხვა სჯობდა
რომელი!" (508).

ვ. აბაშმადის თქმით, "ვეფხისტყაოსანში" გადმოცემულია, "ის დიადი საზოგადოებრივ-პოლიტიკური იდეები და შეხედულებები, რომლებიც ქართული სახელმწიფოებრიობის ჩამოყალიბების, დაცვისა და განმტკიცების აუცილებლობის დასაბუთებას ისახავენ მიზნად".²³⁰ მეცნიერი იმასაც წერს, რომ "ვეფხისტყაოსანში" "გადმოცემული მეცნიერულად გააზრებული თეორიული დასკვნები და სახელმწიფოს მართვის რეკომენდაციები არა მარტო XII-XIII საუკუნეების საქართველოს სახელმწიფოებრივი ხელისუფლების მიერ განხორციელებული საშინაო და საგარეო პოლიტიკის ანარეკლია, არამედ, ამასთან ერთად, ისინი წარმოადგენენ რჩევა-დარიგებას...საქართველოს მეთაურობით შექმნილ საერთოკავკასიურ სახელმწიფოში შემავალ...მოსახლეობაზე და სხვადასხვა

სარწმუნოებისა და ჩვევების მქონე ხალხებზე რა მეთოდებისა და ხერხების გამოყენებით შეიძლება განხორციელებულ იქნეს ქართული სახელმწიფოებრიობა."²³¹ კერძოდ, ვ. აბაშმაძის აზრით, შოთა რუსთაველი საზოგადოებრივი სოლიდარობის, კლასობრივი ზავისა და საყოველთაო მშვიდობის იდეებს ქადაგებს, რაც წარმოადგენს კიდევ "ვეფხისტყაოსნის" მთავარ თემასა და იდეას.²³² ამ მხრივ, მეცნიერი დავით IV-სა და თამარის ისტორიკოსებთან ავლებს პარალელს და თვლის, რომ ამ პერიოდის ქართული სამეფო კარისათვის ზემოაღნიშნულ პრინციპზე დამყარებული პოლიტიკაა სწორედ დამახასიათებელი.

თავისი მოსაზრების დასამტკიცებლად, ვ. აბაშმაძეს, მაგალითისათვის, "ვეფხისტყაოსნის" ფინალი მოჰყავს, სადაც პოემის გმირების ავთანდილის, ტარიელისა და ფრიდონის სახელმწიფოებრივი საქმიანობაა შექებული და შემდეგაცაა ნათქვამი:

"ყოვლთა სწორად წყალობასა ვითა თოვლსა მოათოვდეს,
 ობოლ ქვივრნი დაამდიდრნეს და გლახაკნი არ ითხოვდეს,
 ავის მქმნელნი დააშინეს, კრავნი კრავთა ვერ უწოვდეს,
 შიგან მათთა საბრძანისთა თხა და მგელი ერთად
 სძოვდეს" (1164);

აგრეთვე:

"ფილოსოფოსნი შემოკრბეს, ამაზედ ჰქონდათ ცილობა:
 პატრონი ყმასა რითა სჯობს და ჭკუას გამოცდილობა.
 ათასად გვარი დაფასდა, ათი ათასად ზრდილობა:

თუ კაცი კაცად არ ვარგა, ცუდია გვარიშვილობა."²³³

მსგავს აზრს გამოთქვამს მალხაზ მაცაბერიძეც “ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანის” ავტორთან დაკავშირებით: მისი “სოციალური შეხედულებანი განსაზღვრულია მის დროს გაბატონებული პატრონყმური ურთიერთობის კოდექსით, ამ კოდექსის ფარგლებიდან იგი არ გამოდის. სახელმწიფოს წარმატებად ესმის არა მარტო “პატრონის”, არამედ “ყმის” კეთილდღეობაც, აღტაცებულია, რომ თამარის მეფობაში არა მარტო “აზნაურნი გადიდებულდეს და დიდებულნი გახელმწიფდეს”, არამედ “ქვეყნის მოქმედნიც (გლეხები) გააზნაურდეს”-ო.”²³⁴

ჩვენი ყურადღება შემდეგმა საკითხმაც მიიპყრო: გიორგი მთაწმინდელის მსოფლმხედველობაზე მსჯელობისას, ივ. სურგულაძე წერს: “ფრიად საყურადღებოა ის გარემოება, რომ გიორგი მთაწმინდელი ქართულ ეკლესიაში დემოკრატიული მიმართულების წარმომადგენელი იყო.”²³⁵ თავისი საქმიანობით იგი ცდილობს საზოგადოების სხვადასხვა ფენებს შორის უსამართლო უთანასწორობა მოსპოს. ეკლესიაში იგი გაბატონებულ ფეოდალებს უტევს. გიორგი ბაგრატ მეფესაც მოუწოდებს, რათა “არა მისდრეკდეს სასწორსა სიმართლისასა დიდისა მიმართ, გინა მცირისა” და “უმეტეს ყოვლისა სწყალობდენ გლახაკთა და უღონთა.”²³⁶

იგივე შეიძლება ითქვას გიორგი მერჩულეს მიერ დახატული გრიგოლ ხანძთელის სახის შესახებაც. გრიგოლი ყველას იღებს თავის მონასტერში წოდების მიუხედავად. სასულიერო ფენაში, რომელიც მრავლად შედგება მამა გრიგოლის

მოწაფეთაგან და სახელმწიფოში დიდი გავლენით სარგებლობს, ყველა წოდების წარმომადგენელი არიან. ხელისუფლებთან ურთიერთობისას გრიგოლ ხანძთელი გლახაკთა მიმართ მოწყალებისა და "ყოვლისა ერისა სიმართლით განკითხვაზე" ამახვილებს ყურადღებას²³⁷. ასე რომ, გრიგოლ ხანძთელისა და გიორგი მთაწმინდელის შესახებ სამართლიანად შეიძლება ითქვას იგივე, რასაც ვ. აბაშმაძე შოთა რუსთაველთან დაკავშირებით წერს, რომ იგი "საზოგადოებრივი სოლიდარობისა და კლასობრივი ზავის"²³⁸ იდეებს ქადაგებს; ანუ, მისი აზრით, სახელმწიფომ მთელი ერის ინტერესები უნდა უზრუნველყოს და არა მისი ცალკეული ფენისა.

მსგავს იდეებს ქადაგებენ "ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანის" ავტორი, ბასილი ეზოსმოდვარი და ლაშა გიორგის დროინდელი მემატიანეც. სახელმწიფოს ინტერესები მათთანაც მთელი ერის ინტერესებთან არის გაიგივებული. ისინი წარმოგვიდგენენ თამარის მეფობის დროს შექმნილ საყოველთაო წესრიგისა და კეთილდღეობის სურათს და დასძენენ: "გააზნაურდეს ქვეყანისა მოქმედნი და გადიდებულდეს აზნაურნი";²³⁹ "აზნაურის ყმანი მათთა პატრონთა სწორად იმოსებოდეს".²⁴⁰

ბასილი ეზოსმოდვარის აზრით, ნამდვილი მეფე არის მონაცვალე "ღმერთისა სამეფოსა და ერისათვის".²⁴¹

ცალკე მსჯელობის საგანია როგორი მდგომარეობა იყო რეალურად, ამ მხრივ, საქართველოში. ამჯერად ამაზე ვერ

შეგჩერდებით. ამ შემთხვევაში, მხოლოდ ქართველი მოაზროვნეების შეხედულებების გადმოცემით შემოვიფარგლებით.

ყოველივე ზემოთქმულის შემდეგ, უკვე გარკვეულწილად შეგვექმნა წარმოდგენა ქართველი მოაზროვნეების შეხედულებებზე იდეალური ლიდერის შესახებ. ეს არის პიროვნება, რომელიც, პირველ ყოვლისა, ერთგულად იცავს თავისი სახელმწიფოს ეროვნულ ინტერესებსა და უსაფრთხოებას. იგი ძლიერი პიროვნებაა, ძლიერი სახელმწიფოს მფლობელია და, ამასთანავე, მუდმივად ცდილობს გაზარდოს თავისი ქვეყნის ძლიერება; ამავე დროს, ბრძენი და მშვიდია. ამ აზრს გამოთქვამს განხილული პერიოდის ბევრი მოაზროვნე, მაგალითად, დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსი, იოანე შავთელი.²⁴²

“ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანის” მიხედვით, თამარი, რომელიც თხზულებაში იდეალური მეფის სახეს წარმოადგენს, დახასიათებულია "გონებითა არა ყრმებრივითა, არამედ მეცნიერითა, ცნობიერითა, გონიერითა და შვენიერითა".²⁴³ ბასილი ეზოსმოდვარიც არაერთხელ უსვამს ხაზს თამარის “დიდ გონებას”.²⁴⁴

გარდა ამისა, იდეალური მეფე “ვეფხისტყაოსანში” თავმდაბალია, უხვი, სამართლიანი, მოწყალე, მჭევრმეტყველი(32).

დავითის ისტორიკოსის შეხედულებით, მეფე საგარეო ურთიერთობის მთავარი მარეგულირებელიცაა. ის იღებს უცხო სახელმწიფოთა ელჩებს და, თავის მხრივ, საკუთარ მოციქულებს, საჭიროებისამებრ, სხვადასხვა ქვეყნებში გზავნის.²⁴⁵

ბასილი ეზოსმოდვრის მიხედვით, თამარი ხალხთანაც, თავისი სახელმწიფოს მოქალაქეებთანაც ახლოს დგას. საბრძოლველად მიმავალ მეომრებს იგი "ძმებს" უწოდებს.²⁴⁶

§ 2. პატარა ქვეყანა საერთაშორისო ურთიერთობაში

განსაკუთრებით საყურადღებოა პატარა ქვეყნის თემა ქართულ აზროვნებაში, რომელიც პირველად XI-XII საუკუნეებში გვხვდება.

დავითის ისტორიკოსი წერს: დავითს "სამეფო აფხაზეთისა მცირე ჰქონდა მოკლებული, და მცირე იყო."²⁴⁷ ამიტომაც უფრო ნიშანდობლივია, თუ რამდენს მიაღწია მან, როგორც "მცირე" ქვეყნის მეფემ: "თუ არა ქართველთა ოდენ სპითა ვერცარას ალექსანდრე იქმოდა კარგს" და დავითი რომელიმე დიდი სახელმწიფოს მეფე რომ ყოფილიყო "მაშინმცა გენახნეს ნაქმარნი მისნი უაღრეს სხუათა ქებულთანი."²⁴⁸

როგორც ვხედავთ, დავითის ისტორიკოსს პატარა ქვეყნის შეზღუდული შესაძლებლობანი რეალისტურად აქვს გააზრებული. დავითის მიერ მიღწეულ საგარეო პოლიტიკურ წარმატებებს იგი არა აბსოლუტური, არამედ შედარებითი გაგებით აფასებს. როგორც ივ. სურგულაძე აღნიშნავს, მემატიანის აზრით, "ისტორიულ პიროვნებას პირობებიც უნდა უწყობდეს ხელს, რომ შესაძლებლობა ჰქონდეს ფართო გაქანებისა, ამისათვის კი საჭიროა სახელმწიფოს სიდიდე, სიძლიერე, ძალა."²⁴⁹

პატარა ქვეყნის თემას "ვეფხისტყაოსანში" ფრიად საგულისხმო ადგილი უკავია. ჯერ ერთი, ამასთან დაკავშირებით, ის თვალსაზრისი იკვეთება, რომ ძალა ნებისმიერი ზომის სახელმწიფოსთვისაა აუცილებელი, რაც ე.წ. "სუსტის ძალის" ფენომენის დანახვას წარმოადგენს. გარდა ამისა, როგორც ფრიდონის ზემოთ მოხმობილი სიტყვებიდან ჩანს, ("დიდთა რას ვაქნევთ ლაშქართა? კარგნი გვინდან და ცოტანი", 1376) ძალის ეფექტიანი გამოყენებაა მთავარი და არა მისი მასშტაბები. მოქმედების პრინციპი "ასი ათასსა აჯობებს, თუ გამორჩევით მქმნელია" (1381). სახელმწიფოს სიმცირე მის სხვების მიერ დამოჩილებას ერთმნიშვნელოვნად არ განაპირობებს. პატარა ქვეყანასაც შეუძლია დამოუკიდებლობა და კეთილდღეობა მოიპოვოს. ფრიდონის სახელმწიფო იწოდება "ტურფად", "ყოველგნით სიკეთე მიუწვდომლად", მისი მეფის "ვნება არავის არ ძალ-უც". რუსთაველი ხაზს უსვამს, რომ ქვეყანას, მისი სიმცირის მიუხედავად, შეუძლია სახელმწიფოებრიობის ყველა ნიშანს ატარებდეს. ფრიდონის ქალაქი შემდეგნაირადაა დახასიათებული:

"ქალაქს შევიდეს, მუნ დახვდა სრა მოკაზმული სრულითა,

სახელმწიფოთა ყოვლითა გასაგებლითა სრულითა;

მონანი ტურფად მოსილნი წესითა იყვნეს რულითა"

(1001).

რაც მთავარია, პატარა ქვეყანა დიდი სახელმწიფოების თანასწორუფლებიან პარტნიორად გვევლინება.. მართალია,

ფრიდონი ინდოეთის მეფესთან შედარებით, თავს უფრო დაბლა აყენებს და მის მონად იწოდება (631), მაგრამ ეს, როგორც პოემიდან ჩანს, თავმდაბლობის გამომჟღავნება უფროა, ვიდრე რეალური მდგომარეობის გამოხატულება. თავად დიდი სახელმწიფოების მესვეურები მას ისეთივე პატივს მიაგებენ, როგორც სხვა დიდი სახელმწიფოების მეფეებს. მაგალითად, ინდოეთში, ფრიდონს არაბეთის მეფედ ახლად გამხდარი ავთანდილივით სამეფო ტახტზე სვამენ (1579). მანამდე კი ჯერ კიდევ არაბეთის სპასპეტი ავთანდილი მულღაზანზარის მეფეს შემდეგნაირად მიმართავს:

"ფრიდონ მაღალო, სვე-სრულო მეფეთ-მეფეო.

ლომისა მსგავსო ძალ-გულად, მზეო შუქმოიეფეო,

მოვლენილო და მორჭმულო, მტერთა სისხლისა მჩქეფეო,

უმცროსმან ძმამან შორი-შორ სალამი დავიყეფეო!" (1308).

არაბეთის დიდი სახელმწიფოს სპასპეტის მიერ ფრიდონის წინაშე თავის დამდაბლება, ჩემი აზრით, ანალოგიას უფრო თანამედროვე საერთაშორისო ურთიერთობებში ჰპოვებს, სადაც საერთაშორისო სამართლის სუბიექტად აღიერებული ყველა სახელმწიფო, მათი რეალური მდგომარეობის მიუხედავად, ფორმალურად თანასწორუფლებიანად ითვლება და მისი სახელმწიფო მეთაურებისადმიც დიპლომატიური ეტიკეტი თანასწორი პატივის მიგებას მოითხოვს. შუა საუკუნეებში მსგავსი ტენდენციების გამოვლინება რუსთაველს უთუოდ დიდ ადგილს უმკვიდრებს მსოფლიო აზროვნებაში და თითქოსდა

მისივე დიდმპყრობელურ შეხედულებებთან წინააღმდეგობაში აგდებს. მაგრამ, ჩემი აზრით, აქ პოეტის ღრმა ჩანაფიქრი იმალება, რაზეც ქვემოთ ვიმსჯელებთ.

ფრიდონის სამეფო დიდი სახელმწიფოების მეტად საჭირო და შეუცვლელი მოკავშირეცაა. პარადოქსია, მაგრამ ნესტან-დარეჯანის გათავისუფლება, რაც ნაწარმოების გმირთა უმთავრეს მიზანს წარმოადგენს, ძირითადად, სწორედ ფრიდონის სახელმწიფოს რესურსების ხარჯზე ხდება შესაძლებელი.

რაც შეეხება თვით ფრიდონის სახელმწიფოს დამოკიდებულებას დიდი ქვეყნებისადმი, ფრიდონი აქტიურად ცდილობს მიაღწიოს და განამტკიცოს მათთან მოკავშირეობა. მართალია, მისი პირადი ურთიერთობები დიდი სახელმწიფოების ლიდერებთან მნიშვნელოვნად განაპირობებს მათდამი ფრიდონის დახმარებას, მაგრამ უეჭველია, რომ იგი, როგორც ერთ-ერთი იდეალური სახელმწიფოს მეთაური, "პატრონი", მუდმივად ზრუნავს თავისი ქვეყნის ეროვნულ ინტერესებზე და მათ საზიანო ქმედებას არ სჩადის. ამიტომაც, დიდი ქვეყნების მიმართ დახმარებაში იგი უეჭველად თავისი სახელმწიფოსათვის სასარგებლო ფაქტს ხედავს. მულღაზანზარისათვის თითქოს რაიმე ინტერესს არ წარმოადგენს შორეული ინდოეთის სადედოფლოს აუღებელი ციხე-სიმაგრედან გამოხსნისათვის ბრძოლა, მაგრამ სწორედ ამ ბრძოლაში გამარჯვების შედეგად შეიძენს იგი ძლიერ მოკავშირეებს და მისი სახელმწიფო საერთაშორისო სისტემის უმნიშვნელო სუბიექტიდან ძლიერ სახელმწიფოდ იქცევა, "სამეფოებს მოიმატებს" და "გამორკმულდება" (1584).

ამრიგად, რუსთაველი პატარა ქვეყნის მიერ მდგომარეობის განმტკიცების ერთ-ერთ გზად ძლიერი მოკავშირეების შექმნას მიიჩნევს. ამავე დროს, მისი აზრით, საერთაშორისო სისტემაში პატარა სახელმწიფოსაც შეუძლია თავისი ადგილის მოძებნა.

პატარა, სუსტი ქვეყნის როლის წინ წამოწევა პარადოქსია "ვეფხისტყაოსნისათვის", რომელიც თავისი თანამედროვე საქართველოს აზროვნების სხვა ნიმუშებთან ერთად, ძალისა და დიდმპყრობელობის აპოლოგიას წარმოადგენს. შესაძლოა, აქ რუსთაველის შორსმჭვრეტელობა იმალება. მართალია, მისი თანამედროვე საქართველო ძალმოსილ სახელმწიფოს წარმოადგენდა, მაგრამ რუსთაველმა, როგორც განათლებულმა ადამიანმა, რომელიც კარგად იცნობდა საქართველოს ისტორიას, უეჭველია, იცოდა, რომ მისი სამშობლოს XII-XIII სს.-ის მდგომარეობა საქართველოსათვის უპრეცედენტო იყო და, როგორც წესი, უწინ ჩვენი ქვეყანა თვითონ ხდებოდა დიდი მეზობლების დაქვემდებარებაში. ამიტომაც სრულიად მოსალოდნელი იყო, რომ მომავალშიც იგივე განმეორებულყო. ამის გამო საჭირო იყო არა მარტო იმ იდეალების მხატვრული სახეების შექმნა და მათთვის ხოტბის შესხმა, რომლებიც ძლიერების ზენიტში მყოფი სახელმწიფოს მდგომარეობას ასახავდა, არამედ ისეთებისაც, როგორებიც ქვეყანას გაჭირვების დროს განსაკუთრებულ ნუგეშად და მაგალითად გამოადგებოდა. ასეთს კი საერთაშორისო ურთიერთობის დამოუკიდებელი სუბიექტის სახით დახატული პატარა სახელმწიფო წარმოადგენდა. თუკი გავითვალისწინებთ, თუ როგორი პოპულარობა მოიპოვა "ვეფხისტყაოსანმა"

საქართველოში, რუსთაველის ამ ჩანაფიქრსაც უნდა სწეოდა განხორციელება, მით უფრო, რომ პოემის დაწერიდან არც თუ დიდი ხნის შემდეგ ქართულ სახელმწიფოს დიდი უბედურებანი დაატყდა თავს.

რუსთაველი ერთადერთია ქართველ მოაზროვნეთაგან, ვინც ღრმად სწვდება პატარა ქვეყნის საკითხს და, რაც მთავარია, მის წინაშე მდგომი ამ პრობლემის გადაწყვეტის გზებს სახავს და იმედს იძლევა. ამიტომ, რუსთაველის ამ იდეას უდიდესი ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობა გააჩნია და უთუოდ ეროვნული ოპტიმიზმის იდეოლოგიურ საფუძველთა რიცხვს მიეკუთვნება.

რუსთაველის განსაკუთრებულ ღირსებაზე, მისი აზროვნების სიღრმეზე მეტყველებს ისიც, რომ იგი სწორედ მაშინ ეხება პატარა ქვეყნის პრობლემას, როცა თითქოს ყველაზე ნაკლებადაა ამის საჭიროება; იმ დროს, როცა საქართველოს მიერ ძველი, შეჭირვებული ხანა თითქოს საბოლოოდაა დაძლეული. მაგრამ, შესაძლოა, რუსთაველი სწორედ იმან შეაწუხა, რომ დიდი სახელმწიფოებრივი წარმატებებით თავბრუდახვეულ ქართველობას საკუთარ შესაძლებლობებზე ზედმეტად დიდი წარმოდგენა ექმნებოდა, ე.ი. საკუთარი თავის რეალური შეცნობის უნარს კარგავდა, რაც მას უეჭველ დაღუპვას უქადდა.

რეალური მდგომარეობის სათანადო შეფასების უნარის არ ქონა იყო გარკვეულწილად ისიც, რომ მოგვიანებით საქართველომ ვერ შესძლო ჯალალ ედ-დინისა, თუ მონღოლებისათვის ისეთი წინააღმდეგობა მაინც გაეწია, სხვაზე

რომ აღარაფერი ვთქვათ, როგორც მისებრ ძლიერ სახელმწიფოს შეეფერებოდა.

ასე რომ, მოაზროვნემ სწორედ ისეთ დროს გაამახვილა საზოგადოების ყურადღება ამ თითქოსდა არააქტუალურ საკითხზე, როცა ჯერ კიდევ არ იყო გვიან.

ამრიგად, შეიძლება ითქვას, რომ რუსთაველი ამ მხრივაც სცილდება თავისი თანამედროვე ეპოქისა თუ მხოლოდ საქართველოს ჩარჩოებს (რადგან საქართველოს გარდა მსოფლიოში უამრავი პატარა ქვეყანაა) და, როგორც მოაზროვნე, სამუდამო ღირებულებასა და ზოგადსაკაცობრიო მნიშვნელობას იძენს.

თავი 5. პოლიტიკა, საერთაშორისო ურთიერთობა და ზნეობრივ-რელიგიური საკითხები

§ 1. რელიგიურ-ზნეობრივი პოლიტიკა

ჩვენს მიერ განხილულ ძეგლებს შემდეგი საერთო ნიშან-თვისებაც ახასიათებთ: რელიგიის გავლენა საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა სფეროში და, მათ შორის, საგარეო პოლიტიკაში, აქედან გამომდინარე კი, საერთოდ, საერთაშორისო ურთიერთობაში დიდია. ჩვენს მიერ ზემოთ მოყვანილი მაგალითებიდან ეს უკვე ნაწილობრივ გამოჩნდა, მაგრამ რელიგიისადმი მიმართების საკითხი საგანგებო განხილვას იმსახურებს.

ეკლესია, მართლმადიდებლობა ქართულ აზროვნებაში საქართველოს სახელმწიფოებრიობის სულიერ-იდეოლოგიური საყრდენია. ქართველი მოაზროვნეები მიიჩნევენ, რომ საერთაშორისო ცხოვრებაში უზენაესი ძალა ღმერთია და მისი ნების საწინააღმდეგოდ არაფერი ხდება. რუსთაველის სიტყვით რომ ვთქვათ: "რაცა ღმერთსა არა სწადდეს, არა საქმე არ იქმნების" (787). ამდენად, ერის სიახლოვე ღმერთთან, მისი ზნეობრივი მდგომარეობა უშუალო გავლენას ახდენს საერთაშორისო სისტემაში ამ ერის მდგომარეობაზე. ამ გაგებით, ჭეშმარიტი სარწმუნოება საგარეო პოლიტიკის თავისებური ინსტრუმენტის, ეროვნული უსაფრთხოების უმთავრესი საფუძვლის როლში გვევლინება. მეორე მხრივ კი, სახელმწიფო იდეოლოგიის რელიგიაზე დამყარება აქცევს უკანასკნელს ეროვნული უსაფრთხოების დაცვის საფუძვლად.

VI-VII სს.-ის ქართლის ერისმთავართა დრაჰმები, რომლებზეც "რელიგიურ-ეროვნული სიმბოლო-ჯვარია"²⁵⁰

გამოსახული, შესაძლებლობას გვაძლევს დავასკვნათ, რომ ამ დროს ქართლის მმართველებს ქრისტიანობა საერთაშორისო ასპარეზზე დამოუკიდებლობის დაცვის მნიშვნელოვან იარაღად და მის გამოხატულებად მიაჩნდათ.

“მოქცევაჲ ქართლისაჲს” მიხედვით, წმ. ნინო მეფე მირიანს შემდეგს ეუბნება: "აღმართენით ორნი ესე ჯუარნი საცოდ ყოველთა ქრისტიანეთა და დასამკობელად მტერისა."²⁵¹

ამ მხრივ, გრიგოლ ხანძთელის შემდეგი სიტყვებიც საყურადღებოა, რომლებითაც იგი ქართველ ხელისუფალთ მიმართავს: "სულიერად განწყობილნი ლაშქარნი თქუენნი ესე წმიდანი უდაბნოთა მამანი, არიან კორციელად განწესებულთა ლაშქართა თქუენტა სიმტკიცენი და საჭურველნი ყოველთა მორწმუნეთა მეფეთანი მწყობრთა შინა წყობისათა."²⁵²

აშოტ კურაპალატის შესახებ სუმბატი წერს. აშოტს "მისცა ღმერთმან გამარჯვებაჲ და აკელმწიფა იგი შავშეთ-კლარჯეთსა ზედა...მრავალგზის მოსცა ღმერთმან აშოტს კუროპალატსა ძლევა და დიდი დიდებაჲ ბრძოლათა შინა."²⁵³

“მეფეთა ცხოვრებაში” ვკითხულობთ: "კოსტანტინე ბერძენთა მეფემან (იგულისხმება კონსტანტინე I დიდი, ვ.კ.) ძალითა ქრისტესითა და წინამძღურებითა ჯუარისათა იოტნა მეფენი და სპანი მათნი ურიცხუნნი მოსრნა."²⁵⁴

პირველი ქრისტიანი მეფე, მირიანი თავის ვაჟს მიმართავს: "წარძღუანებითა პატიოსნისა ჯუარისათა სძლო მტერთა, ვითარცა აქუს ჩუეულება გულითა მოსავთა მისთა."²⁵⁵

VI საუკუნის ეგრისელ მოაზროვნეებს არ რჩებათ მხედველობიდან ის, რომ ყოველგვარ სახელმწიფოებრივ ქმედებას, შეხედულებას რაიმე ლეგიტიმური, ზნეობრივ-რელიგიური საფუძველი მოუძებნონ, რათა მისი ეფექტიანობა გაზარდონ.

გუბაზის ელჩები შემდეგს ეუბნებიან შაჰს: "(ჩვენდამი დახმარებით) თქვენ იქმთ სამართლიანობის ღირსეულ საქმეს...უსამართლოდ არ მომქცევი ხომ არ ჩაითვლება სამართლიან ადამიანად, თუ ის სხვების მიერ ჩაგრულებს არ დაიცავს ხოლმე, როდესაც ეს მის ხელთ არის."²⁵⁶

გუბაზის მკვლელთა სასამართლოზე, კოლხი ანონიმი იურისტები დასძენენ, რომ გუბაზის მკვლელობას ბიზანტიისათვის თუნდაც მხოლოდ იმიტომ არ შეეძლო სარგებლობის მოტანა, რომ უსამართლო და უკანონო იყო. ისინი იმასაც უსვამენ ხაზს, რომ კოლხები "უზენაესისი შესახებაც" მათნაირად (ბიზანტიელების მსგავსად) მოაზროვნენი და მათი წესების მიმდევარნი, ანუ ერთმორწმუნენი არიან.²⁵⁷

აიეტი ბიზანტიელების მოკავშირეობას იმიტომაც არ თვლის მიზანშეწონილად, რომ მათ ღმერთი ურისხდება. სპარსელთა მხარეზე გადასვლა კი, მისი აზრით არა თუ ვერაგობა, უსამართლობა იქნება ბიზანტიელთა მიმართ, არამედ პირიქით, სამართლიანობა და აქედან გამომდინარე, ღვთისათვის სათნო საქციელი. არსებული მდგომარეობის შენარჩუნება კი - ლაჩრობა, უქნარობა, დაუდევრობაა. "სასირცხო იქნება, თუ ჩვენ მეფეს დავივიწყებთ და მის მკვლელებს პირფერობას დავუწყებთ," გავაკეთოთ ის, რაც სწორი და სამართლიანია."²⁵⁸

თავის პოზიციას ფარტადიც განამტკიცებს რელიგიურ-ზნეობრივი თავლსაზრისით. ამ მხრივ, საგულისხმოა მისი ზემოთ უკვე მოხმობილი შეხედულება იდეალური მეფის, სახელმწიფო მოღვაწის შესახებ (იხ. ზემოთ, თავი 3, §. 2). კერძოდ, ის, რომ რა მდგომარეობაშიც არ უნდა აღმოჩნდეს, სახელმწიფოს ლიდერი ხალხს უზნეო საქციელისაკენ, მამაკაპური წესების დარღვევისაკენ, არ უნდა მოუწოდებდეს ამის გარდა ფარტადი შემდეგსაც დასძენს: "ყველაზე უფრო უწმიდური საქმე ის იქნება, რომ ასეთი საქციელით (სპარსთა მხარეზე გადასვლით) ჩვენ შევბღალავთ მართლმორწმუნეობას და წმიდა საიდუმლოთა უმწიკვლობას. თუ ისინი აგვიკრძალავენ ჩვენ საღმრთო წესების შესრულებას და თავიანთ წესებზე გადაგვიყვანენ, ამაზე უფრო სამძიმო რა უნდა განვიცადოთ ჩვენ...რას მოვიგებთ იმით, რომ ვთქვათ მთელი სპარსეთი შევიერთოთ და სულები კი წავიწყმიდოთ?"²⁵⁹

ფარტადის სიტყვები ზნეობისა და პოლიტიკის დაპირისპირების დილემის თვალსაზრისით, ისევე როგორც პოლიტიკაზე რელიგიის გავლენის მხრივ, მეტად საყურადღებოა. ფარტადი რელიგიურ-ზნეობრივ მომენტს უფრო მაღლა აყენებს, ვიდრე პოლიტიკურ სარგებლიანობას. საგულისხმოა ისიც, რომ კრებაზე ფარტადის წინადადებამ გაიმარჯვა. სხვა საკითხია მის მიერ წამოწეული არგუმენტებიდან რომელმა მოახდინა კრების მონაწილეებზე გადამწყვეტი გავლენა, მაგრამ მიღებული გადაწყვეტილება მაინც მიგვანიშნებს იმაზე, რომ ეგრისის პოლიტიკოსთა, საზოგადოების უმრავლესობა, ფარტადის

უკანასკნელ მიდგომასაც მეტ-ნაკლებად იზიარებდა. მით უმეტეს, რომ აგათია სქოლასტიკოსიც აღნიშნავს: ფარტაძის გამოსვლამ "განსაკუთრებით იმოქმედა მათზე (კრების მონაწილეებზე), შიში აღუძრა, რომ გადავდგეთ, უზენაესის წყალობას მოვწყდებითო."²⁶⁰

ამ საკითხებს უკავშირდება ეგრისელთა თვალსაზრისი საზოგადოებრივ ცხოვრებაში, მათ შორის, საერთაშორისო ურთიერთობაში მიმდინარე მოვლენებზე ზეგუნებრივი, ღვთაებრივი ძალის ზეგავლენის შესახებ. აიეტის აზრით, ბიზანტიელების დაბალი ზნეობა, კერძოდ, მათი გაიძვერობა, სიფლიდე, მზაკვრობა, მათ მიერ ჩადენილი ბოროტმოქმედება და უსამართლო სისხლის ღვრა იწვევს იმას, რომ ისინი უზენაეს მფარველობას მოკლებულნი არიან²⁶¹, რაც მათ წარუმატებლობასა და მარცხს განაპირობებს, ე.ი., აიეტის აზრით, ზნეობრივი, ღვთისათვის მოსაწონი ქცევა პირდაპირ კავშირშია პოლიტიკის წარმატებასთან. უზნეო პოლიტიკა, საბოლოო ჯამში, მარცხდება. ზნეობრივი მოქმედება კი პირიქით, იწვევს და განამტკიცებს წარმატებას: "გამარჯვებას იარაღი კი არ განამტკიცებს ხოლმე, არამედ სათნოიანობა."²⁶² ამ გაგებით ზნეობაც კი საგარეო პოლიტიკის, ისევე, როგორც საერთოდ პოლიტიკის, ინსტრუმენტად შეგვიძლია წარმოვიდგინოთ.

აღნიშნულ საკითხებთან დაკავშირებით, საყურადღებოა ჯუანშერის “ვახტანგ გორგასლის ცხოვრებაში” მოყვანილი ფაქტიც, რომელზეც ზემოთ უკვე აღვნიშნეთ. კერძოდ, ის შემთხვევა, როდესაც ვახტანგი წინ აღუდგება ბიზანტიელთა განზრახვას მოლაშქრე სპარსთა გაწყვეტის შესახებ, მაშინ, როცა ამ

უკანასკნელთ სერიოზული წინააღმდეგობის გაწევა არ ძალუძო. ზნეობრივ-რელიგიური თვალსაზრისიდან გამომდინარე, ვახტანგი სპარსთა გაწყვეტას უადგილო სისასტიკედ მიიჩნევს: "რომელი არა შვენის შენსა ღმრთისმოყვარებასა, რომელი შენ არა ჰყო, სხვასა ნუ აწვევ, რამეთუ ღადრობა არა ხელ არს კაცთა პატიოსანთა...უმეტეს ჩვენსა აქვს მრავალთა მათგანთა სიყვარული ქრისტესი, არამედ შიშისაგან მათისა ვერ გამოაცხადებენ. აწ ბრძანე, რათა საქმე ესე ჩვენი მშვიდობით ვყოთ...და ნუმცარა რა იქმნების საქმე უშვერი და ნუცა საქმე შფოთისა თქვენ მიერ."²⁶³-მიმართავს იგი კეისარს.

როგორც ვხედავთ, მართალია, ვახტანგი მტერს ებრძვის, მაგრამ, როდესაც ეს შესაძლებელია, ცდილობს მის მიმართ სისასტიკე არ გამოიჩინოს და პრობლემები მშვიდობიანად მოაგვაროს. ასე რომ, ვახტანგი, ასე ვთქვათ, ზნეობრივ პოლიტიკოსად გვევლინება. მისთვის მიზანი ყოველთვის არ ამართლებს საშუალებას.

მეორე მიზეზი სპარსთა ლაშქრის დანდობისა საკუთარი პრესტიჟის გაფრთხილებაა ("დალათუ აწ შენ მიგცნე სპარსნი არა უკვე განცრუვდესა სახელი ჩემი?"²⁶⁴). რადგან ქართლის მეფეს სპარსელებთან სამოკავშირეო შეთანხმება აქვს დადებული. მათი ლაშქრის დახოცვა კი ამ შეთანხმების დარღვევა იქნება.

მსგავს მოსაზრებას გამოთქვამს სუმბატ დავითის ძეც. იგი აღწერს ბიზანტიის აგრესიას საქართველოს წინააღმდეგ და დასძენს: "მსწრაფლ ეწია რისხუა უმსჯავროსა მას მეფესა კოსტანტინეს...უწყალოებისათჳს ბაგრატ მეფისა ჩუენისა

მოოკრებისათვის მამულისა მისისა.”²⁶⁵ აქედან გამომდინარე, შეიძლება ითქვას, რომ სუმბატის აზრითაც, ქვეყნის საგარეო პოლიტიკა სამართლიანობას უნდა ეფუძნებოდეს. წინააღმდეგ შემთხვევაში, შესაძლოა უსამართლო და უმოწყალო პოლიტიკოსმა ამქვეყნადვე დაიმსახუროს ღვთის რისხვა.

ამასთან დაკავშირებით ნიკოლოზ I გულაბერისძე შემდეგს წერს: "მიშუჭბითა ღვთისათა თურქნი შემოვიდეს ქუწყანასა ამას ჩუწნსა."²⁶⁶ "ღვთის მიშვეების" მიზეზად კი ავტორი ქართველთა ცოდვებს ასახელებს.

შავთელი საქართველოს, მისი მეფეების მართლმორწმუნეობას, მართლმადიდებლობას უსვამს ხაზს და აღნიშნავს, რომ სხვა ქრისტიანული კონფესიების წარმომადგენლებმა ჭეშმარიტება უარყვეს და, ამრიგად, მათი სახელმწიფოებრივი საქმიანობაც ღვთის შემწეობასა და წარმატებას მოაკლდა.²⁶⁷ საქართველო, მისი მეფეები კი თავიანთი მართლმორწმუნეობის გამო, ღვთის განსაკუთრებულ მფარველობას განიცდიან, მტრებზე მათი ძლევა "უფლისმიერია".²⁶⁸

თამარის ისტორიკოსების აღწერით, რუმის სულთნის მიერ დამორჩილების თავხედურ მოთხოვნას თამარი უპასუხებს: შენ შენი სიმდიდრით შეკრებილი ლაშქრის იმედზე ხარ, მე კი – ღვთის იმედზე.²⁶⁹ ომში მიმავალ ლაშქარსაც თამარი ბიბლიური მაგალითებით ამხნეებს.

ეროვნული უსაფრთხოების დაცვა, თუ საგარეო პოლიტიკური მიზნების განხორციელება ყოველთვის გულისხმობს ჭეშმარიტი სარწმუნოების დაცვას. რადგან სხვა რჯულის

აღმსარებელი მტერი მუდამ ცდილობს საქართველოს მისი ეროვნული უსაფრთხოების იდეოლოგიურ-სულიერი დასაყრდენი ქრისტიანობა წაართვას, ამიტომ სამშობლოსათვის დაღუპულნი, ჩახრუხადის მიხედვით, სარწმუნოებისათვის წამებულებთან არიან გაიგივებული.²⁷⁰

ჯუანშერის თხზულებაში, ვახტანგ გორგასალის, ისევე, როგორც მისი მამის, მირდატის მიერ ეროვნული ინტერესების განსაზღვრისასაც, რელიგიას მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია. ჭეშმარიტი სარწმუნოების, ისევე როგორც საერთოდ, ქვეყნის არსებობის შენარჩუნება ვახტანგისათვის სახელმწიფოს სასიცოცხლო ინტერესია. იგი ქართლში შემოჭრილი სპარსელების შესახებ პეტრე კათალიკოსს ეუბნება: "უწყოდე, რამეთუ არა ხარკისა მიცემისათვის გვბრძვანან, არამედ ქრისტეს დატეობისათვის. აწ მე ესე განმიზრახავს, რამეთუ ცხოვრებასა ჩემსა სიკვდილი უმჯობეს არს სახელსა ზედა ქრისტესსა."²⁷¹

ყურადღებას იპყრობს "მატიანე ქართლისაში" გადმოცემული შემდეგი ფაქტიც: არჩილ მეფის ძეს, ჯუანშერს ხაზართა ხაკანი დის, შუშანის ხელს სთხოვს. სამაგიეროდ, არაბთა წინააღმდეგ დახმარებას სთავაზობს. ჯუანშერის დედა და ძმა, იოანე, ამასთან დაკავშირებით ამბობენ: "უკეთუ უღონო იქმნეს ყოფა ჩვენი, უმჯობეს არს, რათა შევიდეთ საბერძნეთად და მივმართოთ ქრისტიანეთა, ვიდრეღა შეიგინოს შვილი ჩუენი წარმართთა მიერ."²⁷²

ქართველები ხაკანს უარს უთვლიან. სამი წლის შემდეგ ხაკანი ძალით იგდებს შუშანს ხელში, მაგრამ “წარმართის მიერ შეგინებას” ქალი თვითმკვლელობას არჩევს.

ერთმორწმუნეობაზე დაფუძნებული პოლიტიკური ქორწინების მაგალითს ვხვდებით ბასილი ეზოსმოდვრის თხზულებაში. ქართველმა პოლიტიკოსებმა ისეთი მნიშვნელოვანი საგარეო პოლიტიკური აქტის დროს, როგორც მეფისათვის საქმროს შერჩევა იყო, ერთმორწმუნეობის პრინციპით იხელმძღვანელეს და არჩევანი რუს უფლისწულზე შეაჩერეს.²⁷³

როგორც ვხედავთ, რწმენის ერთიანობა, რელიგია მოკავშირეობის საფუძვლად გვევლინება. ჭეშმარიტი სარწმუნოების შენარჩუნება იმდენად მნიშვნელოვანია, რომ ამ მიზნისათვის სუვერენიტეტზე ნაწილობრივი უარის თქმაც კი დასაშვებია, ხოლო ნებისმიერი კომპრომისი, ამ საკითხთან დაკავშირებით, დაუშვებელია.

სარწმუნოებრივი ერთიანობა ლეონტი მროველის მიხედვითაც პოლიტიკური მოკავშირეობის საფუძველია. გაქრისტიანებულმა მირიანმა რომის იმპერატორ კონსტანტინეს წერილი გაუგზავნა, სადაც თავისი მოქცევის ამბავს აუწყებდა და ღვთისმსახურთა გამოგზავნას სთხოვდა.

კონსტანტინე და მისი დედა ელენე ამ წერილმა დიდად გაახარა მათ შორის იმიტომაც, რომ "დაიდასტურეს მირიან მეფისაგან სრულიად მოწყვედა სპარსთა და მტკიცედ მიღება სიყვარულისა მათისა"²⁷⁴. კონსტანტინემ მირიანს მძევლად წაყვანილი მისი ვაჟი ბაქარიც გამოუგზავნა, რადგან "არღარა

მიხმს მე შენგან მძევალი. არამედ კმა არს ჩვენ შორის შუამდგომელად ქრისტეო.”²⁷⁵

როგორც ვხედავთ, თუკი მეფობის დაწესებასთან დაკავშირებით, ლეონტი მროველის თხზულება "ანტიბიზანტიურობას" ამჟღავნებს, მთლიანობაში რომისადმი, როგორც ბიზანტიის უშუალო წინამორბედისადმი, მაინც ობიექტურობას იჩენს და საქართველო-რომის ურთიერთობას შორის პოზიტიურ ფაქტებზეც მოგვითხრობს. ალბათ ეს იმის ერთ-ერთი დადასტურებაცაა, რომ მემატთანე კავკასიელთა ნათესაობის საკითხშიც რაღაც ადრინდელ ცნობებს ემყარება (რეალურსა თუ არარეალურს ეს სხვა საკითხია).

რელიგია, ამავე დროს, საერთაშორისო ასპარეზზე საქართველოს წონის გაზრდის, ტრადიციულ მოწინააღმდეგეებთან და, პირველ ყოვლისა, ბიზანტიასთან თავის გატოლებისა და მის მიმართ უპირატესობის დამტკიცების საშუალებასაც წარმოადგენს.

“წინოს ცხოვრების” ავტორი სხვადასხვა ქრისტიანულ მიმდინარეობებზე მოგვითხრობს, რომლებიც შუა საუკუნეებში, მათ შორის, ბიზანტიაშიც წარმოიშვა და გარკვეული დროის მანძილზე აქ მართლმადიდებლობის ადგილიც დაიკავა, კერძოდ ე.წ. ხატმებრძოლობაზე. იგი აღნიშნავს, რომ ამ პერიოდში ხელდასხმის მისაღებად გუთი ეპისკოპოსიც კი ჩამოვიდა. ამ მხრივ, ადარებს რა ბიზანტიელებს ანუ ბერძნებსა და ქართველებს ერთმანეთს, წერს: ჩვენ, ქართველები "არაოდეს მიდრეკილ ვართ გზისა მისგან წრფელისა...არამედ ეკლესიანი...და

ყოველი ერი ჩვენი მტკიცედ და შეურყევლად ჰგიან აქამომდე მართალსა ზედა სარწმუნოებასა.”²⁷⁶

ამ მხრივ, თხზულება ნიკოლოზ გულაბერისძის "სვეტიცხოვლის საკითხავთან" ჰპოვებს ანალოგიას.

ქართული აზროვნება მსოფლიო მასშტაბით საკუთარი ჭეშმარიტი რელიგიის პოზიციების განმტკიცებას საგარეო პოლიტიკურ მიზნად აცხადებს.

ჩახრუხადის მიხედვით თამარი მესიის შემწეა და დგას "აგარის ტომთა გულსა შხამისად"²⁷⁷, საქართველოს მეფე მსოფლიოს მუსლიმთა ლიდერების სულთანისა და ხალიფას "მგოდი" და "სვისა ჯავართა მშლელია".²⁷⁸

“ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანის” მიხედვითაც, ქრისტიანობის მტერთა წინააღმდეგ ბრძოლაში სიკვდილი რჯულისათვის თავის დადებაა, ამიტომაც ”დიდად კეთილ არს”.²⁷⁹ როგორც წესი, ბრძოლის წინ ქართველი მხედართმთავრები სწორედ ამას შეახსენებენ მეომრებს. მაგალითად, შამქორის ბრძოლის წინ ქართველი სპასპეტები ლაშქარს შემდეგნაირად მიმართავენ: "ჩვენცა ხელნი ხრმლად და სული ღმრთად!"²⁸⁰ ქართველი მეფეების შეტევა მაჰმადიანური სამყაროს წინააღმდეგ ქრისტიან მოწამეთა ღვაწლსაც კია შედარებული. მაგალითად, მემატიაზე აღნიშნავს, რომ თუკი წმ. გიორგიმ ერთი გველეშაპი მოკლა, მეფე გიორგიმ ბევრი გველი გამოასალმა სიცოცხლესო.²⁸¹

თამარ მეფე თავის ლექსში ომში ნაალაფარი დროშის მონასტრისათვის შეწირვის ფაქტს აღწერს. ღვთისმშობლისადმი

მის მიმართვაში ვკითხულობთ: ქართველებმა "მოწყლეს, მოსწყვიდეს აგარის ნათესავნი," დავით სოსლანმა "მოირთხნა, მოსრნა სულტნითა, ათაბაგით".²⁸²

შავთელისთვისაც საქართველოს მეფის ერთ-ერთი უმთავრესი მოვალეობა სწორედ რჯულის დაცვაა. იგი "სჯულის სვეტი", "სულის ზღუდე" და "ქრისტეს მხედარია."²⁸³ ერთი მხრივ, ურჯულოთა წინააღმდეგ ბრძოლა, იგივე რჯულისათვის ბრძოლაა, ხოლო, მეორე მხრივ, ურჯულოების წინააღმდეგ მეფე რჯულის განმტკიცებისათვის იბრძვის: "ექმნა წარმართსა და ერსა მათსა განსახრწნელ, რომელ სრულ პყრობილ იყვნეს."²⁸⁴

როგორც ვხედავთ, "ანტიმაჰმადიუნურ" მოტივებს ქართული პოლიტიკა საგარეო პოლიტიკის ინსტრუმენტად, პროპაგანდისტული მიზნებით იყენებს. თავისი გავლენის სფეროში მოხვედრილ ხალხებს შორის კი – კულტურულ შემწყნარებლობას იჩენს.

§ 2. რაციონალური რელიგიურობა

დავუბრუნდეთ ეგრისელ მოაზროვნეებს. ვერ დავეთანხმებით ბატონ ვახტანგ აბაშიძის მოსაზრებას, თითქოს აიეტის შეხედულებანი ნაწილობრივ ქრისტიანულ მსოფლმხედველობას ეწინააღმდეგება, რადგან მისი თქმით "შუა საუკუნეებში გავრცელებული ქრისტიანული რელიგიის დოგმების მიხედვით, ყველაფრის გამგებელი ღმერთია, აიეტის მტკიცებით კი, ყოველივეს განსაზღვრავს ადამიანისათვის დამახასიათებელი თანდაყოლილი თვისება,"²⁸⁵ თითქოს შუა საუკუნეების ქრისტიანობა უარყოფდა "მოვლენების განვითარების კანონზომიერებათა ბუნებრივ საფუძვლებს."²⁸⁶

სხვადასხვა თეოლოგიური თუ ისტორიული მასალის მოხმობა ჩვენი თვალსაზრისის განსამტკიცებლად, ალბათ შორს წაგვიყვანდა, დავკმაყოფილდებით მხოლოდ იმის თქმით, რომ VI ს.-ის კოლხეთში გავრცელებული ქრისტიანობისათვის, რომელსაც შემდგომში მართლმადიდებლობა ეწოდა, ფატალიზმი, ანუ ღმერთის მიერ ადამიანების, შესაბამისად სახელმწიფოების, საერთაშორისო ურთიერთობის ბედის ერთხელ და სამუდამოდ განსაზღვრა, მიუღებელია. პირიქით, ღმერთმა ადამიანს თავისუფალი ნება, კეთილსა და ბოროტს შორის არჩევანის საშუალება მისცა, ყოველივე კეთილში იგი ეხმარება მას და სიკეთისაკენ უბიძგებს, ბოროტში კი ხელს უშლის, მაგრამ არ განსაზღვრავს იმას, თუ რომელ გზას აირჩევს ადამიანი და რა კეთილ საქმეებს ჩაიდენს იგი. მთავარი პასუხისმგებლობა

ადამიანის ქცევაზე თითოეულ პიროვნებას ინდივიდუალურად ეკისრება.

ამასთანავე, ღმერთმა ადამიანი ბუნებაში, საზოგადოებაში დაასახლა და აქედან გამომდინარე, ადამიანმა თავისთავად უნდა გაუწიოს ანგარიში ფიზიკურ თუ საზოგადოებრივ კანონებსა და მოვლენებს. წინააღმდეგ შემთხვევაში ადამიანი ყოველ ფეხის ნაბიჯზე ღვთის სასწაულს უნდა მოელოდეს.

ყოველივე ზემოთქმულის შემდეგ, შესაძლებლად მიგვაჩნია დავასკვნათ, რომ ქრისტიანულ-მართლმადიდებლური თვალსაზრისიდან გამომდინარე, აიეტის შეხედულებით, "საზოგადოების, სახელმწიფოს და სხვა სოციალური მოვლენების განვითარების კანონზომიერებათა" განმსაზღვრელი ბუნებრივი საფუძვლებია, კერძოდ, "ჟამთა ტრიალი", "ბედის უკუღმართობა" და ა.შ. მაგრამ ამით იგი "ღმერთის მთლიან იგნორირებას"²⁸⁷ არ ახდენს. იგივე შეიძლება ითქვას აიეტის ზემოთ მოხმობილ შეხედულებაზე, რომ ღმერთი მხოლოდ ზნეობრივ ადამიანებს შეეწევა, უზნეობა, ბოროტება კი ადამიანს ღვთის მფარველობას განაშორებს.

ანალოგიური შეხედულება გააჩნია ფარტამსაც, რომელიც აღნიშნავს, რომ "ერი კრიტიკულ მომენტში მარტო ბედის იმედით არ ცხოვრობს," არამედ "უზენაესის თვალი არ მოაკლდება ერს, რომელიც ღირსეულად იცავს მამა-პაპათა წესებს."²⁸⁸

"გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრების" მიხედვითაც, მართალია, აშოტ კურაპალატი "ღმერთის მსახური კელმწიფე" და "კეთილად

მორწმუნე” იყო "რომელსა გამო დაემტკიცა ქართველთა ზედა მთავრობაჲ მისი და შვილთა მისთაჲ,"²⁸⁹ ანუ აშოტის პოლიტიკური წარმატებების საფუძველი მისი რელიგიურობა ხდება; მაგრამ მიზნის მისაღწევად რეალური ზომების მიღებას, აშოტის მსოფლმხედველობა ხელს არ უშლის. ძალა უმთავრესი საგარეო პოლიტიკური ინსტრუმენტია.

სუმბატ დავითის ძეც თავის თხზულებაში მოვლენებს, ძირითადად, ბუნებრივი კანონებით ხსნის. აშოტის არაბებთან ერთ-ერთ ბრძოლაში დამარცხების მიზეზად იგი იმას ასახელებს, რომ მას ლაშქარი არ ჰყავდა.²⁹⁰ შირიმის ბრძოლაში ქართველების დამარცხება კი, მემატიანის აზრით, მათი სულმოკლეობის ბრალია.²⁹¹

რაციონალიზმით გაზავებული რელიგიურობის კიდევ ერთ მაგალითს წარმოადგენს დავითის ისტორიკოსიც. მისი თქმით, მიუხედავად იმისა, რომ დავითი მართლმორწმუნე ქრისტიანია, საქართველოს შეზღუდულმა შესაძლებლობებმა არ მისცა მას საშუალება ისეთი საგარეო პოლიტიკური წარმატებებისათვის მიეღწია, როგორც წარმართ ალექსანდრე მაკედონელს.

“წინოს ცხოვრების” შესაბამისად, უსაფრთხოების დაცვის საშუალებათა შორის ძალა ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ინსტრუმენტია. მაგალითად, თხზულებაში ვახტანგ გორგასალის სახელმწიფოებრივი მოღვაწეობაა აღწერილი, მისი ლაშქრობა ჩრდილოეთ კავკასიაში, ბრძოლა სპარსთა წინააღმდეგ. შემდეგ კი ავტორი დასძენს ვახტანგის შესახებ: "იყო იგი ფრიად შემკულ ღმრთის მსახურებითა და კეთილად მორწმუნეობითა."²⁹²

ნიკოლოზ I გულაბერისძის თხზულებაში, მაგალითად, ისეთი სახელმწიფო მოღვაწეები, როგორებიც მირიანი და დავით აღმაშენებელი არიან, სანიმუშო პიროვნებებად გვევლინებიან. თუკი დავით IV-ის შემტევ საგარეო პოლიტიკას გავითვალისწინებთ, შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ გულაბერისძე ამასაც უჭერს მხარს და არა მხოლოდ შემოსეული მტრის წინააღმდეგ ძალის გამოყენებას.

ბუნებრივი კანონზომიერების გავლენა ადამიანის ცხოვრებაზე რუსთაველთან შემდეგნაირადაა გამოხატული: “ვა, სოფელო, რა შიგან ხარ, რას გვაბრუნებ, რა ზნე გჭირსა” (943).

(106).

ამ მხრივ, “ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანიში” ზემოთ ნახსენები სიტყვები – “ხელნი ხრმლად და სული ღმრთად”, ისევე, როგორც ქართველ დიდებულთა მტკიცება – “ყოველსავე საქმესა ჟამი მიაჩანს” ამ პერიოდის ქართული აზროვნების ლოზუნგადაც შეიძლება გამოვაცხადოთ.

როგორც ივ. სურგულაძე აღნიშნავს, ბასილი ეზოსმოდგარი "ფატალისტი მაინც არ არის. თამარი, მისი თხრობით, ლოცვით არ კმაყოფილდება. დასახული მიზნის მისაღწევად ის ყოველთვის სათანადო ნაბიჯებს დგამს. ამასთანავე, მართალია ავტორი ღმერთსა და განგებას დიდ ადგილს უთმობს, მაგრამ სინამდვილის აღწერისას ის მოვლენებს რეალური, ჭეშმარიტი ფერებით...აგვიწერს...ცხოვრებისეულ მოვლენებს ის რეალურად აფასებს".²⁹³

მეცნიერის ეს განსაზღვრება თავისუფლად შეიძლება გამოვიყენოთ ზოგადად, განხილული ხანის ქართული აზროვნების დასახასიათებლად.

§ 3. მონარქია, დამოკიდებულება სხვა ქრისტიან ერებთან

აქვე აღსანიშნავია, რომ ჩვენი ყურადღება ივ. სურგულაძის შემდეგმა ფრაზამ მიიპყრო: "გრიგოლის სიტყვებით, მეფის ხელისუფლება ღვთისაგან არის გაჩენილი. ამასთან, აშოტ კურაპალატის ხელისუფლების სიმტკიცეს გრიგოლ ხანძთელი აშოტის ბიბლიური წარმოშობითაც ასაბუთებს...მაშასადამე...მეფობა ღვთისაგან არის გაჩენილი და ამიტომაც მას ქვეშევრდომნი უნდა ემორჩილებოდნენ."²⁹⁴ გრიგოლის სიტყვებში ივ. სურგულაძე აშოტისადმი ხანძთელის შემდეგ მიმართვას გულისხმობს: "დავით წინაჲსწარმეტყველისა და უფლისა მიერ ცხებულისა შვილად წოდებულო ხელმწიფეო! მეფობაჲ და სათნოებანიცა მისნი დაგიმკვიდრენ ქრისტემან ღმერთმან."²⁹⁵

ბაგრატიონთა ბიბლიური წარმოშობის იდეა მათ ხელისუფლებას რომ განამტკიცებდა, ეს სადაო არ არის და ამაზე ზემოთაც აღვნიშნეთ, მაგრამ მტკიცება იმისა, რომ "მეფობა ღვთისაგან არის გაჩენილი," ჩვენი აზრით, არ არის სწორი. შესაძლოა მეცნიერის ეს პოზიცია საბჭოური იდეოლოგიისადმი იძულებით ხარკს წარმოადგენს (ნაშრომი 1985 წ.-საა დაწერილი), მაგრამ რადგანაც ამ იდეოლოგიის გადმონაშთებს თანამედროვე ქართულ აზროვნებაში ჯერ კიდევ

ღრმად აქვთ ფეხი მოკიდებული, საჭიროდ ჩავთვალეთ ამ საკითხზე ყურადღება გაგვემახვილებინა. თუმცა, ალბათ აღნიშნული საკითხი შეიძლება ცალკე კვლევის საგანიც იყოს.

გრიგოლ ხანძთელის ზემოაღნიშნული სიტყვები სახელმწიფო ხელისუფლებისადმი იმ ქრისტიანული მიდგომის ანარეკლია, რომელიც ახალი აღთქმიდან გამომდინარეობს და, მოკლედ რომ ვთქვათ, შემდეგს გულისხმობს: რადგანაც ყველაფერი ღვთის ნებითა, თუ დაშვებით ხდება, ამა თუ იმ მეფის ზეობაც ღვთის ნებისა, თუ დაშვების გამოხატულებაა. რადგან სახელმწიფო საზოგადოებრივი წესრიგის და კეთილდღეობის დაცვისკენაა მოწოდებული, ღმერთიც, როგორც სიკეთის წყარო ხელისუფლების წარმომადგენლებს მათი ამ ფუნქციის განხორციელებაში შეეწევა. ამდენად, ყოველივე კეთილი, სამართლიანი, რასაც მეფეები აკეთებენ, ღვთის ნების შედეგია. ამდენად, მათდამი მორჩილება, როგორც სიკეთისა და სამართლიანობის მსახურებისადმი, რა თქმა უნდა, ღვთისათვის სათნო საქმეა.

მით უმეტეს, არაფერია გასაკვირი, როცა გრიგოლ ხანძთელი იმ მეფეებისადმი მორჩილებას უქადაგებს მოქალაქეებს, რომლებიც ჭეშმარიტი სარწმუნოების დაცვისა და განმტკიცებისათვის იღწვიან. სწორედ ამიტომ უწოდებს გრიგოლი მათ ღვთისმსახურებს: "ღვთისმსახურნო მეფენო, ჭეშმარიტად გულნი თქვენნი ხელთა შინა ღმრთისათა არიან, რომელმანცა ჩვენ, გლახაკთა, გულსა ნუგეშინის სცა პირითა თქვენითა და კეთილითა თქვენითა უხვად მონიჭებითა."²⁹⁶ გრიგოლის

სიტყვით, ბერები მათთვის ლოცულობენ "უმეტესად ამისთვის, რამეთუ მეფობისა სიმაღლესა თანა გაქვს თქვენ ქრისტეს მიმსგავსებული სიმდაბლე და მოღვაწებაჲ წმიდათა ეკლესიათაჲ და ნუგეშინისცემაჲ გლახაკთაჲ და ყოვლისა ერისა სიმართლით განკითხვაჲ."²⁹⁷

რაც შეეხება "ღვთის მიერ მეფობის გაჩენის" დაკავშირებას დავით წინასწარმეტყველის ნათესაობის ფაქტთან, ბიბლიის მიხედვით, სამეფო ხელისუფლება ებრაელებმა წარმართთა მიბაძვით, ღვთის ნების საწინააღმდეგოდ შემოიღეს /მეფეთა, თავი 8/, თუმცა შემდეგ ღმერთმა, თავისი მოწყალების გამო, რჩეული ერის მმართველის უმაღლოდ დატოვება არ ინება და მეფის კურთხევა დააწესა. ასე რომ, ქრისტიანობა სამეფო, თუ სხვა სახის ხელისუფლებას საკრალურ მნიშვნელობას არ ანიჭებს და ქვეშევრდომთა მხრიდან მეფეებისადმი მორჩილებას ყურმოჭრილ მონობასთან კი არ აიგივებს, არამედ საზოგადოებისათვის, სახელმწიფოსათვის საჭირო იმ საქმიანობის განხორციელებაში მორჩილებას გულისხმობს, რომელიც მეფეებსა თუ სხვა ხელისუფალთ ევალებათ.

მართლმადიდებლური მრწამსი მხარს უჭერს არა ხელისუფლების ნებისმიერ ქმედებას, არამედ სახელმწიფოებრიობას, როგორც ასეთს, სახელმწიფოებრივ წესრიგს, რომლის გარანტად შუა საუკუნეებში, უპირატესად, სამეფო ხელისუფლება გვევლინება.

არ შეგვიძლია დავეთანხმოთ გონელი არახამიას შემდეგ ფორმულირებასაც: "სუმბატ დავითის ძე, როგორც ღვთისმოსავი

ქრისტიანი მოაზროვნე, ერთმორწმუნე, ქრისტიან ხალხებს შორის ურთიერთობის ერთადერთ მისაღებ ფორმად თანადგომასა და მშვიდობისაკენ სწრაფვას მიიჩნევს.”²⁹⁸ ამის მაგალითად, პატივცემულ მეცნიერს შემდეგი ფაქტები მოჰყავს. მისი თქმით, მემატიაზე "კმაყოფილებით აღნიშნავს იმ ფაქტს, რომ...აშოტ ერისმთავრის "კელმწიფების განმტკიცება" კლარჯეთში მოხდა "ნებითა ბერძენთა მეფისათა.”²⁹⁹ გარდა ამისა, გ. არახამია გიორგი I-ის მიერ ბასილ II კეისრის სამშვიდობო წინადადების უარყოფასთან დაკავშირებით დასძენს: "სუმბატის გულისწყრომა გამოწვეულია იმით, რომ ქართველებმა უარყვეს შემოთავაზებული წინადადება, რომელიც ერთმორწმუნე ბიზანტიელებთან სისხლისმღვრელი ომის შეწყვეტას ითვალისწინებდა.³⁰⁰ გ. არახამიას ზემოთ მოტანილი თვალსაზრისი შეიძლება სიმართლესაც შეესაბამებოდეს და ეს სრულიად ბუნებრივი იქნება სუმბატ დავითის ძის თხოვნების სულისკვეთებიდან გამომდინარე, მაგრამ ზემოაღნიშნული მაგალითების საფუძველზე გადაჭრით ამის მტკიცება, ჩვენი აზრით, არ იქნება სწორი.

რა თქმა უნდა, მემატიაზე კმაყოფილი იქნებოდა იმით, რომ აშოტმა კლარჯეთში განმტკიცება შესძლო, მაგრამ არა გვგონია სუმბატი უკმაყოფილო ყოფილიყო აშოტისათვის, ვთქვათ, არაბებს რომ გაეწიათ დახმარება. ამ შემთხვევაში, ავტორი მხოლოდ ფაქტის კონსტატაციას ახდენს და ამ ფაქტთან მისი დამოკიდებულების შესახებ, შეიძლება მხოლოდ ვარაუდები გამოვთქვათ.

იგივე უნდა ითქვას გიორგი I-სა და ბასილი II-ს შორის დამოკიდებულების შესახებაც. მართალია, იმ აზნაურებს, რომელთაც მეფე გიორგის ბიზანტიელებთან შებრძოლება ურჩიეს, მემატიაზე მზაკვრებს უწოდებს და, როგორც გ. არახამია შენიშნავს, ქართველების დამარცხების შემდეგ "ერთგვარი ნიშნის მოგებით წერს: "მოიკლნეს მათგანი მას დღესა შინა, რომელთაც იგი მშვიდობის-ყოფაა არა ინების,"³⁰¹ მაგრამ შეიძლება სუმბატი, პირველ ყოვლისა, იმიტომ არ მიიჩნევდა ომს მიზანშეწონილად, რომ ქართველების სამხედრო ძალებს არ შესწევდათ უნარი ბიზანტიელები დაემარცხებინათ, ან კიდევ იმიტომ, რომ მოწინააღმდეგენი უკვე ზავზე იყვნენ შეთანხმებული და ქართველთა მიერ ასეთი საქციელი ხელშეკრულების დარღვევას წარმოადგენდა. პოლიტიკისადმი სუმბატის ზნეობრივი მიდგომის გათვალისწინებით, ასეთი ვარაუდი სრულიად ბუნებრივი ჩანს.

რაც შეეხება ბასილი კეისრის საქართველოში ლაშქრობასა, თუ, საერთოდ, მის პოლიტიკას ჩვენი ქვეყნის მიმართ, იგი ისეთივე აგრესიულ ხასიათს ატარებდა, როგორც მოგვიანებით კონსტანტინე VIII-ის (1025-1028) პოლიტიკა. ამასთან დაკავშირებით იგივე სუმბატის მიერ მოთხრობილ ერთ ეპიზოდს გავიხსენებთ.

1028 წ. ბიზანტიის იმპერატორის ლაშქარს მედგარ წინააღმდეგობას უწევს ტბეთის ეპარქიის მოსახლეობა ეპისკოპოს საბას მეთაურობით. დამხვდურნი მათ მიერვე აშენებულ სვეტის ციხეში მაგრდებიან. მიუხედავად იმისა, რომ ბიზანტიელებიც მართლმადიდებელნი არიან, სუმბატი ქართველთა საქციელს ქრისტიანულ გამირობად მიიჩნევს და მებრძოლებს

სარწმუნოებისათვის წამებულებს ადარებს. იგი წერს: "ღმერთთან განაძლიერნა მყოფნი იგი სუეტსა მას შინა მადლითა და მეოხებითა წმიდათა მოციქულთათა და ლოცვითა წმიდათა ამათ მღდელთმოდლუართათა."³⁰² ეპისკოპოსის, სასულიერო პირის საერო საქმეებში, თანაც ომში ასეთი აქტიური მონაწილეობის დადებითად და მეტიც, გმირობად შეფასება ავტორის მიერ, იმაზე მიუთითებს, რომ სამშობლოს მტერთაგან დაცვა ნებისმიერი მართლმადიდებელი ქრისტიანის მოვალეობაა. თუკი ეპისკოპოსი, ბერი სწყდება თავის მოღვაწეობას და ბრძოლას უდგება სათავეში, უფრო მეტი პასუხისმგებლობა სახელმწიფოს ეროვნული უსაფრთხოების დაცვაში საერო პირებს ეკისრებათ. ამ შემთხვევაში არანაირი მნიშვნელობა არა აქვს მტრის რელიგიურ მრწამსს. სამშობლოს დაცვა ნებისმიერი სახის მტრისაგან წმინდა საქმეა.

ყოველივე ზემოთქმულის შემდეგ, გაუგებარია, რატომ არ უნდა "ეპატიებინა" სუმბატს, როგორც გ. არახამია აღნიშნავს, ქართველებისათვის ის, რომ მათ უარყვეს ბასილი კეისრის მიერ შემოთავაზებული წინადადება, რომელიც ერთმორწმუნე ბიზანტიელებთან სისხლისმღვრელი ომის შეწყვეტას ითვალისწინებდა.³⁰³ მით უმეტეს, რომ ამ ზავის მიღება საქართველოსათვის, ფაქტობრივად, კაპიტულაციასა და სახელმწიფო ტერიტორიის დაკარგვის აღიარებას ნიშნავდა.

ვერ დავეთანხმებით პატივცემული მეცნიერის ნაშრომში გამოთქმულ მოსაზრებას იმის შესახებაც, რომ "სუმბატ დავითის ძე ერთგული დამცველია შუასაუკუნეობრივ აზროვნებაში

გაბატონებული იდეისა, რომელიც სამეფო ხელისუფლებას, როგორც ღვთის ნების აღმსრულებელს, საყოველთაო სიკეთის წყაროდ სახავს, მის წინააღმდეგ მიმართულ ყოველგვარ მოქმედებას კი ღვთის გამოზად და მიუტევებელ დანაშაულად განიხილავს.”³⁰⁴

ამ საკითხთან დაკავშირებით პატივცემული მეცნიერის მიერ მოყვანილ მაგალითებზე, რომლებიც არაკონსტრუქციულად გვეჩვენება, არ შევჩერდებით. დავძენთ მხოლოდ იმას, რომ სუმბატ დავითის მის შეფასებით, უზნეო საქციელი არც მეფისთვისაა უცხო. ბასილ II-ის მიერ გურგენისათვის მაგისტროსობის, ხოლო მისი ვაჟის, ბაგრატ III-სათვის უფრო მაღალი წოდების, კურაპალატობის მინიჭებას მემატთანე შემდეგნაირად აფასებს: "რათამცა ვითარ მტერ ყვნა ერთმანერთისა მიმართა მამა-ძენი ესე, და ამით ღონითა იძმაცვა.”³⁰⁵ ხოლო სუმბატის მიერ კონსტანტინე VIII-ის პოლიტიკის შეფასებას ზემოთაც შევხებით და როგორც დავინახეთ, ისიც უზნეოდ და არა "საყოველთაო სიკეთის წყაროდაა შეფასებული.”

თავი 6. ქართლის უფლისწულ მირდატ არჩილის ძისა და დავით IV აღმაშენებლის შეხედულებები

§ 1. ქართლის უფლისწულ მირდატ არჩილის ძის სიტყვა (ჯუანშერის მიხედვით)

ცალკე აღნიშვნის ღირსია ვახტანგ გორგასალის მამის მირდატ არჩილის ძის შემდეგი გამონათქვამი:

უფლისწული მირდატი, რომელიც ქართლის მოწინააღმდეგის ბარზაბოდ რანის ერისთავის ასულზეა შეყვარებული მეფე არჩილს ამ ქალის ცოლად შერთვაზე ნებართვას სთხოვს: "ვევდრები მეფობასა შენსა, მომგვარე ცოლად ჩემდა საგდუხტ, ასული ბარზაბოდისი, და შევქმნათ ჩვენ შორის მშვიდობა. დაღათუ ძალითა ქრისტესითა ჩვენ ვართ მძლენი, არამედ ვერა ავიხვამთ ციხეთა და ქალაქთა რანისათა. ნუუკვე იცალოს მეფემან სპარსთამან და იძიოს ჩვენ ზედა შური და მოაოხრნეს ეკლესიანი და საზღვარნი ჩვენნი და აწ ამით განქარდეს მტერობა ჩვენ შორის...და ამით მტკიცედ და შეურყევლად ვიპყრნეთ საზღვარნი ქართლისანი და განმტკიცნეს სჯული ქრისტესი ქართლს და არღარა შეიქმნას გულსა ქართველთასა იჭვი და გმოზა სჯულისა ქრისტესისა მძლავრებისათვის სპარსთასა."³⁰⁶

როგორც ვხედავთ, მირდატის სიტყვები ჩვენთვის მრავალმხრივაა საყურადღებო. პირველ ყოვლისა, მათში სახელმწიფოსათვის ეროვნული, კერძოდ სამხედრო უსაფრთხოების

მნიშვნელობის გაცნობიერება ჩანს. მირდატის აზრით, ქვეყნის საზღვრების დაცვა და ეროვნული სარწმუნოების განმტკიცება სახელმწიფოს უმთავრეს ინტერესს შეადგენს, რისთვისაც სამხედრო უსაფრთხოების უზრუნველყოფა აუცილებელი. ამისათვის კი არა მარტო სამხედრო ძალა, არამედ გარკვეული პოლიტიკურ-დიპლომატიური ნაბიჯები, კომპრომისებია საჭირო, რადგან პრაგმატულად დანახული რეალობა ისეთია, რომ "ვერა ავიხვამთ ციხეთა და ქალაქთა რანისათა."

მდგომარეობის დასარეგულირებლად საჭირო პოლიტიკურ-დიპლომატიურ ნაბიჯად მირდატი შუა საუკუნეებში ფართოდ გავრცელებულ დინასტიურ ქორწინებას მიიჩნევს, რომელიც ამ გაგებით საგარეო პოლიტიკური ინსტრუმენტის, მოკავშირეობის საფუძვლის როლს ასრულებს. თავის მხრივ, მოკავშირეობა მირდატს წარმოუდგენია როგორც "მშვიდობა" მოპირდაპირეთა შორის და "მტრობის განქარება".

ფრიად საგულისხმოა რელიგიის საკითხი, რომელსაც მირდატის სიტყვაში მრავალმხრივი დატვირთვა გააჩნია. ერთი მხრივ, რელიგიასთან მიმართებაში მირდატს ქართული აზროვნებისათვის ჩვეული ზომიერება ახასიათებს. იგი ხედავს, რომ "დაღათუ ძალითა ქრისტესითა ჩვენ ვართ მძლენი," რანის დაპყრობა შეუძლებელია. მეორე მხრივ, თავისი თვალსაზრისის განსამტკიცებლად იგი რელიგიურ მოტივსაც იშველიებს დასძენს რა, რომ რანთან კეთილმეზობლური ურთიერთობის დამყარების შემთხვევაში ქართლში ქრისტიანობა განმტკიცდება.

§ 2. დავით IV აღმაშენებელი

ცალკე უნდა აღინიშნოს დავით IV აღმაშენებლის შესახებ. ჩვენი ყურადღება "გალობანი სინანულისანის" შემდეგმა სტროფებმა მიიპყრო:

"წურბლისა მსგავსად ვერ მამღარი
სხვათა სოფლის კიდეთა ვეძიებ დაპყრობად
და ღმრთისა საზღვართა ვაბრალობ,
ვითარცა მცირეთა და უნდოთა,
ჩემისადმი უძღვებებისა და გულისთქუმისა.

ბოროტად გარდავჰხედ
საზღვართა და შევჰრთე სახლი სახლსა,
და აგარაკი აგარაკსა და უუძღურესთა
მივჰხვეჭე ნაწილი მათი
და ვიღვწიდ უმეზობლობასა,
ვითარმცა მარტოჲ ვმკვიდრობდ ქვეყანასა ზედა."³⁰⁷

ქართულ ისტორიოგრაფიაში გამოთქმულია მოსაზრება, თითქოს დავითი "თავს ადანაშაულებს იმაში, რომ სახელმწიფო საზღვრების გაფართოებისათვის თავისი ქვეყნის საზღვრებს სცილდებოდა და მრავალ ადგილს იპყრობდა".³⁰⁸ ივ. სურგულაძე შემდეგსაც წერს "მეფე, რომელიც იბრძვის სახელმწიფოს უშიშროებისათვის...პროგრესულ პიროვნებად წარმოგვიდგება"³⁰⁹, "პროგრესულმა იდეებმა, რომლებითაც (დავითი, ვ.კ.)

ხელმძღვანელობდა სახელმწიფოს მართვაში მიიყვანა იგი ქრისტიანული რელიგიის დოგმატებთან წინააღმდეგობამდე.”³¹⁰

თუ დავუშვებთ, რომ დავითი "სახელმწიფოს უშიშროებისათვის ბრძოლას", როგორც ივ. სურგულაძე აღნიშნავს თავის თავს დანაშაულად უთვლის, მაშინ გამოდის, რომ იგი თავისი ცხოვრების ერთ-ერთ უმთავრეს მიზანს უარყოფს, რაც ძნელი წარმოსადგენია. ასეც რომ იყოს და დავითი სიცოცხლის ბოლოს ხვდებოდეს თავის შეცდომებს, მაშინ იგი მათ გამოსწორებასაც უნდა ეცადოს. მართლმადიდებლური მსოფლმხედველობის მიხედვით, სინანულს, აღსარებას აზრი არა აქვს, თუკი იგი ჩადენილი ცოდვების გამეორებას არ გამორიცხავს, შეცდომების გამოსწორებას არ გულისხმობს, მაგრამ ამაზე დავითის ნაწარმოებში საუბარი არ არის. თუკი ვივარაუდებთ, რომ მეფემ "გალობანი სინანულისანი" სიკვდილის წინ დაწერა და არ ჰქონდა იმედი, რომ კიდევ შესძლებდა სახელმწიფოებრივი მოღვაწეობისათვის მოეკიდა ხელი, მას თავისი მემკვიდრისადმი მაინც უნდა ეანდერძა მის საქმიანობაში ჩადენილი დანაშაულებების გამოსწორება. მაგრამ გალობანი სინანულისანი ამ მხრივაც სდუმს. არაფერია ამასთან დაკავშირებით ნათქვამი დავითის ანდერძშიც, რომელიც მისი გარდაცვალების წელს (1125) დაიწერა.³¹¹ დავით აღმაშენებლის რელიგიურობა, რომელიც მის ცხოვრებაში ვლინდება და რომლის ერთ-ერთი თვალნათელი გამოხატულებაც "გალობანი სინანულისანია," ის გულწრფელობა, ღვთისმოშიშება და ა.შ., რომელსაც ეს ნაწარმოები ავლენს იმის თქმის უფლებასაც არ

გვაძლევს, რომ დავითის ზემოთქმული სიტყვები უბრალო მანერობაა, საკუთარი თავის ღრმად მორწმუნედ ჩვენების მცდელობა, თუ სულიერების გამოღვიძების, გონების განათლების ხანმოკლე მომენტი, რომელმაც მალე ჩაიარა და დავითი ისევ ჩვეულ ცხოვრებასა და ცოდვებს მიუბრუნდა.

გარდა ამისა, როგორც უკვე არაერთხელ აღვნიშნეთ, ქართული ცნობიერება, რომელიც მართლმადიდებლობას ეფუძნებოდა, არათუ გამორიცხავდა სახელმწიფოს, სამშობლოს უსაფრთხოებისათვის შეიარაღებულ ბრძოლას, არამედ პირიქით, ამას გმირობად აცხადებდა და ქართველები, როგორც წესი, ამ საქმეში შემწეობისათვის ღმერთს მიმართავდნენ. ასევე იქცევა დავითიც.

მაგალითად, 1123 წ.-ის ანდერძში შიომღვიმის მონასტრისადმი იგი შარვანში ლაშქრობის წინ შეწევნისათვის წმ. შიოს მიმართავს.³¹² განა შეიძლება იმისი დაშვება, რომ დავითი ღმერთსა და მის წმინდანს ცოდვაში სთხოვდა შემწეობას?!

1125 წლის ანდერძიც რელიგიური მსოფლმხედველობითა და სულისკვეთებითაა გამსჭვალული და აქ განსაკუთრებულადაა ხაზგასმული მეფისა და მის ქვეშევრდომთა "ღვაწლით მოგებული" ტერიტორია "ნიკოფსიითგან დარუბანდისა ზღვადმდე და ოვსეთითგან სოერად და არეგაწადმდე."³¹³

დავით აღმაშენებლის მსოფლმხედველობის კიდევ ერთი გამოხატულებაა მისი მეფობის დროს მოჭრილი მონეტები, რომლებზეც იგი "მეფეთმეფედა" და "მესიის მახვილად" იწოდება, რაზეც ზემოთ უკვე გვქონდა საუბარი.

მაშინ როგორ შეიძლება ავხსნათ "გალობანი სინანულისანის" ზემოთ მოხმობილი სიტყვები?

ჩვენი აზრით, აქ დავითი ინანიებს არა თავისი საგარეო პოლიტიკის მცდარ, ცოდვიან მიმართულებას, არამედ საკუთარ გულისთქმებს, მანკიერებებს, რომლებიც მას ამ პოლიტიკის წარმოების დროს ეძალებოდა და იმ შეცდომებს, რომლებსაც იგი ამ მანკიერებებიდან გამომდინარე სჩადიოდა.

ბუნებრივია, როგორც ნებისმიერ ადამიანს, რომელსაც დიდი ძალაუფლება აქვს და თავის საქმიანობაში დიდ წარმატებას აღწევს, სხვადასხვა მანკიერებები ეძალება: სიხარბე ("წურბლისა მსგავსად ვერ მაძლარი", "ჩემისადმი უძღვებებისა და გულისთქუმისა"), ამპარტავნება და ღვთისადმი ერთგვარი ქიშპობა ("ღმრთისა საზღვართა ვაბრალოზ, ვითარცა მცირეთა და უნდოთა", "ვიღვწიდ უმეზობლობასა ვითარმცა მარტოჲ ვმკვიდრობ ქვეყანასა ზედა"), დაუნდობლობა, სისასტიკე ("ბოროტად გადავჰხედ საზღვართა", "უუძღურესთა მივჰხვეჭე ნაწილი მათი").

არაფერია გასაკვირი, რომ ასეთი თავბრუდამხვევი წარმატებების პირობებში, რომლებსაც დავით IV-მ მიაღწია, მას ადამიანური მანკიერებები მოსძალებოდა. ამის შესახებ, სხვათა შორის, იგი თავის ანდერძშიც წერს: "უკვდავი და დიდებისა მოყვარე და მეფობისა ტრფიალი მედვა ბუნებაჲ და არა მიოდეს მოვიხსენებდი დღესა ამას სამარადისოდ საფლავად მისლვისა ჩემისასა."³¹⁴ შიომღვიმის მონასტრისადმი დაწერილ

ანდერძშიც დავით მეფე შემდეგს დასძენს: ღმერთმა "ყოვლად უმაღლო ესე ჯერისაებრ ვერმადლობელიცა არა მომიძაგა."³¹⁵

რა თქმა უნდა, დავითის დამოკიდებულება საკუთარი მანკიერებების მიმართ არარელიგიურ ადამიანს შეიძლება გადაჭარბებულად, "უსაზღვრო ბრალდებებად"³¹⁶ მოეჩვენოს, მაგრამ ქრისტიანი, მართლმადიდებელი პიროვნებისათვის, როგორსაც დავით აღმაშენებელი წარმოადგენდა ეს სრულიად ბუნებრივი იყო.

რელიგიური შინაარსის მიუხედავად, "გალობანი სინანულისანის" განხილული ადგილი საერთაშორისო ურთიერთობის თეორიის თვალსაზრისითაც საინტერესოა. იგი წარმოდგენას გვიქმნის დავითის, როგორც რელიგიური ადამიანის შეხედულებაზე პოლიტიკის მიმართ. თუკი აღმაშენებლის სიტყვებს თანამედროვე პოლიტიკური რეალიზმის ჭრილში განვიხილავთ, ანუ იქიდან გამომდინარე, რომ ადამიანის მანკიერი ბუნება მას სხვებზე ძალადობისა და ბატონობისაკენ უბიძგებს, დავინახავთ, რომ რელიგიური, ამ შემთხვევაში ქრისტიანულ-მართლმადიდებლური შეხედულებები აგრესიულ და უსამართლო მიდრეკილებებს დაბრკოლებებს უქმნის.

დავითისათვის მიუღებელია ისეთი მიზნების დასახვა, რომლებიც არა ეროვნული ინტერესებიდან, არამედ პირადი გულისთქმებიდან გამომდინარეობენ და მიზნის, მიუხედავად იმისა, თუ რა უდევს მას საფუძვლად, ნებისმიერი საშუალებით მიღწევა. რელიგიური მსოფლმხედველობა აღმაშენებელს, ამ მხრივ, გარკვეულ ზღვრებს უწესებს ასე რომ, დავით აღმაშენებელიც

ისევე, როგორც ბევრი ქართველი მოაზროვნე, ზნეობრივი პოლიტიკის მომხრეა.

იმის დასამტკიცებლად, რომ დავით აღმაშენებელი სამეფო ხელისუფლების ღვთაებრივი წარმოშობის იდეას ემხრობოდა, პატივცემულ მეცნიერებს, ივ. სურგულაძესა და ვ. აბაშმაძეს "გალობანი სინანულისანიდან" შემდეგი ადგილი მოჰყავთ: "ხატსა თუსსა მამსგავსე...ბუნებითსა რაჲ პორფირისასა თუთ მფლობელობასა-თანა, მეფობისაცა შარავანდედნი მარწმუნენ."³¹⁷

ვ. აბაშმაძე თავისი თვალსაზრისის დასამტკიცებლად, 1123 წ.,-ის ანდერძსაც იშველიებს: "თვით იგი ოდეს მარწმუნა მის მიერ განგებულსა მეფობასა თუსითა რაჲთამე განგებით არა-უღირს-მჩენელმან შარავანდსა შინა პატიოსანსა უპატიოებისა ჩემისამან, აქაითგანვე აღილო კელი სიტკბოებითა თუსითა განძლებად ჩემდა და თუთ მეფე მეფეთაჲ იქმოდა საჭირველთა უჭირველად."³¹⁸

ჩვენი აზრით, ეს სიტყვები არ გვაძლევენ ზემოაღნიშნული აზრის გამოთქმის საშუალებას. ვ. აბაშმაძე თავად წერს, რომ შუა საუკუნეების ქრისტიანული მოძღვრების მიხედვით, "ღმერთი არის შემქმნელი ყოველივე არსებულისა, იგი არის ადამიანებისათვის სიცოცხლისა და წყალობის მიმნიჭებელი და, ამავე დროს, სიკვდილის მომავლინებელი."³¹⁹ თუ ასეა, მაშინ ბუნებრივია, რომ თავისი ძალაუფლება დავითსაც ღვთისაგან მიეღო, ისევე, როგორც ნებისმიერი მდაბიო იღებს ღვთისაგან იმ სიკეთეს, რაც მას გააჩნია, რადგან ღმერთი ყოველივეს განაგებს.

ამ გაგებით, მდაბიური მდგომარეობაც ღვთაებრივი წარმოშობისად უნდა ჩავთვალოთ.

ყოველივე ზემოთქმულის შემდეგ, საერთაშორისო ურთიერთობის თეორიულ საკითხებთან დაკავშირებით, დავით აღმაშენებლის შეხედულებების თაობაზე შემდეგი შეიძლება ითქვას: დავითის მსოფლმხედველობა ქრისტიანულ-მართლმადიდებლურ მრწამსზეა დაფუძნებული, ამიტომაც აღმაშენებლის აზრით, ამქვეყნიური ცხოვრების და მათ შორის, ბუნებრივია, საერთაშორისო ურთიერთობის უზენაესი განმგებელი ღმერთია. თავის ყველა წარმატებას მეფე ღვთის წყალობას მიაწერს. ამავე დროს, აღმაშენებლის მსოფლმხედველობა როგორც ქართული აზროვნებისთვისაა დამახასიათებელი, ფანატიკური არ არის და ადამიანის პირად ძალისხმევას რაიმე მიზნის მისაღწევად და, მათ შორის, ეროვნული უსაფრთხოებისა, თუ საგარეო პოლიტიკური მიზნების განსახორციელებლად, არ გამორიცხავს. ამ მხრივ, იარაღის ძალის გამოყენება დავითისათვის ბუნებრივია, თუმცა პრინციპი "მიზანი ამართლებს საშუალებას," აბსოლუტური სახით, მისთვის მიუღებელია. ასე რომ, დავით აღმაშენებელიც ისევე, როგორც ბევრი ქართველი მოაზროვნე, ზნეობრივი პოლიტიკის მომხრეა.

საგარეო პოლიტიკური ინტერესების გამომუშავებაში დავითი რელიგიურ ფაქტორებს დიდ მნიშვნელობას ანიჭებს და მათ საგარეო პოლიტიკური პროპაგანდისთვისაც იყენებს. დავითის მსოფლმხედველობაში დიდძალბელოვანი ტენდენციაც იკვეთება—თავის სახელმწიფოს აღმაშენებელი არათუ

საერთაშორისო ურთიერთობის სრულუფლებიან, დამოუკიდებელ
სუბიექტად ხედავს, არამედ მას სხვა სუბიექტებზე მაღლა
აყენებს.

დასკვნა

V-XIII სს.-ის ქართულ აზროვნებაში საერთაშორისო ურთიერთობის თეორიული საკითხების განხილვის შემდეგ შეიძლება ითქვას, რომ ჩვენს წინაშეა აზროვნების განვითარების უწყვეტი ხაზი, რომელიც თავის თანამედროვე პოლიტიკურ ცხოვრებასთან უშუალო კავშირშია.

მთავარი პრობლემა, რომელსაც ჩვენამდე მოღწეულ წყაროთა უმრავლესობა ეხება სახელმწიფოს ადგილია საერთაშორისო სისტემაში. ქართული აზროვნება სახელმწიფოს საერთაშორისო სისტემის სრულუფლებიან სუბიექტად, ანუ საერთაშორისო ურთიერთობის შესწავლის მთავარ ობიექტად მიიჩნევს და განიხილავს. ყურადღების ცენტრში ამ პრობლემის მოხვედრა სრულიად ბუნებრივია ისეთი პატარა ქვეყნისათვის, როგორც საქართველოა და, განსაკუთრებით, იმ პირობებში, როცა ერთიანი ქართული სახელმწიფო არ არსებობდა და სხვადასხვა ქართულ სახელმწიფოებს მუდმივად უხდებოდათ არსებობისათვის ბრძოლა.

თუმცა, ხშირ შემთხვევაში, განსაკუთრებით IX ს.-მდე ქართველი მოაზროვნეები იძულებულნი არიან ქართული სახელმწიფოების სუვერენიტეტის შეზღუდვას შეეგუონ; მაგრამ, საქართველოს გაერთიანების შემდეგ, უკვე XI ს.-ის პირველ ნახევარში, ქვეყნის გაძლიერებასთან ერთად, ქართული აზროვნება არათუ თავისი სახელმწიფოს სუვერენულობის შეზღუდვას თვლის დასაშვებად, არამედ დიდმპყრობელურ მისწრაფებებსაც ამჟღავნებს.

ჩნდება რომთან და ბიზანტიასთან თავის გატოლებისა და დაპირისპირების ტენდენციები. ამ კონტექსტში უნდა განვიხილოთ ქართლში მეფობის წარმოქმნის დაკავშირება ალექსანდრე მაკედონელთან ("მოქცევაჲ ქართლისაჲ" IX ს.) და ქართლის მეფეთა სპარსეთის სამეფო დინასტიასთან ნათესაობის იდეა (ლეონტი მროველი, მეფეთა ცხოვრება, XI ს.); საქართველოს სამეფო დინასტიის, ბაგრატიონების ბიბლიური წარმომავლობის კონცეფცია; საქართველოს, როგორც ბიზანტიის საქმის გამგრძელებლის, მიერ მსოფლიო მასშტაბით ქრისტიანობის დაცვაზე პრეტენზიის განცხადება.

დიდმპყრობელოვანი ტენდენციების განვითარება თავის მწვერვალს XII-XIII სს.-ის ქართულ აზროვნებაში აღწევს.

ამავე დროს, ტერიტორიის კონტროლის საკითხი მისი უშუალო ფლობის გარეშე ქართულ აზროვნებაში საკმაოდ დახვეწილ ფორმებს იღებს. ეს კი, თანამედროვე თვალთახედვითაც, აზროვნების მეტად მაღალ დონეზე მეტყველებს.

შემტევი საგარეო პოლიტიკის მთავარი საფუძველი მაინც ეროვნული ინტერესები, ეროვნული უსაფრთხოების დაცვის გარანტიებია, რომელთა უზრუნველყოფის უმთავრეს საშუალებადაც ქართულ აზროვნებას ძალის, ძლიერების მუდმივი ზრდა ესახება. ეროვნული ინტერესების, უსაფრთხოების მნიშვნელობის შეფასება განხილული პერიოდის ქართულ აზროვნებაში მეტად მაღალია. ისინი მეფეზეც, ისევე როგორც ნებისმიერ მოქალაქეზე მაღლა დგას.

საინტერესო მოსაზრებები არსებობს ომის წარმოშობის მიზეზებთან დაკავშირებით.

მეტად საყურადღებოა პატარა ქვეყნის თემა, რომელსაც დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსი ეხება, ხოლო უფრო ღრმად შოთა რუსთაველსა აქვს განხილული. მისი თვალთახედვით, პატარა ქვეყნებსაც შეუძლიათ საერთაშორისო ურთიერთობის სრულუფლებიანი სუბიექტის მდგომარეობა რეალურად დაიმკვიდრონ.

მთლიანობაში, საერთაშორისო ურთიერთობის საკითხები ერთი სახელმწიფოს პოზიციებიდან, ინტერესებიდან არის დანახული და საყოველთაო მშვიდობის შესახებ მსჯელობა არ მიმდინარეობს. როგორც ჩანს, ქართველი მოაზროვნეები საყოველთაო მშვიდობას საერთოდ შეუძლებლად მიიჩნევენ. მართალია, მოკავშირეობის საკითხს დიდი ყურადღება ეთმობა, მაგრამ იგი მხოლოდ მოკავშირესთან გულისხმობს სამშვიდობო ურთიერთობას და არა საერთაშორისო სისტემის სხვა წევრებთან. მაგრამ ეს იმას როდი ნიშნავს, რომ მშვიდობის საჭიროება საერთოდ იგნორირებულია. ქართველი მოაზროვნეები მაღალ შეფასებას აძლევენ იმას, რომ საქართველო თავის რეგიონში მშვიდობის დაცვას ცდილობს. ისინი მოწონებით არაერთხელ აღნიშნავენ, რომ ქვეყანაში მშვიდობა დამყარდა, თუმცა მთლიანობაში, ამ პერიოდის ქართულ აზროვნებაში მშვიდობა საკუთარი ტერიტორიის უსაფრთხოების წარმატებულ დაცვასთან არის გაიგივებული. ეს კი საჭიროს ხდის გარეშე მტრების შემოტევათა მოგერიებასა და პირიქით, მათზე შეტევას, საკუთარი

გავლენის სფეროს გაფართოებას, ძალის დემონსტრაციას პრესტიჟის გასაზრდელად.

დიდი ყურადღება ეთმობა იდეალური ლიდერის, სახელწიფოს მეთაურის სახის დახატვას.

შუა საუკუნეების თავისებურებებიდან გამომდინარე, განხილულ ეპოქაში საერთაშორისო ურთიერთობის თეორიული საკითხების განხილვას მჭიდროდ უკავშირდება რელიგიის თემა. ყოველგვარი საგარეო პოლიტიკური ქმედება რელიგიურ გამართლებას საჭიროებს.

რელიგიური თვალსაზრისით, განსაკუთრებით აღსანიშნავია ნიკოლოზ გულაბერისძის "სვეტიცხოვლის საკითხავი", რომელშიც ქართული მესიანისტური იდეის ერთ-ერთ შემადგენელ ნაწილს, უფლის კვართის სვეტიცხოველში დამარხვას საგანგებო ყურადღება აქვს დათმობილი.

ზემოთქმულის გარდა, განხილული პერიოდის ქართული აზროვნება საერთაშორისო ურთიერთობის რიგ სხვა საკითხსაც ეხება, რომლებზეც ამჯერად დაწვრილებით არ შევჩერდებით. ამ მხრივ, ჩვენთვის განსაკუთრებით საინტერესო იყო ცნობები VI საუკუნის ეგრისის აზროვნების შესახებ. თანამედროვე პირობებშიც ძალზე საგულისხმოა ლეონტი მროველის კავკასიელთა ნათესაობის კონცეფცია, მოსე ხონელისა და ბასილი ეზოსმოდვრის შემოქმედება.

ცალკე უნდა ითქვას XI ს.-ის მოაზროვნის ჯუანშერის შესახებ. როგორც ვახტანგ გორგასალი იქცა ძლიერების ეპოქის საქართველოს წინასახედ, რომლის შესახებაც ჯუანშერი წერს,

ასევე მისმა თხზულებამაც საერთაშორისო ურთიერთობის თეორიული საკითხების თვალსაზრისით თავისებური საპროგრამო ხასიათი შეიძინა მთელი XI-XIII სს.-ის (მონღოლთა შემოსევამდე) მანძილზე, რადგან ამ მხრივ, თხზულება განსაკუთრებით ბევრ ცნობას გვაწვდის და, ამავე დროს ჩვენს მიერ განხილულ პერიოდში პირველია, რომელიც საერთაშორისო ურთიერთობის თეორიულ საკითხებთან დაკავშირებით, ასეთ უხვ მასალას წარმოგვიდგენს.

ამრიგად, განხილული პერიოდის ქართული პოლიტიკური აზროვნება, თავისი დროის მოთხოვნათა შესაბამისად, განიხილავს და პასუხს სცემს საერთაშორისო ურთიერთობის უმნიშვნელოვანეს თეორიულ საკითხებს. მეტიც, ბევრი საკითხის გააზრება სცილდება ერთი ქვეყნისა თუ ეპოქის ჩარჩოებს და აქტუალურია თანამედროვე საქართველოსა და, საერთოდ, საერთაშორისო ურთიერთობისთვისაც. აქედან გამომდინარე, ქართული აზროვნების ნიმუშებს საკმაოდ საგულისხმო პრაქტიკული მნიშვნელობა გააჩნიათ.

მიუხედავად იმისა, რომ IX-XIII სს.-ის ქართულ აზროვნებაში საერთაშორისო ურთიერთობის თეორიული საკითხების გააზრების შესახებ საკმაოდ სრულყოფილი წარმოდგენის შექმნა შეგვიძლია, ამომწურავი ცნობების მოპოვება მაინც შეუძლებელია, რადგან სპეციალური შრომა აღნიშნულ საკითხებს არ ეძღვნება. ხოლო რაც შეეხება უფრო ადრინდელ პერიოდს, წყაროებში ჩვენთვის საინტერესო საკითხები, ძირითადად, ყურადღების მიღმაა დატოვებული. ამიტომ მეტ-

ნაკლებად სრულყოფილი წარმოდგენის შექმნაზე აქ ლაპარაკიც კი ზედმეტია. მაგრამ იმის საფუძველზე, რამაც ჩვენამდე მოაღწია, ნათელია, რომ ამ პერიოდშიც საერთაშორისო ურთიერთობის თეორიული საკითხების ანალიზს ქართულ აზროვნებაში მნიშვნელოვანი ადგილი ეკავა და თუ არა წყაროთა სიმწირე, ალბათ ბევრ საინტერესო საკითხს ამ ეპოქიდანაც მოეფინებოდა ნათელი და ბევრი მოაზროვნის სახელი შევიდოდა საქართველოს ისტორიაში. თუმცა იმის საფუძველზე, რამაც ჩვენამდე მოაღწია, შეიძლება ითქვას, რომ საერთაშორისო ურთიერთობის თეორიული საკითხების ანალიზს ქართულ აზროვნებაში დიდი ისტორია აქვს.

მართალია, საერთაშორისო ურთიერთობის თეორიული საკითხების ანალიზს უკვე V-VI საუკუნეების ქართულ აზროვნებაში ვხვდებით, მაგრამ დაბეჯითებით შეიძლება ითქვას, რომ, ამ მხრივ, ქართულ აზროვნებას გაცილებით უფრო ღრმა ფესვები აქვს. ამის თქმის უფლებას გვაძლევს V-VI სს.-ის ქართული აზროვნების დონე, რომელიც შეუძლებელია უფრო ადრეული ხანის წინაპირობების გარეშე ჩამოყალიბებულიყო.

საერთაშორისო ურთიერთობების თანამედროვე თეორიებიდან ყველაზე მეტ საერთოს განხილული პერიოდის ქართული აზროვნება პოლიტიკურ რეალიზმთან პოულობს. თუმცა, არის პრინციპული განსხვავებებიც, კერძოდ, საერთაშორისო ურთიერთობებში რელიგიისა და ზნეობისადმი დიდი მნიშვნელობის მინიჭება, რაც უკვე V-VIII სს.-ის ქართულ

აზროვნებაში შეინიშნება. აღსანიშნავია ისიც, რომ ამავე პერიოდშივე იკვეთება მსგავსებანი პოლიტიკურ რეალიზმთან.

ომის გამომწვევ მიზეზთაგან ქართულ აზროვნებაში ვხვდებით როგორც კლასიკური პოლიტიკური რეალიზმის, ისე ნეორეალიზმის შეხედულებების ანალოგიას. კერძოდ, ამის მიზეზად, როგორც ადამიანის მანკიერი ბუნება (მაგალითად, სუმბატ დავითის ძე-კონსტანტინე VIII-ს აგრესია საქართველოში), ისე, საერთაშორისო სისტემის ანარქიულობა (მოსე ხონელი) გვევლინება; მაგრამ ძირითადი ყურადღება ამ მხრივ ეროვნულ ინტერესებზეა გამახვილებული.

პოლიტიკურ რეალიზმთან მსგავსების თვალსაზრისით, მეტად ძვირფასია ბასილი ეზოსმოდვრის თხზულებაში გადმოცემული შეხედულებანიც.

მარქსისტული თეორიის მიხედვით, ფეოდალური სახელმწიფო ერთი საზოგადოებრივი კლასის მეორეზე ბატონობის იარაღს წარმოადგენდა და მისი საგარეო პოლიტიკაც გაბატონებული კლასის ინტერესებს ემსახურებოდა. მაგრამ ქართულ აზროვნებაში სრულიად საპირისპირო ტენდენციებს ვხვდებით. ეს ტენდენციები მართლმადიდებლური რწმენიდან გამომდინარეობენ და კლასთა შორის მშვიდობასა და თანხმობას, ყველას ინტერესების დაკმაყოფილებას გულისხმობენ.

ყოველივე ეს ქართულ აზროვნებას კიდევ უფრო მეტად სძენს განსაკუთრებულსა და თვითმყოფად ხასიათს და მთლიანობაში, თუკი განხილული ეპოქისათვის დამახასიათებელ შეხედულებებს შევაჯამებთ, შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ,

ძირითადადში, საერთაშორისო ურთიერთობის ერთ გაბატონებულ თეორიასთან გვაქვს საქმე, რომელსაც სამართლიანად შეუძლია თანამედროვე საერთაშორისო ურთიერთობებშიც კი დამოუკიდებელი თეორიის ადგილი დაიმკვიდროს.

ამრიგად, საქართველო, კაცობრიობის აზროვნებაში, საერთაშორისო ურთიერთობის თეორიული საკითხების თვალსაზრისით, მსოფლიოს ერთ-ერთ უძველეს ქვეყანას წარმოადგენს, ამიტომაც საერთაშორისო ურთიერთობის თეორიის მსოფლიო ისტორიის შესწავლა ქართული აზროვნების გამორიცხვით არასრულყოფილ წარმოდგენას მოგვცემდა საერთაშორისო ურთიერთობის თეორიის განვითარების, მისი ისტორიული ფესვების შესახებ.

ბიბლიოგრაფია

1. (უცნობი ავტორი) აბიბოს ნეკრესელის ცხოვრება და წამება, “ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები”, წ. I, თბილისი, 1963, გვ. 241.

2. აგათია სქოლასტიკოსი, “გეორგიკა”, ბიზანტიელი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ, ბერძნული ტექსტი ქართული თარგმანით გამოსცა და განმარტებები დაურთო ს.ყაუხჩიშვილმა, ტ.3, თბილისი, 1936.
3. არსენ ბერი, მეფესა დავითს–მონაზონი არსენი, “ძველი ქართული ლიტერატურის კრესტომათია”, ტ.1, შედგენილი ს.ყუბანეიშვილის მიერ, თბილისი, 1946.
4. ბასილი ეზისმოდვარი, ცხოვრება მეფეთ-მეფისა თამარისი, “ქართლის ცხოვრება”, ტექსტი დადგენილი ყველა ხელნაწერის მიხედვით ს.ყაუხჩიშვილის მიერ, ტ.II, თბილისი, 1959.
5. ბიბლია, თბილისი, 1989.
6. გიორგი მერჩულე, გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება, “ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები”, წ.I, თბილისი, 1963.
7. გიორგი მცირე, გიორგი მთაწმიდელის ცხოვრება, “ ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები”, წ.II, თბილისი, 1967.
8. დავით აღმაშენებელი, ანდერძი შიომღვიმის მონასტრისადმი, “ქართული სამართლის ძეგლები”, გამოსაცემად მოამზადა, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო ი.დოლიძემ, ტ.2, თბილისი, 1965.
9. დავით აღმაშენებელი, ანდერძი, იქვე.
10. დავით აღმაშენებელი, გალობანი სინანულისანი, თბილისი, 1989.

11. დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსი, ცხოვრება მეფეთ-მეფისა დავითისი, “ქართლის ცხოვრება”, ტ I, თბილისი, 1955.
12. თამარ მეფე, ცასა ცათასა, “ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი”, “ქართლის ცხოვრება”, ტ.II.
13. თამარის პირველი ისტორიკოსი, “ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი”, იქვე.
14. იოანე პეტრიწი, შესხმა დავითისათვის აღმაშენებლისა, “ძველი ქართული ლიტერატურის ძეგლები”, მოამზადა ივ. ლოლაშვილმა, თბილისი, 1978.
15. იოანე შავთელი, აბდულმესიანი, “ძველი ქართული ლიტერატურის ძეგლები.”
16. იოვანე საბანისძე, ჰაზოს წამება, "ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები", წ.I.
17. ლაშა გიორგის დროინდელი მატიანე, “ქართლის ცხოვრება”, ტ.I.
18. ლეონტი მროველი, ცხოვრება მეფეთა, იქვე.
19. მატიანე ქართლისა, იქვე.
20. მოსე ხონელი, ამირანდარეჯანიანი, გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა და ლექსიკონი დაურთო ლილი ათანელაშვილმა, თბილისი, 1967.
21. მოქცევაჲ ქართლისაჲ, “ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები”, წ.I.
22. ნიკოლოზ I გულაბერისძე, საკითხავი სუჭტის ცხოველისაჲ, კუართისა საუფლოსა და კათოლიკე ეკლესიისა, რედაქტორი ვ.კარბელაშვილი, ტფილისი, 1908.

23. პეტრე იბერიელი (ფსევდო-დიონისე არეოპაგელი), შრომები (ეფრემ მცირის თარგმანი), გამოსცა, გამოკვლევა და ლექსიკონი დაურთო ს.ყაუხჩიშვილმა, თბილისი, 1961.
24. პროკოპი კესარიელი, “გეორგიკა”, ბიზანტიელი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ, ტ.2, თბილისი 1965.
25. შოთა რუსთაველი, ვეფხისტყაოსანი, ქართული მწერლობა, ტ.4, რედაქტორის.ცაიშვილი, თბილისი, 1988.
26. სუმბატ დავითის ძე, ცხოვრება და უწყება ბაგრატონიანთა, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა, შენიშვნები და საძიებელი დაურთო გონელი არახამიამ, თბილისი, 1990.
27. ჩახრუხაძე, თამარიანი, “ძველი ქართული ლიტერატურის ძეგლები.”
28. (ავტორის ვინაობა სადაოა), ცხოვრება და მოქალაქეობა ნინოისი, იქვე.
29. წესი და განგება მეფეთა კურთხევისაჲ, “ქართული სამართლის ძეგლები”, ტ.2.
30. ჯუანშერი, ცხოვრება ვახტანგ გორგასალისა, “ქართლის ცხოვრება”, ტ.I.
31. ვაბაშმაძე, ქართული ინტელექტუალური ფენომენები, თბილისი, 1992.
32. ა.აბდალაძე, დავით დიდი კურაპალატის მკვლევლობის კვალდაკვალ, ქართული დიპლომატია, წელიწდეული, IV, თბილისი, 1997.
33. ზ.ავალიშვილი, ჯვაროსანთა დროიდან, თბილისი, 1989.

34. ნ.აფხაზავა, ალანები და საქართველო, ჟურნალი "მაცნე", თბილისი, 1991, N. 3.
35. შ.ბადრიძე, საქართველოს ურთიერთობა ბიზანტიასა და დასავლეთ ევროპასთან, თბილისი, 1984.
36. ა.ბაქრაძე, დავიწყებული იდეა, "ქართული მწერლობა", ტ.5, თბილისი, 1988.
37. ა.ბაქრაძე, რ.თვარაძე, შენიშვნები, "ქართული მწერლობა", ტ.2, თბილისი, 1987.
38. ნ.ბერძენიშვილი, კლასობრივი და შინაკლასობრივი ბრძოლის გამოვლინება საქართველოს საგარეო-პოლიტიკურ ურთიერთობაში, საქართველოს ისტორიის საკითხები, II, თბილისი, 1965.
39. ნ.ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, თბილისი, 1990.
40. ა.ბოგვერაძე, "ზემონი ქვეყანანი" საქართველო-ბიზანტიის პოლიტიკურ-დიპლომატიურ ურთიერთობაში, ქართული დიპლომატია, წელიწდეული, IV, თბილისი, 1997.
41. გ.ბუაჩიძე, საქართველო, ბიზანტია და ფატიმიანთა სახალიფო (დიპლომატია და პოლიტიკური ბრძოლა 1014-1023), ქართული დიპლომატია, წელიწდეული, IV, თბილისი, 1997.
42. გ.გასვიანი, ბიზანტია-ირანის ბრძოლა ეგრის-სვანეთის გამო, ქართული დიპლომატია, წელიწდეული, II, თბილისი, 1995.
43. ვ.გოილაძე, ქართული ეკლესიის სათავეებთან, თბილისი, 1991.
44. ლ.გრიგოლაშვილი, დავით აღმაშენებლის "გალობანი სინანულისანი",

წიგნიდან "დავით აღმაშენებელი, გალობანი სინანულისანი",
თბილისი,
1989.

45. ზ. დავითაშვილი, საერთაშორისო ურთიერთობები, როგორც მეცნიერება, ქართული დიპლომატია, წელიწდეული, 5, თბილისი, 1998.
46. ვ.დონდუა, "ვეფხისტყაოსანი" და თამარის ისტორიკოსები, საქართველო რუსთაველის ხანაში (კრებული), თბილისი, 1966.
47. პ.ინგოროყვა, გიორგი მერჩულე, თბილისი, 1954.
48. დ.კაპანაძე, ქართული ნუმისმატიკა, თბილისი, 1969.
49. კ.კეკელიძე, ქართული ლიტერატურის ისტორია, ტ.1, თბილისი, 1941.
50. დ.ლეთოდიანი, აფხაზეთის (აბაზგიის) საკითხი ბიზანტია-ეგრისის ურთიერთობაში (VI-VIII სს.), ქართული დიპლომატია, წელიწდეული, II, 1995.
51. დ.ლეთოდიანი, ეგრისის (ლაზიკის) სამეფოს ურთიერთობა ბიზანტიის იმპერიასთან V საუკუნის II ნახევარში. გუბაზ I-ის დიპლომატია, "ქართული დიპლომატიის ისტორიის ნარკვევები", ნაწილი I, თბილისი, 1998.
52. დ.ლეთოდიანი, ქართლისა და ეგრისის საგარეო პოლიტიკური მდგომარეობა VI საუკუნის I ნახევარში. 532 წლის "უვადო ზავის" შედეგები, "ქართული დიპლომატიის ისტორიის ნარკვევები", ნაწილი I, თბილისი, 1998.
- 51.ბ.ლომინაძე, სახელმწიფოსა და ეკლესიის ურთიერთობა VIII-XII

საუკუნეების საქართველოში, კრებული “საქართველო
რუსთაველის
ხანაში”, თბილისი, 1966.

53. ნ.ლომოური, ბიზანტია-ირანის წინააღმდეგობის გამწვავება VII საუკუნის 20-იან წლებში და ბიზანტიის გავლენის დამყარება ქართლში, “ქართული დიპლომატიის ისტორიის ნარკვევები”, ნაწილი I, თბილისი, 1998.
54. ნ.ლომოური, “დიდი ომიანობა” ეგრისში VI საუკუნეში და მისი პოლიტიკურ-დიპლომატიური ასპექტები, “ქართული დიპლომატიის ისტორიის ნარკვევები”, ნაწილი I, თბილისი, 1998.
55. ნ.ლომოური, ნარკვევები ქართლის (იბერიის) სამეფოს ისტორიიდან, თბილისი, 1975.
56. ნ.ლომოური, საქართველოსა და ბიზანტიის ურთიერთობა V საუკუნეში, თბილისი, 1989.
57. მ.ლორთქიფანიძე, არაბთა სახალიფოს გავლენის დამყარება ქართლში. ქართულ-არაბული ურთიერთობები VII-VIII საუკუნეებში, “ქართული დიპლომატიის ისტორიის ნარკვევები”, ნაწილი I, თბილისი, 1998.
58. მ.ლორთქიფანიძე, ვახტანგ გორგასლის დიპლომატიური მოღვაწეობის ისტორიიდან, ქართული დიპლომატია, წელიწდეული, I, თბილისი, 1994.
59. მ.ლორთქიფანიძე, რა არის ქართლის ცხოვრება? თბილისი, 1989.

60. მ.ლორთქიფანიძე, საქართველო XI საუკუნის ბოლოსა და XII საუკუნის I მეოთხედში, “საქართველოს ისტორიის ნარკვევები”, ტ.3, თბილისი, 1979.
61. მ.ლორთქიფანიძე, საქართველოს შინაპოლიტიკური და საგარეო ვითარება Xს.-ის 80-იანი წლებიდან XIს.-ის 80-იან წლებამდე, იქვე.
62. მ.ლორთქიფანიძე, ქართლის სამეფოს საგარეო პოლიტიკა V საუკუნის II ნახევარში. ვახტანგ გორგასლის დიპლომატია, “ქართული დიპლომატიის ისტორიის ნარკვევები”, ნაწილი I, თბილისი, 1998.
63. მ.ლორთქიფანიძე, ზ. პაპასქირი, ახალი სამეფო-სამთავროების წარმოქმნა საქართველოში და მათი ადგილი საერთაშორისო ურთიერთობებში. საშინაო დიპლომატია (IX ს. და X ს.-ის I ნახევარი), “ქართული დიპლომატიის ისტორიის ნარკვევები”, ნაწილი I, თბილისი, 1998.
64. მ.ლორთქიფანიძე, XI-XII საუკუნეების წყაროები, “საქართველოს ისტორიის ნარკვევები”, ტ.3.
65. მ.ლორთქიფანიძე, ზ. პაპასქირი, ერთიანი ქართული სახელმწიფოს წარმოქმნა და მისი დიპლომატიური უზრუნველყოფა, “ქართული დიპლომატიის ისტორიის ნარკვევები”, ნაწილი I, თბილისი, 1998.
66. მ.ლორთქიფანიძე, ზ. პაპასქირი, საქართველოს სახელმწიფოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია XI საუკუნეში, “ქართული დიპლომატიის ისტორიის ნარკვევები”, ნაწილი I, თბილისი, 1998.

67. მ. მამულაშვილი, ქრისტიანობა და სახელმწიფოებრივი აზროვნების ისტორია საქართველოში (IV-XII სს.), ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად წარმოდგენილი დისერტაცია, თბილისი, 2002.
68. მ. მაცაბერიძე, ქართული პოლიტიკური აზრის განვითარების ძირითადი ეტაპები (V-XVIII სს.), ლექციების კურსი, თბილისი, 1999.
69. გ. მელიქიშვილი, საქართველოს ძველი და უძველესი ისტორიის წყაროები, “საქართველოს ისტორიის ნარკვევები”, ტ. I, თბილისი, 1970, გვ. 47.
70. გ. მელიქიშვილი, ფეოდალური საქართველოს პოლიტიკური გაერთიანება და საქართველოში ფეოდალურ ურთიერთობათა განვითარების ზოგიერთი საკითხი, თბილისი, 1973.
71. გ. მელიქიშვილი, ქართლის (იბერიის) სამეფოს ისტორიის ქრონოლოგიის საკითხისათვის, “ივ. ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიის ინსტიტუტის შრომები”, თბილისი, ტ. IV, ნაკვ. I, 1958.
72. შ. მესხია, ადრეფეოდალური ხანის საქართველოს ისტორიის ძირითადი წყაროების მოკლე მიმოხილვა, “საქართველოს ისტორიის ნარკვევები”, ტ. 2, თბილისი, 1973.
73. შ. მესხია, საშინაო პოლიტიკური ვითარება და სამოხელეო წყობა XII საუკუნის საქართველოში, თბილისი, 1979.
74. შ. მესხია, საქართველოს საშინაო და საგარეო პოლიტიკური ვითარება რუსთაველის ეპოქაში, საისტორიო ძიებანი, ტ. III, თბილისი, 1986.

75. შ.მესხია, ძლევაი საკვირველი, საისტორიო ძიებანი, ტ. III, თბილისი 1986.
76. რ.მეტრეველი, დავით IV აღმაშენებელი, თბილისი, 1990.
77. რ.მეტრეველი, მეფე თამარი, თბილისი, 1991.
78. რ.მეტრეველი, ზოგიერთი ქართული დიპლომატიური ტერმინის შესახებ (მოციქული, დესპანი, ელჩი), ქართული დიპლომატია, წელიწდეული, II, თბილისი, 1995.
79. რ.მეტრეველი, საქართველოს სახელმწიფოს საგარეო პოლიტიკური ურთიერთობები XI საუკუნის მიწურულსა და XII საუკუნის I მეოთხედში. დავით აღმაშენებლის დიპლომატია, “ქართული დიპლომატიის ისტორიის ნარკვევები”, ნაწილი I, თბილისი, 1998.
80. რ.მეტრეველი, საქართველოს სახელმწიფოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია XII ს-ის 30-80-იანი წლების დამდეგს. დემეტრე I-სა და გიორგი III-ის დიპლომატია, “ქართული დიპლომატიის ისტორიის ნარკვევები”, ნაწილი I, თბილისი, 1998.
81. რ.მეტრეველი, საქართველოს სახელმწიფო საერთაშორისო არენაზე XII საუკუნის მიწურულსა და XIII საუკუნის დამდეგს თამარ მეფის დიპლომატია, “ქართული დიპლომატიის ისტორიის ნარკვევები”, ნაწილი I, თბილისი, 1998.
82. ნ.მიწიშვილი, “მეფეთა მეფე”, “დიდი მეფე” (ქართველ მეფეთა ტიტულატურის საკითხისათვის), ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად წარმოდგენილი დისერტაცია, თბილისი, 2002.

83. დ.მუსხელიშვილი, თბილისი ადრეული შუა საუკუნეების საერთაშორისო ურთიერთობებში, ქართული დიპლომატია, წელიწდეული, 7, 2000.
84. დ.მუსხელიშვილი, კავკასიური პოლიტიკა შუა საუკუნეების საქართველოში (XIII საუკუნემდე), ქართული დიპლომატია, წელიწდეული, 5, თბილისი 1998.
85. გ.მჭედლიშვილი, შუა საუკუნეების ქართული პოლიტიკური აზრი და “ვეფხისტყაოსანი”, თბილისი, 2000.
86. ზ.პაპასქირი, “აფხაზთა” სამეფოს საგარეო პოლიტიკური ორიენტაციის დაზუსტების საკითხისათვის, ქართული დიპლომატია, წელიწდეული, 6, თბილისი, 1999.
87. პოლიტოლოგია, ნაწილი I, ი.რეხვიაშვილი; ჯ.ჯალიაშვილი; ვ.ხოჭოლავა, თბილისი, 1991.
88. ა.რონდელი, საერთაშორისო ურთიერთობები, თბილისი, 1996.
89. ჯ.სტეფნაძე, საქართველოს პოლიტიკური ურთიერთობა კავკასიის ხალხებთან XII საუკუნეში, თბილისი, 1974.
90. ჯ. სტეფნაძე, უცხოელ მეფე-მთავართა და დიპლომატთა მიღების წესები (ეტიკეტი) XII საუკუნესა და XIII საუკუნის დასაწყისის საქართველოში, ქართული დიპლომატია, წელიწდეული, 6, თბილისი, 1999.
91. ივ.სურგულაძე, საქართველოს პოლიტიკურ მოძღვრებათა ისტორიიდან, თბილისი, 1985.
92. ლ. ტუხაშვილი, ნარკვევები ქართული დიპლომატიის ისტორიიდან, წ. 1, თბილისი, 1994.

93. ქართული სამართლის ძეგლები, გამოსაცემად მოამზადა, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო ი.დოლიძემ, ტ.2, თბილისი, 1965.
94. ქართული წარწერების კორპუსი, წ.1, შეადგინა ნ.შოშიაშვილმა, თბილისი, 1981.
95. ქართული წარწერების კორპუსი, წ.2, შეადგინა და გამოსაცემად მოამზადა ვ.სილოგავამ, თბილისი, 1980.
96. თ.ყაუხჩიშვილი, ბერძნული წარწერები საქართველოში, თბილისი, 1951.
97. ნ.შენგელია, მცირე აზიის სელჩუკთა სახელმწიფოს წარმოშობა და ქართული დიპლომატია, ქართული დიპლომატია, წელიწდეული, 5, თბილისი, 1998.
98. ნ.შენგელია, საქართველოს საგარეო პოლიტიკური ურთიერთობანი თამარის მეფობაში, “საქართველოს ისტორიის ნარკვევები”, ტ.3.
99. ნ.შენგელია, სელჩუკებისა და საქართველოს დიპლომატიური ურთიერთობა XI-XIII სს., ქართული დიპლომატია, წელიწდეული, IV, თბილისი, 1997.
100. ს.ცაიშვილი, შოთა რუსთაველი და მისი პოემა, ქართული მწერლობა, ტ.4, თბილისი, 1988.
101. მ.ციხესაშვილი, საქართველო-ჩეჩნეთ-ინგუშეთის პოლიტიკური ურთიერთობა უძველესი დროიდან X საუკუნემდე, ჟურნალი “მნათობი”, თბილისი, 1988, N. 9.
102. ივ.ჯავახიშვილი, თხზულებანი, ტ.VIII, თბილისი, 1974.

103. ივ.ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, თხზულებანი 12 ტომად, ტ. I-III, თბილისი, 1979-1983.
104. ს.ჯანაშია, არაბთა მფლობელობის დამყარება ქართლში, შრომები, ტ. V, 1987.
105. ს.ჯანაშია, ფეოდალური რევოლუცია საქართველოში, შრომები, ტ. I, თბილისი, 1949.
106. ს.ჯანაშია, ქართული პატრონჟიმობის ბუნებისა და წარმოშობის საკითხისათვის, შრომები, ტ. V, 1987.
107. გ.ჯაფარიძე, “აჯა იბ ად-დუნია” აიუბიანთა სახელმწიფოსა და საქართველოს დიპლომატიური ურთიერთობის ერთი ეპიზოდის შესახებ, ქართული დიპლომატია, წელიწდეული, 6, თბილისი, 1999.
108. გ.ჯაფარიძე, ერთი ეპიზოდი მეფე რუსუდანისა და მონღოლების დიპლომატიური კონტაქტების ისტორიიდან, ქართული დიპლომატია, წელიწდეული, II, თბილისი, 1995.
109. გ.ჯაფარიძე, საქართველო და მახლობელი აღმოსავლეთის ისლამური სამყარო, თბილისი, 1995.
110. P.Êóëöèà, Îðíæàìù òàíðèè ìææóíàððíáíùñ ìòíñáíèé, (перевод с польского) Îñêâà, 1980.
111. Öûâàíêîâ Î.A., Ìææóíàððíáíùà ìòíñáíèè, Îñêâà, 1996.
112. S.P. Huntington, The Clash of Civilizations?, "Foreign Affairs", Summer 1993, N.3.
113. D.S. Papp, Contemporary International Relations, New York, 1994.
114. Paul R. Viotti, Mark V. Kauppi, International Relations Theory, Third Edition, USA, 1998.

115. T. L. Knutsen, A history of International Relations Theory, Manchester and New York, 1992.

შენიშვნები და განმარტებები

¹ **Öñääíêíâ Ī.A., Īæäöíäðñíäíñüä íðñýþöáíëý, Īñêää, 1996, ñð.11.**

² ა. რონდელი, საერთაშორისო ურთიერთობები, თბილისი, 1996, გვ.8.

³ ზ. დავითაშვილი, საერთაშორისო ურთიერთობები, როგორც მეცნიერება, ქართული დიპლომატია, წელიწდეული, 5, თბილისი, 1998, გვ.383

⁴ P.A. Reynolds, An introduction to International Relations, Longman, London, 1990, p.7, წიგნიდან ა.რონდელი, საერთაშორისო ურთიერთობები, თბილისი, 1996, გვ.8.

⁵ ზ. დავითაშვილი, საერთაშორისო ურთიერთობები, როგორც მეცნიერება, იქვე, გვ. 388.

⁶ იქვე

⁷ Paul R. Viotti, Mark V. Kauppi, International Relations Theory, Third Edition, USA, 1998, გვ. 1.

⁸ დ. პუჩალასა და კ. ნ. ვოლცის გამონათქვამების გამოყენებით წიგნიდან T. L. Knutsen, A history of International Relations theory, Manchester and New York, 1992.

⁹ ა. რონდელი, საერთაშორისო ურთიერთობები, თბილისი, 1996, გვ.9.

¹⁰ Paul R. Viotti, Mark V. Kauppi, International Relations Theory, Third Edition, USA, 1998, გვ. 57-59.

¹¹ იქვე, გვ.60-61.

¹² იქვე, გვ.62.

¹³ იქვე, გვ.61-62.

¹⁴ **Ð. Êóöëëä, Īðíäëáñ öáíðëë íæäöíäðñíäíñüä íðñýþöáíëë, (перевод с польского) Īñêää, 1980, ñð.103.**

¹⁵ D.S. Papp, Contemporary international relations, New York, 1994, p.11.

¹⁶ **Öñääíêíâ**, დასახ. ნაშრომ., გვ. 27-28.

¹⁷ Papp, დასახ. ნაშრ., გვ. 11-16; **Öñääíêíâ**, დასახ. ნაშრ. გვ. 15-16, 27-28.

¹⁸ ა. რონდელი, დასახ. ნაშრ., გვ.10.

¹⁹ იქვე, გვ. 10-12; Papp, დასახ. ნაშრ., გვ.11-16; **Öñääíêíâ**, დასახ. ნაშ., გვ.19.

²⁰ **Öñääíêíâ**, დასახ. ნაშრ., გვ.27-28.

²¹ ა. რონდელი, დასახ. ნაშრ., გვ.132-142.

²² იქვე, გვ.132.

²³ იქვე, გვ.132-142.

²⁴ იქვე, გვ.39.

²⁵ **Öñääíêíâ**, დასახ. ნაშრ., გვ.197.

²⁶ ა. რონდელი, დასახ. ნაშრ., გვ. 39-59; D.S. Papp, დასახ. ნაშრ., გვ.11-16.

- ²⁷ იქვე, გვ.86.
- ²⁸ Papp, დასახ. ნაშრ., გვ.46.
- ²⁹ იქვე, გვ.46.
- ³⁰ ა. რონდელი, დასახ. ნაშრ., გვ.88.
- ³¹ იქვე, გვ.92.
- ³² იქვე, გვ.94.
- ³³ **Öñääíeíä**, დასახ. ნაშრ., გვ.234.
- ³⁴ ა. რონდელი, დასახ. ნაშრ., გვ.45-47.
- ³⁵ Papp, დასახ. ნაშრ., გვ.11-16.
- ³⁶ ა. რონდელი, დასახ. ნაშრ., გვ.112.
- ³⁷ S.P. Huntington, The clash of civilizations?, "Foreign Affairs", Summer 1993, N.3, pp. 22-49.
- ³⁸ **Öñääíeíä**, დასახ. ნაშრ., გვ.29-31.
- ³⁹ ა. რონდელი, დასახ. ნაშრ., გვ.71-73.
- ⁴⁰ დ.კაპანაძე, ქართული ნუმისმატიკა, თბილისი, 1969, გვ.38.
- ⁴¹ იქვე, გვ.41.
- ⁴² იქვე, გვ.61.
- ⁴³ იქვე.
- ⁴⁴ ქართული წარწერების კორპუსი, ტ.1, შეადგინა ნ.შოშიაშვილმა, თბილისი, 1981, გვ.66; წარწერები აქაც და შემდეგაც აღდგენილი სახითაა მოტანილი, შემოკლებების გარეშე.
- ⁴⁵ იქვე, გვ.101-103.
- ⁴⁶ იქვე, გვ.167-168.
- ⁴⁷ იქვე, გვ.171-172.
- ⁴⁸ იქვე, გვ.281.
- ⁴⁹ თ. ყუხჩიშვილი, ბერძნული წარწერები საქართველოში, თბილისი, 1951, გვ.148.
- ⁵⁰ ქართული წარწერების კორპუსი, ტ.1, გვ.281.
- ⁵¹ თ. ყუხჩიშვილი, ბერძნული წარწერები საქართველოში, გვ.31.
- ⁵² ქართული წარწერების კორპუსი, ტ.2, შეადგინა და გამოსაცემად მოამზადა ვსილოგავამ, თბილისი, 1980, გვ.53.
- ⁵³ ქართული სამართლის ძეგლები, გამოსაცემად მოამზადა, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო ი.დოლიძემ, ტ.2, თბილისი, 1965, გვ.7.
- ⁵⁴ იოვანე საბანისძე, ჰაბოს წამება, "ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები", წ.1, თბილისი, 1963, გვ.55.
- ⁵⁵ პეტრე იბერიელის შრომების დაკავშირება საერთაშორისო ურთიერთობების თეორიულ საკითხებთან მხოლოდ პირობითია, მაგრამ, ჩვენი აზრით, არაა საფუძველს მოკლებული. პეტრე იბერიელი, ამა თუ იმ ფილოსოფიურ კატეგორიას ღრმად და მრავალმხრივად განიხილავს, ამიტომაც, შესაძლებლად ჩავთვალეთ ეს ზოგადი მსჯელობა ჩვენთვის საინტერესო პლანში გადმოგვეტანა, ისეთი ასპექტები გაგვეშუქებინა, რომლებიც ჩვენს შემთხვევაშია საყურადღებო.
- ⁵⁶ პროკოპი კესარიელი, "გეორგიკა", ბიზანტიელი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ, ტ.2, თბილისი, 1965, გვ.76.
- ⁵⁷ ვ.აბაშაძე, ქართული ინტელექტუალური ფენომენები, გვ.16, 25-26.
- ⁵⁸ იქვე, გვ.30.
- ⁵⁹ აგათია სქოლასტიკოსი, "გეორგიკა", ტ.3, გვ.131.
- ⁶⁰ იქვე, გვ.66.
- ⁶¹ იქვე, გვ.66.
- ⁶² პროკოპი კესარიელი, იქვე, ტ.2, გვ.76.
- ⁶³ იქვე, გვ.81.
- ⁶⁴ აბიბოს ნეკრესელის ცხოვრება და წამება, "ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები", წ.1, თბილისი, 1963, გვ.241.
- ⁶⁵ იქვე, გვ.248.
- ⁶⁶ იქვე, გვ.251.
- ⁶⁷ მოქცევაჲ ქართლისაჲ, იქვე, გვ.81-83.
- ⁶⁸ ივ. სურგულაძე, დას. ნაშრ., გვ.45.
- ⁶⁹ იქვე, გვ.45.

- ⁷⁰ იქვე.
- ⁷¹ მოქცევაჲ ქართლისაჲ, “ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები”, წ.I, გვ.93.
- ⁷² იქვე, გვ.95.
- ⁷³ იქვე, გვ.96.
- ⁷⁴ იქვე, გვ.98.
- ⁷⁵ იქვე, გვ.140.
- ⁷⁶ იქვე, გვ.94.
- ⁷⁷ ივ. სურგულაძე, დას. ნაშრომ., გვ.63; მ.ლორთქიფანიძე, საქართველოს შინაპოლიტიკური და საგარეო ვითარება XI.-ის 80-იანი წლებიდან XII.-ის 80-იან წლებამდე, საქართველო XI საუკუნის ბოლოსა და XII საუკუნის I მეოთხედში; “საქართველოს ისტორიის ნარკვევები”, ტ.3, თბილისი, 1979, გვ.-171,173,233.
- ⁷⁸ პ. ინგოროვცა, გიორგი მერჩულე, თბილისი, 1954, გვ.63.
- ⁷⁹ გიორგი მერჩულე, გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება, “ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები”, წ.I, გვ.262.
- ⁸⁰ იქვე, გვ.316.
- ⁸¹ იქვე, გვ.290.
- ⁸² კ.კეკელიძე, ქართული ლიტერატურის ისტორია, ტ.I, თბილისი, 1941, გვ.136.
- ⁸³ გიორგი მცირე, გიორგი მთაწმიდელის ცხოვრება, “ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები”, წ.II, თბილისი, 1967, გვ.161.
- ⁸⁴ ლეონტი მროველი, მეფეთა ცხოვრება, “ქართლის ცხოვრება”, ტექსტი დადგენილი ყველა ხელნაწერის მიხედვით ს.ყაუხჩიშვილის მიერ, ტ.I, თბილისი, 1955, გვ.24.
- ⁸⁵ გ.მელიქიშვილი, ქართლის (იბერიის) სამეფოს ისტორიის ქრონოლოგიის საკითხისათვის, “ივ.ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიის ინსტიტუტის შრომები”, თბილისი, ტ.IV, ნაკვ.1, 1958, გვ.162.
- ⁸⁶ ლეონტი მროველი, მეფეთა ცხოვრება, “ქართლის ცხოვრება”, ტ.I, გვ.32.
- ⁸⁷ იქვე, გვ.29.
- ⁸⁸ იქვე, გვ.33-34.
- ⁸⁹ იქვე, გვ.45.
- ⁹⁰ იქვე, გვ.63.
- ⁹¹ ჯუანშერი, ცხოვრება ვახტანგ გორგასალისა, “ქართლის ცხოვრება”, ტ.I, გვ.146.
- ⁹² იქვე, გვ.192.
- ⁹³ იქვე, გვ.148.
- ⁹⁴ ოსური ეთნოსი მხოლოდ IX-XIII სს.-ში ჩამოყალიბდა ირანული წარმოშობის ალანებისა და ადგილობრივი კავკასიური ხალხებისაგან; იხ. ნ.აფხაზავა, ალანები დასაქართველო, ჟურნალი “მაცნე”, თბილისი, 1991, N.3.
- ⁹⁵ მათიანე ქართლისა, “ქართლის ცხოვრება”, ტ.I, გვ.252.
- ⁹⁶ ივ. სურგულაძე, დასახ. ნაშრ., გვ.60.
- ⁹⁷ ნიკოლოზ I კათალიკოზი, დასახ. თხზულ., გვ.119.
- ⁹⁸ აბაქრაძე, დავიწყებული იდეა, ქართული მწერლობა, ტ.5, თბილისი, 1988, გვ.6.
- ⁹⁹ იქვე.
- ¹⁰⁰ კ.კეკელიძე, ქართული ლიტერატურის ისტორია, ტ.1, გვ.297.
- ¹⁰¹ ნიკოლოზ I გულაბერისძე, საკითხავი სუჭტის ცხოველისაჲ, კუართისა საუფლოსა და კათოლიკე ეკლესიისა, რედაქტორი ვ.კარბელაშვილი, ტფილისი, 1908., გვ.102.
- ¹⁰² იქვე, გვ.101.
- ¹⁰³ იქვე.
- ¹⁰⁴ იქვე, გვ.107.
- ¹⁰⁵ იოანე პეტრიწი, შესხმა დავითისათვის აღმაშენებლისა, “ძველი ქართული ლიტერატურის ძეგლები”, მოამზადა ივ.ლოლაშვილმა, თბილისი, 1978, გვ.534.
- ¹⁰⁶ არსენ ბერი, მეფესა დავითს-მონაზონი არსენი, ძველი ქართული ლიტერატურის ქრესტომათია, ტ.1, შედგენილი ს.ყუბანეიშვილის მიერ, თბილისი, 1946, გვ.380.
- ¹⁰⁷ კ.კეკელიძე, ქართული ლიტერატურის ისტორია, ტ.II, თბილისი, 1941, გვ.263.
- ¹⁰⁸ დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსი, ცხოვრება მეფეთ-მეფისა დავითისი, “ქართლის ცხოვრება”, ტ.I, გვ.337-338.

- ¹⁰⁹ იქვე, გვ.358.
- ¹¹⁰ ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი, იქვე, ტ. II, გვ.75.
- ¹¹¹ იოანე შავთელი, აბდულმესიანი, “ძველი ქართული ლიტერატურის ძეგლები,” გვ.596.
- ¹¹² იქვე, გვ.602.
- ¹¹³ იქვე, გვ.559-560.
- ¹¹⁴ ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი, “ქართლის ცხოვრება”, ტ. II, გვ.2-3,4,7,76,16.
- ¹¹⁵ იქვე, გვ.8.
- ¹¹⁶ ბასილი ეზისმოძღვარი, ცხოვრება მეფეთ-მეფისა თამარისი, “ქართლის ცხოვრება”, ტ. II, გვ.124.
- ¹¹⁷ მ.ლორთქიფანიძე, საქართველო XI საუკუნის ბოლოსა და XII საუკუნის I მეოთხედში, “საქართველოს ისტორიის ნარკვევები”, ტ.3, გვ.233.
- ¹¹⁸ ქართული სამართლის ძეგლები, ტ.2, გვ.10, 27, 30 და სხვ.; დ.კაპანაძე, ქართული ნუმისმატიკა, გვ.71-76.
- ¹¹⁹ ლაშა გიორგის დროინდელი მათიანე, “ქართლის ცხოვრება”, ტ. I, გვ.367.
- ¹²⁰ იქვე.
- ¹²¹ ნიკოლოზ I კათალიკოზი, საკითხავი სუშტის ცხოველისაჲ, კუართისა საუფლოსა და კათლიკე ეკლესიისა, რედაქტორი ვ.კარბელაშვილი, ტფილისი, 1908, გვ.68-69.
- ¹²² პ.ინგოროვცა, გიორგი მერჩულე, თბილისი, 1954, გვ.63.
- ¹²³ მოსე ხონელი, ამირანდარეჯანიანი, გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა და ლექსიკონი დაურთო ლილი ათანელაშვილმა, თბილისი, 1967, გვ.175-176.
- ¹²⁴ მოსე ხონელი, ამირანდარეჯანიანი, გვ.155-156, 161-172.
- ¹²⁵ იქვე, გვ.119-121.
- ¹²⁶ იქვე, გვ.127.
- ¹²⁷ იქვე, გვ.130.
- ¹²⁸ იქვე, გვ.130
- ¹²⁹ ვ.აბაშმაძე, დასახ. ნაშრ. გვ.20.
- ¹³⁰ პროკოპი კესარიელი, “გეორგია”, ტ.2, გვ.79-80
- ¹³¹ იქვე, გვ.81.
- ¹³² აგათია სქოლასტიკოსი, იქვე, ტ.3, გვ.70.
- ¹³³ იქვე, გვ.77.
- ¹³⁴ სუმბატ დავითის ძე, დასახ. თხზულება, გვ.53.
- ¹³⁵ არსენ ბერი, მეფესა დავითს—მონაზონი არსენი, “ძველი ქართული ლიტერატურის ქრესტომათია”, ტ.1, გვ.380.
- ¹³⁶ დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსი, ცხოვრება მეფეთ-მეფისა დავითისი, “ქართლის ცხოვრება”, ტ. I, გვ.,351,355-356.
- ¹³⁷ იოანე შავთელი, აბდულმესიანი, “ძველი ქართული ლიტერატურის ძეგლები,” გვ.588, 590.
- ¹³⁸ ჩახრუხაძე, თამარიანი, იქვე, გვ.582.
- ¹³⁹ იქვე, 566.
- ¹⁴⁰ ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი, “ქართლის ცხოვრება”, ტ. II, გვ.5.
- ¹⁴¹ იქვე, გვ.59.
- ¹⁴² იქვე, გვ.15.
- ¹⁴³ იქვე, გვ.12-14.
- ¹⁴⁴ იქვე, გვ.103.
- ¹⁴⁵ ბასილი ეზისმოძღვარი, ცხოვრება მეფეთ-მეფისა თამარისი, “ქართლის ცხოვრება”, ტ. II, გვ.116.
- ¹⁴⁶ ლაშა გიორგის დროინდელი მათიანე, იქვე, ტ. I, გვ.365.
- ¹⁴⁷ იქვე, გვ.367.
- ¹⁴⁸ იქვე, გვ.370.
- ¹⁴⁹ ჯუანშერი, ცხოვრება ვახტანგ გორგასალისა, “ქართლის ცხოვრება”, ტ. I, გვ.172.
- ¹⁵⁰ ჩახრუხაძე, თამარიანი, “ძველი ქართული ლიტერატურის ძეგლები,” გვ.560.
- ¹⁵¹ იოანე შავთელი, აბდულმესიანი, იქვე, გვ.600.
- ¹⁵² მოსე ხონელი, ამირანდარეჯანიანი, გვ.152.
- ¹⁵³ იქვე, გვ.141-142.

- ¹⁵⁴ იქვე, გვ.135-136.
- ¹⁵⁵ ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი, “ქართლის ცხოვრება”, ტ.II, გვ.12.
- ¹⁵⁶ ვაბაშმაძე, დასახ. ნაშრ., გვ.129.
- ¹⁵⁷ ნ.შენგელია, საქართველოს საგარეო პოლიტიკური ურთიერთობანი თამარის მეფობაში, “საქართველოს ისტორიის ნარკვევები”, ტ.3, გვ.316-318.
- ¹⁵⁸ ლოვარდ ტუხაშვილი, ნარკვევები ქართული დიპლომატიის ისტორიიდან, წ. 1, თბილისი, 1994, გვ.158.
- ¹⁵⁹ ნ.ბერძენიშვილი, კლასობრივი და შინაკლასობრივი ბრძოლის გამოვლინება საქართველოს საგარეო-პოლიტიკურ ურთიერთობაში, საქართველოს ისტორიის საკითხები, II, თბილისი, 1965, გვ.38-43
- ¹⁶⁰ იქვე, გვ.41.
- ¹⁶¹ იქვე, გვ.42.
- ¹⁶² ბასილი ეზისმოძღვარი, ცხოვრება მეფეთ-მეფისა თამარისი, “ქართლის ცხოვრება”, ტ.II, გვ.131.
- ¹⁶³ იქვე, გვ.148.
- ¹⁶⁴ იქვე, გვ.147.
- ¹⁶⁵ იქვე, გვ.148.
- ¹⁶⁶ ლაშა გიორგის დროინდელი მატინე, “ქართლის ცხოვრება”, ტ.I გვ.369.
- ¹⁶⁷ ნიკოლოზ I კათალიკოზი, დასახ. თზულ., გვ.50; ამ გამოცემაში მოცემულ კითხვას “შეგინებულ”, “და ემორჩილნენ” ვამჯობინეთ “საქართველოს სამოთხე”-ში მოცემული (გამოცემული გ.საბინინის მიერ, პეტერბურგი, 1882) კითხვა: “შეშინებულ”, “დაემორჩილნენ”.
- ¹⁶⁸ ამ საკითხთან დაკავშირებით იხილეთ აგრეთვე ჯემალ სტეფნაძე, უცხოელ მეფე-მთავართა და დიპლომატთა მიღების წესები (ეტყეტი) XII საუკუნესა და XIII საუკუნის დასაწყისის საქართველოში, ქართული დიპლომატია, წელიწდეული, 6, თბილისი, 1999.
- ¹⁶⁹ ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი, “ქართლის ცხოვრება”, ტ.II, გვ.94.
- ¹⁷⁰ პროკოპი კესარიელი, “გეორგიკა”, ტ.2, გვ.79-81.
- ¹⁷¹ იქვე, გვ.70.
- ¹⁷² იქვე, გვ.173.
- ¹⁷³ იქვე, გვ.70.
- ¹⁷⁴ იქვე, გვ.68.
- ¹⁷⁵ აგათია სქოლასტიკოსი, იქვე, ტ.3, გვ.66.
- ¹⁷⁶ იქვე, გვ.76-77.
- ¹⁷⁷ იქვე, გვ.80.
- ¹⁷⁸ ვაბაშმაძე, დასახ. ნაშრ. გვ.31-32.
- ¹⁷⁹ აგათია სქოლასტიკოსი, “გეორგიკა”, ტ.3, გვ.74.
- ¹⁸⁰ იქვე, გვ.81.
- ¹⁸¹ იქვე, გვ.135.
- ¹⁸² იქვე, გვ.72.
- ¹⁸³ ვაბაშმაძე, დასახ. ნაშრ., გვ.29.
- ¹⁸⁴ იქვე, გვ.29-30.
- ¹⁸⁵ ლეონტი მროველი, მეფეთა ცხოვრება, იქვე, ტ.I, გვ.64.
- ¹⁸⁶ იქვე, გვ.62.
- ¹⁸⁷ იქვე.
- ¹⁸⁸ მემატიანე კეისრის სახელს არ მოიხსენიებს.
- ¹⁸⁹ პროკოპი კესარიელი, “გეორგიკა”, ტ.2 გვ.76.
- ¹⁹⁰ ვაბაშმაძე, დასახ. ნაშრ., გვ.44.
- ¹⁹¹ აგათია სქოლასტიკოსი, “გეორგიკა”, ტ.3 გვ.66.
- ¹⁹² იქვე, გვ.139.
- ¹⁹³ პროკოპი კესარიელი, იქვე, ტ.2, გვ.76.
- ¹⁹⁴ აგათია სქოლასტიკოსი, იქვე, ტ.3, გვ.136.
- ¹⁹⁵ იქვე, გვ.77.

- ¹⁹⁶ იქვე.
- ¹⁹⁷ პოლიტოლოგია, ნაწილი I, ირეხიაშვილი; ჯ.ჯალაღვილი, ვხოჭოლავა, თბილისი, 1991, გვ.60.
- ¹⁹⁸ აგათია სქოლასტიკოსი, “გეორგია”, ტ.3, გვ. 136-137.
- ¹⁹⁹ ვაბაშმაძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 44.
- ²⁰⁰ აგათია სქოლასტიკოსი, “გეორგია”, ტ.3, გვ.173.
- ²⁰¹ მოსე ხონელი, ამირანდარეჯანიანი, გვ.114.
- ²⁰² ვაბაშმაძე, დასახ. ნაშრ., გვ.134.
- ²⁰³ ივ.ჯავახიშვილი, თხზულებანი, ტ.VIII, თბილისი, 1974, გვ.178.
- ²⁰⁴ ლეონტი მროველი, მეფეთა ცხოვრება, “ქართლის ცხოვრება”, ტ.I, გვ.11-16.
- ²⁰⁵ ივ.ჯავახიშვილი, თხზულებანი, ტ.VIII, გვ.179.
- ²⁰⁶ იქვე, გვ.181.
- ²⁰⁷ მ. მაცაბერიძე, ქართული პოლიტიკური აზრის განვითარების ძირითადი ეტაპები (V-XVIII სს.), ლექციების კურსი, თბილისი, 1999, გვ.16
- ²⁰⁸ მ.ლორთქიფანიძე, საქართველოს შინაპოლიტიკური და საგარეო ვითარება XI-ის 80-იანი წლებიდან XII-ის 80-იან წლებამდე, საქართველო XI საუკუნის ბოლოსა და XII საუკუნის I მეოთხედში “საქართველოს ისტორიის ნარკვევები”, ტ.3, გვ.170-196, 245-249.
- ²⁰⁹ პეტრე იბერიელი, (ფსევდო-დიონისე არეოპაგელი), შრომები (ეფრემ მცირის თარგმანი), გამოსცა, გამოკვლევა და ლექსიკონი დაურთო ს.ყაუხჩიშვილმა, თბილისი, 1961, გვ.89.
- ²¹⁰ იქვე.
- ²¹¹ იქვე.
- ²¹² იქვე.
- ²¹³ იქვე.
- ²¹⁴ ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი, “ქართლის ცხოვრება”, ტ.II გვ.48,54-55.
- ²¹⁵ იქვე, გვ.35.
- ²¹⁶ პროკოპი კესარიელი, “გეორგია”, ტ.2, გვ.148-149.
- ²¹⁷ იქვე.
- ²¹⁸ ვაბაშმაძე, დასახ. ნაშრ., გვ.32.
- ²¹⁹ ჭუანშერი, ცხოვრება ვახტანგ გორგასალისა, “ქართლის ცხოვრება”, ტ.I, გვ.149.
- ²²⁰ იქვე, გვ.192.
- ²²¹ მაგალითად, იოანე შავთელი (XII-XIII სს.-თა მიჯნა), აბდულმესიანი, “ძველი ქართული ლიტერატურის ძეგლები”, მოამზადა ივ. ლოლაშვილმა, თბილისი, 1978, გვ. 595.
- ²²² ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი, “ქართლის ცხოვრება”, ტ.II, თბილისი, 1959, გვ.4.
- ²²³ სუმბატ დავითის ძე, დასახ. თხზულ., გვ.59.
- ²²⁴ იოანე შავთელი, აბდულმესიანი, “ძველი ქართული ლიტერატურის ძეგლები,” გვ.329; იგივე შეიძლება ითქვას თამარის პირველი ისტორიკოსის შესახებაც, რაზეც ზემოთ უკვე გვქონდა საუბარი (იხ.გვ.34).
- ²²⁵ იქვე, გვ.605.
- ²²⁶ მალხაზ მაცაბერიძე, ქართული პოლიტიკური აზრის განვითარების ძირითადი ეტაპები (V-XVIII სს.), ლექციების კურსი, თბილისი, 1999, გვ. 27.
- ²²⁷ ვაბაშმაძე, დასახ. ნაშრ., გვ.152. მონარქისადმი რუსთაველის დამოკიდებულების საკითხზე იხილეთ აგრეთვე გიორგი მჭედლიშვილის “შუა საუკუნეების ქართული პოლიტიკური აზრი და “ვეფხისტყაოსანი”, თბილისი, 2000, გვ. 59-71.
- ²²⁸ ვაბაშმაძე, დასახ. ნაშრ., გვ.142.
- ²²⁹ იქვე, გვ.149.
- ²³⁰ იქვე, გვ.128.
- ²³¹ იქვე, გვ.127.
- ²³² ამასთან დაკავშირებით მტკიცებას არ მოვყვები. პოემის მთავარ თემად და იდეად სხვადასხვა მეცნიერმა თუ პიროვნებამ შეიძლება სხვადასხვა რამ აღიქვას

- და, ჩემი აზრით, "ვეფხისტყაოსნის", როგორც მხატვრული ნაწარმოების დიდი ღირებულებაც სწორედ ამაში ვლინდება.
- ²³³ ვაბაშმაძე, დასახ. ნაშრ., გვ.138-139.
- ²³⁴ მალხაზ მაცაბერიძე, ქართული პოლიტიკური აზრის განვითარების ძირითადი ეტაპები (V-XVIII სს.), ლექციების კურსი, თბილისი, 1999, გვ. 26.
- ²³⁵ ივსურგულაძე, დასახ. ნაშრ., გვ.71.
- ²³⁶ გიორგი მცირე, გიორგი მთაწმიდელის ცხოვრება, "ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები", წ.II, თბილისი, 1967, გვ.162.
- ²³⁷ გიორგი მერჩულე, გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება, "ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები", წ.I, გვ.276.
- ²³⁸ ვაბაშმაძე, ქართული ინტელექტუალური ფენომენები, გვ.138-139.
- ²³⁹ ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი, "ქართლის ცხოვრება", ტ.II, გვ.34.
- ²⁴⁰ ლაშა გიორგის დროინდელი მათიანე, იქვე ტ.I, გვ.369.
- ²⁴¹ ბასილი ეზისმოძღვარი, ცხოვრება მეფეთ-მეფისა თამარისი, "ქართლის ცხოვრება", ტ.II, გვ.117.
- ²⁴² იოანე შავთელი, აბდულმესიანი, "ძველი ქართული ლიტერატურის ძეგლები," გვ.588,592.
- ²⁴³ ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი, "ქართლის ცხოვრება", ტ.II, გვ.26.
- ²⁴⁴ ბასილი ეზისმოძღვარი, ცხოვრება მეფეთ-მეფისა თამარისი, იქვე, გვ.116,117.
- ²⁴⁵ დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსი, ცხოვრება მეფეთ-მეფისა დავითისი, "ქართლის ცხოვრება", ტ.I, გვ.351,355-356.
- ²⁴⁶ ბასილი ეზისმოძღვარი, ცხოვრება მეფეთ-მეფისა თამარისი, იქვე, ტ.II, გვ.126.
- ²⁴⁷ დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსი, ცხოვრება მეფეთ-მეფისა დავითისი, "ქართლის ცხოვრება", ტ.I, გვ.358.
- ²⁴⁸ იქვე, გვ.359.
- ²⁴⁹ ივსურგულაძე, დასახ. ნაშრ., გვ.92.
- ²⁵⁰ დ.კაპანაძე, დასახ. ნაშრ. გვ.50.
- ²⁵¹ მოქცევაჲ ქართლისაჲ, "ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები", წ.I, გვ.150.
- ²⁵² გიორგი მერჩულე, გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება, "ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები", წ.I, თბილისი, 1963, გვ.290.
- ²⁵³ სუმბატ დავითის ძე, დასახ. თხზ., გვ.45.
- ²⁵⁴ ლეონტი მროველი, მეფეთა ცხოვრება, "ქართლის ცხოვრება", ტ.I, გვ.95.
- ²⁵⁵ იქვე, გვ.130.
- ²⁵⁶ პროკოპი კესარიელი, "გეორგიკა", ტ.2, გვ.77.
- ²⁵⁷ აგათია სქოლასტიკოსი, იქვე, ტ.3, გვ.130,135.
- ²⁵⁸ პროკოპი კესარიელი, "გეორგიკა", ტ.2, გვ.69-70.
- ²⁵⁹ აგათია სქოლასტიკოსი, იქვე, ტ.3, გვ.69-70.
- ²⁶⁰ იქვე, გვ.81.
- ²⁶¹ იქვე, გვ.67.
- ²⁶² იქვე, გვ.67.
- ²⁶³ ჯუანშერი, ცხოვრება ვახტანგ გორგასალისა, "ქართლის ცხოვრება", ტ.I, გვ.171.
- ²⁶⁴ იქვე.
- ²⁶⁵ სუმბატ დავითის ძე, დასახ. თხზ., გვ.59.
- ²⁶⁶ ნიკოლოზ I გულაბერისძე, დასახ. თხზულ., გვ.107.
- ²⁶⁷ იოანე შავთელი, აბდულმესიანი, "ძველი ქართული ლიტერატურის ძეგლები," გვ.609.
- ²⁶⁸ იქვე, გვ. 596, 600.
- ²⁶⁹ ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი, "ქართლის ცხოვრება", ტ.II, გვ.93-94.
ბასილი ეზისმოძღვარი, ცხოვრება მეფეთ-მეფისა თამარისი, იქვე, გვ.135.
- ²⁷⁰ ჩახრუხაძე, თამარიანი, იქვე, გვ.560.
- ²⁷¹ ჯუანშერი, ცხოვრება ვახტანგ გორგასალისა, "ქართლის ცხოვრება", ტ.I, გვ.201.

- 272 მატიაწე ქართლისა, “ქართლის ცხოვრება”, ტ.I, გვ.249-250.
- 273 ბასილი ეზისმოდვარი, ცხოვრება მეფეთ-მეფისა თამარისი, იქვე, გვ.119.
- 274 ლეონტი მროველი, მეფეთა ცხოვრება, “ქართლის ცხოვრება”, ტ.I გვ.97.
- 275 იქვე, გვ.109.
- 276 ნინოს ცხოვრება, “ძველი ქართული ლიტერატურის ძეგლები”, გვ.392.
- 277 ჩხრუხაძე, თამარიანი, “ძველი ქართული ლიტერატურის ძეგლები,” გვ.577.
- 278 იქვე, გვ.574.
- 279 ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი, “ქართლის ცხოვრება”, ტ.II, გვ.8.
- 280 იქვე, გვ.70.
- 281 იქვე, გვ.7-8.
- 282 თამარ მეფე, “ქართლის ცხოვრება”, ტ.II, გვ.74-75.
- 283 იოანე შავთელი, აბდულმესიანი, “ძველი ქართული ლიტერატურის ძეგლები,” გვ.591, 607.
- 284 იქვე, გვ.594.
- 285 ვაბაშმაძე, დასახ. ნაშრ., გვ.21.
- 286 იქვე, გვ.18.
- 287 იქვე.
- 288 აგათია სქოლასტიკოსი, “გეორგია”, ტ.3, გვ.80.
- 289 გიორგი მერჩულე, გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება, “ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები”, წ.I, გვ.258.
- 290 სუმბატ დავითის ძე, დას. თხ., გვ.45.
- 291 იქვე, გვ.54.
- 292 ნინოს ცხოვრება, “ძველი ქართული ლიტერატურის ძეგლები”, გვ.392.
- 293 ივ. სურგულაძე, დასახ. ნაშრ., გვ.132.
- 294 იქვე, გვ.53.; ამასთან დაკავშირებით იხ. აგრეთვე ბლომინაძე, სახელმწიფოსა და ეკლესიის ურთიერთობა VIII-XII საუკუნეების საქართველოში, კრებული “საქართველო რუსთაველის ხანაში”, თბილისი, 1966; მ.ლორთქიფანიძე, პოლიტიკური თეორია სამეფო ხელისუფლების იდეოლოგიის შესახებ, ქართული დიპლომატია, წელიწდეული, 6, თბილისი, 1999.
- 295 გიორგი მერჩულე, გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება, “ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები”, წ.I, გვ.262.
- 296 იქვე, გვ.276.
- 297 იქვე, გვ.276.
- 298 სუმბატ დავითის ძე, დასახ. თხზ., გ.არახამიას გამოკვლევა, გვ.13.
- 299 იქვე, გვ.13-14.
- 300 იქვე, გვ.14.
- 301 იქვე.
- 302 იქვე, გვ.58-59.
- 303 იქვე, გვ.14.
- 304 იქვე, გვ.12.
- 305 იქვე, გვ.52.
- 306 ჯუანშერი, დასახ. თხზ., გვ.141.
- 307 დავით აღმაშენებელი, გალობანი სინანულისანი, თბილისი, 1989, გვ.24.
- 308 ივ.სურგულაძე, დასახ. ნაშრ., გვ.85.
- 309 იქვე, გვ.86.
- 310 იქვე, გვ.84.
- 311 ქართული სამართლის ძეგლები, ტ.2, გვ.18.
- 312 იქვე, გვ.12.
- 313 იქვე, გვ.19.
- 314 იქვე.
- 315 იქვე, გვ.12.
- 316 ვაბაშმაძე, დასახ. ნაშრ., გვ.87.
- 317 იქვე, გვ.86; ივ.სურგულაძე, დასახ. ნაშრ., გვ.85.
- 318 ვაბაშმაძე, დასახ. ნაშრ., გვ.75.
- 319 იქვე, გვ.74.